

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şaban YAĞDI

YUSUF EFENDİZÂDE EL-ÂMÂSÎ'NİN *EL-İ'TİLÂF FÎ VÜCÛHİ'L-İHTİLÂF* İSİMLİ
ESERİNİN KİRÂAT İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şaban YAĞDI

YUSUF EFENDİZÂDE EL-ÂMÂSÎ'NİN *EL-İ'TİLÂF FÎ VÜCÛHİ'L-İHTİLÂF* İSİMLİ
ESERİNİN KİRÂAT İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şaban YAĞDI'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Saliha TÜRCAN

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER

Tez Başlığı: YUSUF EFENDİZÂDE EL-ÂMÂSÎ'NİN *EL-İ'TİLÂF FÎ VÜCÛHÎ'L-İHTİLÂF* İSİMLİ ESERİNİN KİRÂAT İLMÎ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez Savunma Tarihi : 13/02/2024

Mezuniyet Tarihi : 14/03/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “YUSUF EFENDİZÂDE EL-ÂMÂSÎ’NİN *EL-I’TİLÂF FÎ VÜCÛHI’L-İHTİLÂF* İSİMLİ ESERİNİN KIRÂAT İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Şaban YAĞDI

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Şaban YAĞDI
Öğrenci Numarası	202052049007
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin <i>el-İ'tilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf</i> İsimli Eserinin Kırâat İlmi Açısından Değerlendirilmesi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2273806981
Rapor Tarihi	10/03/2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 13 Alıntılar dahil: % 18
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 116 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖZET	v
SUMMARY.....	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİ

1.1. Kırâat İlminin Tanımı.....	7
1.2. Kırâat İlmiyle İlgili Terimler	8
1.3. Kırâat İlminin Konusu, Gayesi ve Faydası	10
1.4. Kırâat İlminin Tarihsel Süreci	11
1.5. Kırâat Çeşitleri	14
1.6. Kırâat İlminde Tarîkler ve Meslekler	16
1.7. Kırâat İmâmları ve Râvileri	19
1.7.1. Nâfi‘	19
1.7.2. İbn Kesîr	19
1.7.3. Ebû Amr	19
1.7.4. İbn Âmir	20
1.7.5. Âsım	20
1.7.6. Hamza	20
1.7.7. Kisâî	20
1.7.8. Ebû Ca‘fer.....	21
1.7.9. Ya‘kub	21
1.7.10. Halefû'l-Âşir	21

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF EFENDİZÂDE’NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı.....	23
2.1.1. Doğumu, Nesebi ve Vefâtı	23
2.1.2. Yaşadığı Dönem ve İlmî Kişiliği	24
2.1.3. Hocaları	26
2.1.3.1. Hoca-zâde Mehmed Enverî Efendi	27
2.1.3.2. Halil b. Hasan er-Rûmî el-Hanefî et-Tirevî.....	27

2.1.3.3. Süleyman el-Fadıl b. Ahmed b. Mustafa	27
2.1.4. Öğrencileri.....	28
2.1.4.1. Müstakîmzâde Süleyman Sa‘deddin b. Muhammed	28
2.1.4.2. Muhammed b. Sadık b. Abdurrahîm el-Ercincânî	29
2.1.4.3. Mustafa İzmirî	29
2.1.5. Eserleri.....	30
2.1.5.1. Kırâat.....	30
2.1.5.2. Hadis	30
2.1.5.3. Tefsir.....	31
2.1.5.4. Diğer İlimlerle İlgili Eserleri	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-ÂMÂSÎ’NİN *EL-İ’TİLÂF FÎ VÜCÛHİ’L-İHTİLÂF* ADLI ESERİNDE KIRÂAT VECİHLERİNİ ELE ALIŞ ŞEKİLLERİ

3.1. Yusuf Efendizâde’nin <i>el-İ’tilâf fî Vücûhi’l-İhtilâf</i> İsimli Eseri.....	33
3.2. Eserin Önemi	33
3.3. Eserin Üslûbu.....	33
3.4. Eserde Yararlanılan Kaynaklar.....	34
3.5. Usûl Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri.....	35
3.5.1. Med İle İlgili Kırâat Vecihleri	35
3.5.1.1. Med ve Kasr İlgili Vecihler.....	35
3.5.1.2. Sıla İle İlgili Vecihler	42
3.5.2. Hemze İle İlgili Kırâat Vecihleri	48
3.5.2.1. Tahkîk, Teshîl ve İbdâl İle İlgili Vecihler	48
3.5.2.2. Nakl İle İlgili Vecihler	53
3.5.2.3. Sekte İle İlgili Vecihler	57
3.5.3. Diğer Kırâat Vecihleri.....	62
3.5.3.1. İdgâm ve İzhâr İle İlgili Vecihler	62
3.5.3.2. Râ Harfinin Tefhîmi ve Terkîki İle İlgili Vecihler	65
3.5.3.3. Feth, İmâle ve Taklîl İle İlgili Vecihler.....	69
3.5.3.4. İşmâm İle İlgili Vecihler	74
3.5.3.5. Gunne İle İlgili Vecihler	76
3.6. Ferşü’l-Hurûf Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri	79
3.6.1. Sarf Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri	79
3.6.1.1. Fiillerin Farklı Sigada Okunması İle İlgili Vecihler	80

3.6.1.2. Fiilin Müzekker veya Müennes Şeklinde Okunması İle İlgili Vecihler	85
3.6.1.3. Kelimede Yapılan Ziyâde ve Noksanlıkla İlgili Vecihler	86
3.6.1.4. Fiillerin Tahfîf ve Teşdîd Şeklinde Okunmasıyla İlgili Vecihler	87
3.6.1.5. Sâd Harfinin Sîn Olarak Okunması İle İlgili Vecihler	88
3.6.1.6. Fiilin Harekesinin Farklı Okunması İle İlgili Vecihler	90
3.6.2. Nahiv Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri	91
3.6.2.1.İsimlerin Tenvînli veya Tenvînsiz Okunmasıyla İlgili Vecihler	91
3.6.2.2. Tenvînin Kesra veya Damme Okunması İle İlgili Vecihler	92
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin
Bil.	: Bilimler
bkz.	: Bakınız
bint	: Binti
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	: Doktor
Enst	: Enstitüsü
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
İbn	: İbnü
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radıyellâhü anh, anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
ty.	: Tarih Yok
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd	: Ve diğer
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüz yıl
y.y.	: Yayın yeri yok

ÖZET

Yusuf Efendizâde el-Âmâsî (ö 1167/1754), hadis, tefsir ve kırâat alanlarında ön plana çıkan bir Osmanlı âlimidir. Hicrî XII. yüzyılda yaşayan Yusuf Efendizâde, o dönemde İslâmî ilimler konusunda otorite kabul edilebilecek bilim insanlarından biridir. O, hadis, tefsir, kırâat ve mantık alanlarında eserler kaleme alan ve hat konusunda da çalışmalar yapan çok yönlü bir âlimdir. Bu ilimlerle birlikte Yusuf Efendizâde, kırâat ilminde de söz sahibidir. Onun kırâat ile ilgili telif ettiği eserler genellikle risâle tarzındadır. Bu alanda *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı bir eser de yazmıştır. Müellif, eserde kırâat farklılıklarını temel kırâat kaynaklarındaki usûl ve ferşu'l-hurûf konuları çerçevesinde değil de, Mushaf tertibine göre ele almıştır. Bu nedenle çalışmada Yusuf Efendizâde'nin hayatı, ilmî kişiliği ve *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinin tanıtımına yer verilip aktarılan kırâat vecihleri usûl ve ferşu'l-hurûf başlıkları altında sistematik bir şekilde incelenecektir. Bu başlıklarda müellifin kırâat ilminden yararlanma şeklinin örneklerle ortaya konulması hedeflenmektedir. Böylelikle elde edilen bulgulardan hareketle, analiz ve sentez yapılarak *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*'ta kırâat vecihlerinin ele alınış uslûbu, eserin kırâat ilmindeki yeri ve önemi ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâât, *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*, Yusuf Efendizâde el-Âmâsî

SUMMARY

EVALUATION OF YUSUF EFENDİZÂDE EL-ÂMÂSÎ'S WORK NAMED *EL-İ'TİLÂF FÎ VÜCÛHÎ'L-İHTİLÂF* IN TERMS OF QIRAT SCIENCE

Yusuf Efendizâde el-Âmâsî is an Ottoman scholar who stands out in the fields of hadith, tafsir and recitation. Hicrî XII. Yusuf Efendizâde, who lived in the 19th century, was one of the scientists who could be considered an authority on Islamic sciences at that time. He is a versatile scientist who wrote works in the fields of hadith, tafsir, recitation and logic, and also worked on calligraphy. Along with these sciences, Yusuf Efendizâde also has a say in the science of recitation. The works he wrote about recitation are generally in the form of treatises. In addition, he also wrote a work called *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* in this field. This work deals with the differences in recitations that focus on certain verses according to the composition of the Mushaf, rather than in the form of titles within the framework of procedural topics in other recitation sources. For this reason, in our study, it is aimed to include the life of Yusuf Efendizâde, his scientific personality and the introduction of his work called *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*, and to systematically discuss the transferred aspects of recitation under the headings of usûl and ferşu'l-Hurûf, and to reveal with examples the way of benefiting from the science of recitation. Thus, based on the findings obtained, the method and style of handling the recitation aspects in *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* and the place and importance of the work in the science of recitation will be revealed through analysis and synthesis.

Key Words: *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*, Recitation, Quran, Yusuf Efendizâde el-Âmâsî

ÖNSÖZ

Allah Teâla, insanların dalâletten kurtulup hidâyete ermeleri için Hz. Peygamber'e Cebrâil vasıtasıyla Kur'ân-ı Kerîm'i vahyetmiştir. Kur'ân, Hz. Peygamber tarafından insanlara herhangi bir değişiklik olmadan aktarılmıştır. İnsanlara hem lafız hem de mana bakımından birebir aktarılan Kur'ân âyetleri, sahabiler tarafından ezberlenmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in emriyle vahiy kâtipleri tarafından çeşitli malzemeler üzerine yazılmıştır. Bunlarla birlikte Kur'ân'ın okunuşu konusunda kolaylık sağlanması için sahabiye yedi harf ile ilgili ruhsat verilmiştir. Bundan dolayı sahabiler arasında okuyuş farklılıkları meydana gelmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra fetihlerin artması ile birlikte İslâm'a girenlerin sayısı da artmıştır. Kûfe, Şâm ve Basra gibi fethedilen bölgelere sırasıyla, Abdullah b. Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ ve Ebu'l-Mûsâ el-Eş'ârî gibi sahabiler gönderilmiştir. Bu sahabiler, bahsedilen bölgedeki insanlara Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den öğrendikleri şekilde öğretmişlerdir. Fakat yedi harf meselesiyle alakalı verilen ruhsattan kaynaklı sahabiler arasında oluşan okuyuş farklılıkları, Kur'ân kırâatı konusunda ihtilâfların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Hz. Osman döneminde Kur'ân kırâatı konusundaki ihtilâfların önüne geçmek için gerçekleştirilen istinsâh faaliyetiyle Kureyş lehçesi üzere yazılan Mushaflar farklı bölgelere gönderilmiştir. Hz. Osman döneminde Kur'ân'ın çoğaltılması ile ilgili çalışmalar yanında daha sonraki dönemlerde de Kur'ân'ın noktalanması ve harekelenmesi gibi faaliyetlerle Kur'ân kırâatı konusundaki çalışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Sahabi ve Tâbiûn döneminde Kur'ân kırâatının korunması yönündeki çabalar, etbâu't-tâbiîn döneminde de kırâat ekollerinin oluşması sonucuyla daha da sistemleşerek bir ilim halini almıştır.

Kırâat ilminin sistematik bir hâl aldığı zamandan günümüze kadar bu alanla ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Hicrî XII. yüzyılda bir Osmanlı âlimi olan Yusuf Efendizâde (ö. 1167/1754)'nin telif ettiği "*el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*" adlı eseri de yedi ve on kırâat imâmının okuyuş farklılıklarını içermesi nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

Bu tezde, çok yönlü bir âlim olan Yusuf Efendizâde'nin *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eseri kırâat ilmi açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Yusuf Efendizâde'nin âyetlerdeki kırâat vecihlerini nasıl ele aldığı ve takip ettiği usulü tespit etmek, bu eserin tercih edilmesinin temel sebebidir. Kırâat vecihleri değerlendirilirken çalışmanın kapsamı gereği eserde yer alan vecihlerin tamamı değil, belli başlı âyet örnekleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Mushaf tertibine göre yer alan kırâat vecihleri, kırâat ilmindeki usûl ve ferşu'l-hurûf konuları kapsamında alt başlıklar oluşturularak sistematik bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yusuf Efendizâde ve “*el-İ'tilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf*” adlı eserinin kırâat ilmi açısından değerlendirildiği çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde; tezin konusu, önemi, amacı, yöntemi ve eser üzerinde yapılan çalışmalara değinilmiştir. Birinci bölümde; kırâat ilminin tanımı, tarihi süreci, kırâat ilminde tarikler ile meslekler ve on kırâat imâmı ile râvileri ile ilgili kısa bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde; Yusuf Efendizâde'nin hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; *el-İ'tilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf*'ın genel hatlarıyla tanıtımına yer verildikten sonra eserde Mushaf tertibi içerisinde dağınık bir şekilde yer alan kırâat vecihleri, usûl ve ferşu'l-hurûf konuları kapsamındaki başlıklar esas alınarak bir düzenlemeye tabi tutulup daha sistematik bir hâl alması sağlanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca Yusuf Efendizâde'nin kırâat vecihlerini aktarırken nasıl bir yol takip ettiği konusundaki tespit ve değerlendirmelere değinilmiştir.

Bu konuyu araştırmam esnasında destek ve katkılarını esirgemeyen Kıymetli Hocam Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Yaka'ya şükranlarımı arz ederim. Çalışmanın konusunu belirlemem noktasında destekleri ve emeklerinden dolayı Değerli Hocam Prof. Dr. Yasin Pişgin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte destek ve tavsiyeleriyle bana ışık tutan Öğr. Gör. Süleyman Aykut ve Arş. Gör. Aziz Karabulut'a teşekkür ederim. Son olarak çalışmam boyunca maddî ve manevî olarak destekte bulunan aileme çok teşekkür ederim. Bu çalışmanın kırâat alanına küçük de olsa bir katkı sağlamış olmasını Cenâb-ı Hakk'tan niyâz ediyorum.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Hicrî XII. asırda yaşayan bir Osmanlı âlimi olan, kırâat ve hadis ilmindeki çalışmalarıyla öne çıkan Yusuf Efendizâde el-Âmâsî ve *el-Î'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinin tanıtılması; bu çerçevede el-Âmâsî'nin ilmî kişiliği ve *el-Î'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinin kırâat ilmi açısından incelenerek el-Âmâsî'nin bu eserinde hangi metodu esas aldığı, yararlandığı kaynaklar ile bunlardan ne ölçüde yararlandığını ve kırâat ilmi açısından müellifin görüşlerini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kırâat alanında çalışmalarıyla ön plana çıkan Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin ilmî kişiliği ve kırâat alanında önemli bir yer teşkil eden *el-Î'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* isimli eserinin tanıtılması ve eserde takip etmiş olduğu metodun tespit edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada bir Osmanlı âlimi olan Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin hayatı ve ilmî kişiliğinin genel anlamda portresini çizmek ve on kırâat imâmının kırâatlarındaki ihtilâflarını esas alan *el-Î'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*'da kullanmış olduğu metod ile kaynakları, naklettiği kırâat vecihlerini tespit etmek ve kırâat ilmindeki yararlanma şeklini örnekleriyle ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

el-Âmâsî'nin yaşadığı dönemdeki kırâat faaliyetleri, dönemin kırâat alanında temayüz etmiş âlimlerinin kimler olduğu, bu dönemde yazılan eserlerin ve el-Âmâsî'nin kırâat ilmine katkısının neler olduğu hakkında en azından bir fikir vermek, bu bağlamda Osmanlı döneminde kaleme alınan *el-Î'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserin kırâat ilmi açısından incelenerek tanıtılması sonucunda bu alanda araştırma yapacaklara ışık tutmak da çalışmanın tâli amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmada Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin telif ettiği *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserin temel alınması sebebiyle, genellikle eser çerçevesinde bir çalışma takip edilmiştir.

Çalışmamızda esas alınan *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eser üzerinde sadece kırâat açısından bir değerlendirme yapılarak metod tespit edilmeye çalışılacağı için sadece eserde temel kaynak olarak kullanılan belli başlı eserler incelenmiştir.

Kırâat ilmi başlığı altında yer alan konular, birçok çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için çalışmanın çerçevesinde genel hatlarıyla değinilerek sınırlandırılmıştır.

Yusuf Efendizâde'nin ilmî kişiliği konusunda ise, hayatı, yetiştiği dönem, hocaları, öğrencileri ve eserleri gibi konular, konu dağınıklığına yol açacağı düşünülerek çok fazla ayrıntıya girilmeden aktarılmıştır. Yusuf Efendizâde'nin hadis ve tefsir alanında yapmış olduğu çalışmalar, başka bir çalışmaya konu olacak kadar geniş çapta olduğu için onun bu alanda yetkin ve birçok eser kaleme aldığına kısaca değinilerek konunun kapsamı sınırlandırılmıştır.

Ele alınacak konular çerçevesinde eserde birçok örneğin olması, çalışmanın kapsamını olduğundan daha fazla arttıracığı için konu başlığı altında tüm âyetleri ele almak yerine konunun anlaşılması için belirli sayıda âyet örneği vermekle yetinilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Yöntem konusunda da şöyle bir süreç takip edilmeye çalışılmıştır: Birinci bölümünde kırâat ilminin tarifi, ortaya çıkışı, konusu, tarîkler ve meslekler, senedler bakımından kırâatlar, on kırâat imâmı ve râvileri konuları yer almaktadır. Tezin ikinci bölümünde; Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin kırâat ilmindeki yeri incelenmiştir. Bu çerçevede Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin doğduğu ve yetiştiği dönem, ders aldığı ve düşünme sisteminin oluşmasına etki eden hocaları, sosyo-kültürel etkiler ile bunların esere yansımaları ve bunlarla birlikte ders verdiği öğrencileri gibi konular genel hatlarıyla incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* isimli eseri çerçevesinde kırâat alanındaki yerinin tespitine çalışılmıştır. Bu bölümde el-Âmâsî'nin Mushaf tertibine göre topladığı on kırâat imâmının kırâatlarındaki ihtilâflarını kapsayan bazı âyetler, kırâat vecihlerine yaklaşımı, hangi vecihleri öncelediği, kendi döneminde hâkim olan kırâat vecihlerinden hangilerini benimsediği, kırâat ilmiyle alakalı kaynakları ile tespiti gibi konular ve kırâat ilminde usûl ve ferşu'l-hurûf açısından uygulanan kırâat vecihleri alt başlıklarla ele alınmıştır. Müellifin eserde ele aldığı kırâat vecihlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için konular; usûl ve ferşu'l-hurûf açısından iki ana başlık altında

incelenmiştir. Bu başlıklar altında konuların daha iyi izâh edilebilmesi için genel olarak birden çok örnek verilmiştir. Ayrıca çalışmada tümevarım yöntemi ve kaynak taramasına dayalı analizler yapılacaktır.

Araştırmada yararlanılan kaynaklara gelince, Ebu Tâhir b. Halef(ö. 455)'in *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra* adlı eseri ve Ebû Abdullah b. Muhammed el-Endülûsî(ö. 476/)'nin *el-Kâfi fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eserlerinde yer alan usûl ve ferşu'l-hurûf kapsamındaki tasniften çalışmanın ana ve alt başlıklarının oluşturulması konusunda yararlanılmıştır. Yusuf Efendizâde'nin kırâat ilmindeki yerini inceleyen yüksek lisans, doktora ve kitap çalışmalarıyla birlikte makalelerin tamamını okuyarak incelemelerde bulunulmuştur.

Yine *el-İ'tilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eser kırâat ilmi açısından değerlendirilirken, Mushaftaki sûre sıralamasını esas almayıp konunun daha sistematik ve daha iyi anlaşılabilmesi için Fatih Ercanlı'nın *İbn Şüreyh'in Endülüs Kırâat İlmindeki Yeri ve "el-Kâfi" İsimli Eserinin Muhteva Tahlili* adlı yüksek lisans çalışması ile Nermin Cinsoy'un *Tâhir b. Ğalbûn'un Kırâat İlmindeki Yeri ve et-Tezkire Adhu Eserin Tahlili* adlı yüksek lisans çalışmalarından başlıklandırma konusunda istifade edilmiştir.

Kur'ân âyetlerinin metni ve meâlinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* esas alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü ile ilgili birden çok tez, kitap ile tahkik çalışması, makale ve sempozyum bildirisi bulunmaktadır: Ulusal yayınlar içerisinde Ahmet Togay'ın *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî ve Hadîs Şerhçiliğindeki Yeri* isimli doktora tezi, el-Havendh Dehmane'nin *Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmî Efendi'nin "Necâhu'l-Kârî li Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Eserinin Tahkiki (İlk Yüz Varak)* isimli yüksek lisans tezi, İstanbul Zaim Üniversitesi tarafından yayınlanan; Khalid Abdullah Alqufari'nin *Yusuf Efendizâde'nin "Necâhü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Eserinin Kitâbu'l-Vekâle Bölümü: Tahkîk ve İnceleme* isimli yüksek lisans tezi; Muhammed Akbarov'un *Yusuf Efendizâde'nin "Necâhü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" İsimli Kitâbının Zekât Bölümü: Tahkîk ve İnceleme* adlı yüksek lisans tezi; Rehab Mohamed el-Said Badawy Aly, *Yusuf Efendizâde ve "Necâhü'l-Kâr'i li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Eserinden Kitâbu'l-Büyû' Bölümünün Tahkiki* isimli yüksek lisans tezi; Muhammed İbrahim Kattan'nın *Yusuf Efendizâde'nin "Necâhü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" İsimli Kitâbının Şirketler Bölümü: Tahkîk ve İnceleme* isimli yüksek lisans tezi; Bahaa Jamal Alnajjar'ın *Yusuf Efendizâde'ye ait "Necâhü'l-Kârî li Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" Kitâbü'l-Büyû Bölümü 2070 Nolu Hadisin Başından 2085 Nolu Hadise Kadar: İnceleme ve Tahkik* isimli yüksek lisans tezi; Khaldoun Arfi'nin *Yusuf Efendizâde'nin*

“Necâhu'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî” Adlı Eserinin “Orduda Öncülüğü Fazileti” Bölümünün Başlangıcından “Yolculukta Arkadaşının Eşyasının Taşıyanın Fazileti” Bölümünün Sonuna Kadar: Tahkîk ve Değerlendirme isimli yüksek lisans tezi; Asia Abudurusulu'nun Yusuf Efendizâde'nin Buhârî Şerhi Necâhu'l-Kâri'nin Cihâd Kitâbının Başlangıcından Allah Yolunda Tozlanan Başın Mesh Edilmesi Bâbına Kadar Olan Bölümün Tahkik ve İncelenmesi isimli yüksek lisans tezi; Sabahaddin Kurtaran'nın Yusuf Efendizâde ve Necâhu'l-Kâri Şerhü's-Sahîhi'l-Buhârî Adlı Eserinden Kitâbü'l-Umre Bölümünün Tahkîki isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Yukarıda isimlerini zikredilen tez çalışmalarında Yusuf Efendizâde'nin hadisçilik yönü ve genellikle onun Necâhü'l-Kâri adlı Buhârî şerhi ele alınmıştır.

Çalışmanın hem ikinci hem de üçüncü bölümü ile ilgili ulusal kitap, makale ve sempozyum bildirisi olarak; Palûvî'nin Zübdetü'l-İrfân'ına hâşiye olarak yazılması, Ali Öge'nin 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kırâât İlmindeki Yeri isimli kitabı, yine Ali Öge ve Halil İbrahim Üren'nin Yusuf Efendizâde-el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf şeklinde tahkîk çalışması, Ali Öge'nin “Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde'nin Kırâât İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi” isimli sempozyum bildirisi, Ahmet Gökdemir'in “Osmanlı Kırâat Eğitiminde Şâz Kırââtler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi” adlı makalesi, Harun Bekiroğlu, “Tefsirde Ta'lik Geleneği Üzerine Bir İnceleme: Yusuf Efendizâde'nin Beyzâvî'nin Taha Suresi'nin İlk Âyetlerine Yaptığı Yorum Üzerine Ta'liki” isimli sempozyum bildirisi, Hasan Keskin'nin “Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî el-Âmasî'nin Tefsîru Sureteyi'l-Beled ve'l-Kevser Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi” şeklindeki sempozyum bildirisi, Halil İbrahim Turhan'ın “Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî'nin İnâyetü'l-Meliki'l-Mün'im fî Şerhi Sahîhi Müslim Adlı Eserindeki Şerh Metodu” sempozyum tebliği, Zakir Aras ve Hamza Khelifati'nin “Yusuf Efendizâde ve “er-Rediyyetü li'd-Dâd el-Mu'ceme” adlı risalesi: İnceleme ve Tahkîk” isimli makalesi, Yusuf Oktan'nın “Yusuf Efendizâde Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmine Katkısı” isimli sempozyum tebliği, Orhan Özel'in “Yûsuf Efendi-Zâde Abdullah Hilmi el-Amâsî ve “en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûreti'l-Fâtiha” Adlı Eseri” isimli sempozyum bildirisi vardır. Yukarıda bahsedilen çalışmaların tamamı Yusuf Efendizâde'nin tefsir ve kırâat yönünü ele almıştır.

Uluslararası alanda ise; Ürdün'de 2012 yılında Ahmet Teysir el-Kavka'nın Allâme Kurrâ Yusuf Efendizâde'nin el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf Kitabı: İnceleme ve Tahkîk şeklinde yüksek lisans tezi, Kahire Üniversitesinde Şakir Muhammed Mahmud ez-Zeybârî'nin Yusuf Efendizâde'ye ait “Necâhü'l-Kâri li Şerhu Sahîhi'l-Buhârî” Adlı Kitâbın Kitâbü'l-Cenâiz Bölümü: İnceleme ve Tahkîk isimli yüksek lisans tezi, Muhammed Fâris Hamîd'in Yusuf

Efendizâde'nin Necâhü'l-Kârî fî Şerhi'l-Buhârî'sinde Allah Adına Yemin Etme Bâbından Adağını Yerine Getirmeyenin Günâhı Bâbına Kadar: İnceleme ve Tahkîk isimli yüksek lisans tezi, Süreyya Necdî Muhammed'in *Yusuf Efendizâde'nin Necâhü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî İsimli Eserinde Kitâbü't-Tevhîd Bâbının Başından Allahü Teâla'nın "Melekler ve Ruh, yükseliyor..." Sözüne Kadar: Tahkîk ve İnceleme* isimli yüksek lisans tezi, 2010 yılında Kâhire Üniversitesi'nde yapılan Tarık Tefvîk Ahmed el-Kuradî'nin *Yusuf Efendizâde'nin Necâhü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî'sinde Kitâbü'l-Meğâzinin Başından Zâtü'l-Karad Gazvesinin Sonuna Kadar: İnceleme ve Tahkîk* isimli yüksek lisans tezi, Yusuf Oktan'ın "Yusuf Efendizâde'nin *Sahihayn*'ı Şerhindeki Metodu" şeklindeki sempozyum tebliği, 2010 yılında Filistin'de en-Necâhü'l-Vataniyye Üniversitesinde yapılan ve kırâât alanıyla ilgili olan Hâdî Behçet Hüseyin Sabrî'nin *Yusuf Efendizâde'nin Kitâbü Müşkilâti's-Şâtıbiyye Adlı Kitâbının İncelenme ve Tahkîki* isimli yüksek lisans tezi, yine kırâât ilmiyle alakalı olan ve Ümmü'l-Kurrâ Üniversitesinde yapılan Salim b. Ğaramullah b. Muhammed el-Ezherânî'nin "Yusuf Efendizâde'nin *Risâletü Müşkilâti's-Şâtıbiyye: Risâle'nin Başından Kisâi'nin Müenneslik Hâ'sının İmâlesi Konusunda Kadar*" isimli makalesi şeklinde Yusuf Efendizâde'nin hadis ve kırâât yönünü ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmaya konu bakımından yakın eserlerle ilgili olarak Ürdün'de Ahmed Teysir el-Kavka tarafından yapılan yüksek lisans çalışması ve Ayrıca Ali Öge ile Halil İbrahim Üren'nin yapmış olduğu tahkik çalışması bulunmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda bahsedilen iki çalışmada temel alınan *el-İ'tilâf* adlı eserin sadece kaynakları belirlenerek bir tahkik çalışması yapılarak müellifin tanıtıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Palûvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'ına hâşiye olarak yazılmasına gelince, bu eserin kenarına sadece dipnot tarzında yazılmış ve eser bağlamında herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Dolayısıyla hâşiye dışındaki iki çalışma, tezle ilgili olarak yalnızca Yusuf Efendizâde'nin hayatının ele alınması açısından benzerlik arz etmektedir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen çalışmaların, sadece kitabın kaynağını belirleme, yazarını tanıtmak ve eserde sadece hâşiye olarak bulunmaktan ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yine Ali Öge tarafından kaleme alınan *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri* adlı kitapta ise, çalışmada temel alınan eserden birkaç konuyla ilgili örnek verilerek alıntı yapılmıştır. Bu kitap çalışması, *el-İ'tilâf* adlı eseri temel alarak yapılan bir çalışma değildir. Yazarın kırâat ilmindeki görüşlerine değinirken bazı konu başlıkları altında kırâat vecihleriyle ilgili örneklerle yer verildiği ve kayda değer bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Ali Öge'nin bu çalışmasındaki birkaç

benzer alt başlıkta kısmî olarak yapmış olduğu alıntının, her ne kadar benzerlik gösterse de sınırlı olarak ele alındığı ve tez kapsamında bir çalışma olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca farklı çalışmalarda sadece teze konu olan eserin ismi ifade edilmiş veya bilgilendirme amacıyla kısa bir şekilde tanıtılmakla yetinilmiştir. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen çalışmalarda ise müellifin sadece hayatı ile ilgili kısımlar benzerlik arz etmektedir. Bunlar da eserin, bir çalışmada temel alınarak kırâat ilmi açısından bir değerlendirme yapılmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmada ise eser olduğu gibi aktarılmamış, Mushaf tertibine göre verilen âyetler sistematik bir şekilde usûl ve ferşü'l-hurûf başlıkları altında ele alınmıştır. Genellikle Yusuf Efendizâ'nin hayatı ile ilgili konularda benzerliklik gösteren çalışmaların çoğu hadis veya tefsir alanıyla ilgilidir. Kırâat alanıyla ilgili olan çalışmalarda ise ele alınan eserle ilgili bir benzerlik söz konusu değildir. Sadece ya tahkik şeklinde eserle ilgili kısa bir bilgi verilmiş veya âyetlerdeki kırâat vecihleri ile ilgili örnekler aktarılmıştır. Dolayısıyla eseri baştan sonra tarayarak ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmada kırâat ilminde usûl ve ferşü'l-hurûf kapsamında alt başlıklar açılarak konu ile ilgili kırâat vecihleri örnekle birlikte aktarılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla müellifin eserde vecihleri aktarırken takip ettiği usul tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserde yer alan konular, başlıklar halinde sınıflandırılarak hem eserde hangi konular ilgili kırâat vecihleri ele alınmış hem de hangi vecihler öncelenmiş bunların sistematik bir şekilde ortaya çıkması sağlanmıştır. Dolayısıyla hem eserin metodu hem de içerdiği konular daha net bir şekilde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİ

1.1. Kırâat İlminin Tanımı

Lügatte “bir araya getirmek, toplamak, okumak, tilâvet etmek ve telaffuz etmek”¹ anlamında semâî bir masdar olan² ve قراءه kelimesinden türeyen “قراءة” kırâat kelimesi, “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme”³ anlamında bir isimdir. Aynı fiilin ikinci bir masdarı olan قران kelimesi ise yine aynı anlama gelmektedir.⁴ Çoğulu olan قراءات kelimesi⁵ ise okuyuşlar manasına gelmektedir. Rağıp el-İsfahânî (h. 502/1108) ise kırâat kelimesini şöyle tanımlamıştır: “Harfleri ve kelimeleri, yavaş ve belirgin bir şekilde okuyarak birleştirmektir.” Bu tanımdan hareketle, sadece bir harfin seslendirilmesiyle oluşan telaffuz biçimine kırâat denilmediği anlaşılmaktadır.⁶

İstılâhî olarak ise “Kur’ân kırâatı ile ilgili rivâyetler ve tarîkler üzerinde ittifâk eden kırâat imamlarının, ister harflerin okunuşu isterse harflerin yapısal olarak telaffuzunda olsun, Kur’ân kırâatı konusunda birbirlerinden farklı olarak benimsedikleri okuyuş biçimidir.”⁷ şeklinde bir tanım yapılmıştır. Kırâat alanında önemli bir konuma sahip olan ve birçok eser kaleme alan İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429) ise kırâat ilmini şöyle tarif etmiştir: “Kırâat ilmi, Kur’ân lafızlarının farklı okuyuş şekillerini râviler zincirine dayandırarak inceleyen bir ilimdir.”⁸ Taşköprîzâde (ö. 968/1561) ise kırâat ilmini “Mütevâtir olan farklı okuyuş şekillerini temel alarak, Allah kelâmı olan Kur’ân’ı telaffuz edilme açısından inceleyen bir ilimdir.”⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Dimyâtî (ö. 1117/1705) ise “Kur’ân lafızlarının okunuş şeklini hocasından dinleyerek nakleden râvilerin ittifâkını ve hazf, isbât, tahrik, teskin, fasl, vasl ve ibda‘ gibi okuyuş şekillerindeki ihtilâfını aktaran bir ilimdir.”¹⁰ Bu tanımlamalarla

¹ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân*, thk.

² Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zamaralî, Dâru’l-Kitâbi’l-Azî, Beyrût 1995, c. I, 336.

³ Abdülhamit Birişik, “Kırâat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2022, c. XXV, s. 425.

⁴ Ebü’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Müessesetü’r-Risâle Nâşirün, Beyrût 2010, s. 116; Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, Beyrut 2014, s.19.

⁵ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, 336.

⁶ Rağıp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 402.

⁷ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, 336.

⁸ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriin ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, nşr. M. Habîbullâh eş-Şenkîti-A. Muhammed Şâkir, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1980, s. 3.

⁹ Taşköprîzâde İsameddin Ahmed Efendi, *Miftâhü’s-Sa’ade ve Misbâhü’s-Siyade fî Mevzûâtü’l-Ulûm*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1985, c. II, s. 6.

¹⁰ Muhammed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer bi’l-Kırâati’l-Erbaati Aşer*, thk. Şabân Muhammed İsmâil, Âlemü’l-Kütüp, Beyrût 1987, c. I, s. 67.

birlikte kırâat ifadesi kırâat ilminde, “Kur’ân’ın okunuş biçimi açısından kırâat imâmlarından birine nisbet edilmesi”¹¹ anlamına da gelmektedir. “Âsım Kırâatı, Nâfi Kırâatı” gibi vb. şekilde örnek verilebilir.¹²

Yukarıda kırâat ilmiyle ilgili verilen tanımlamaların, genel itibariyle birbirine benzediği görülmektedir. Dolayısıyla bu tanımlamalardan hareketle kırâat ilminin, Allah kelâmı olan Kur’ân’ı temel anlamda okuyuş şekilleri bakımından inceleyen bir ilim dalı olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2. Kırâat İlmiyle İlgili Terimler

Bir çalışmada ile ilgili doğru ve sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için öncelikle o alandaki terimlerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bundan dolayı kırâat ilmi kapsamındaki temel olarak bilinmesi gereken kavramlarla ilgili kısa bilgiler verilecektir.

“Kur’ân”, Allah tarafından Hz. Peygamber’e Cebrâil aracılığı ile indirilen, Mushaflara yazılan, lafzı ile ibadet edilen, yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan bir topluluk tarafından tevatür bir şekilde nakledilen ve mucize olan Allah kelâmıdır. “Te”lif”, vahyin inmeye devam ettiği süreçte Kur’ân’ın, Hz. Peygamber’in seçmiş olduğu katipler tarafından âyet âyet ve sûre sûre yazılmasıdır. Sahife kelimesinin çoğulu olan “suhuf” ise, Hz. Ebu Bekir döneminde Kur’ân âyetlerinin yazılı halde bulunduğu sahifelerdir. Hz. Osman’ın halifelik vazifesini üstlendiği dönemde istinsâh edilen sahifelerin bulunduğu Kur’ân nüshası “Mushaf”; Hz. Osman tarafından çoğaltılan mushaflarının yazılmasında temel alınan, sahabilerin üzerinde görüş birliğine vardığı ve kırâat konusunda uyulması zorunlu olan yazım biçimi “Resm-i Hatt”; Hz. Osman zamanında çoğaltılan Mushaflardaki kelimelerin yazılış şekli ise “Resm-i Mesâhif-i Osmânî”¹³ olarak nitelenmektedir.

Kâri, kurrâ, mukri, mübtedi, mütevassıt, muntelhî, râvi, rivâyet, vecih ve tarîk gibi kırâat ilmiyle ilgili olan terimlerin, kırâat alanında yazılan eserlerde çokça kullanıldığı görülmektedir. Arapça’da kırâat kelimesinden türeyen ve ism-i fâil olan “Kâri” kelimesi, genel itibariyle Kur’ân tilâvet eden demektir.¹⁴ “Kurrâ” kelimesine gelince, bu kelime kâri kelimesinin çoğulu olmakla birlikte zamanla anlamsal açıdan değişime uğramıştır. “Kâri”, daha çok Kur’ân’ın tamamını ezberleyen, tecvit üzere okuyan, tilâveti hakkını vererek yapan kişi için kullanılan bir ifadedir. Bu ifadenin çoğulu olan “kurrâ” kelimesi her ne kadar ilk düşünüldüğünde bu anlama gelse de, zamanla uğramış olduğu anlam farklılığı nedeniyle şu

¹¹ İbrahim Muhammed el-Cermî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’an*, Dâru’l-Kalem, Şâm 2001, s. 273

¹² Cermî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’an*, s. 273.

¹³ Bkz. İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 29. Baskı, İFAV, İstanbul 2015, s. 68-69.

¹⁴ Birşık, “Kırâat”, c. XXV, s. 426.

anda daha çok kendisine on kırâatın dayandırıldığı kırâat imâmları anlamına gelmektedir.¹⁵ Kârî ise, mübtedî‘, mütevassıt ve müntehî şeklinde üç kısma ayrılmaktadır. “Kârî-i mübtedî‘”, ifrâd metodu üzere¹⁶ kırâat öğrenmeye başlayıp üç kırâate kadar öğrenen kimseye denir.¹⁷ “Kârî-i mutavassıt”, kırâat imâmlarından nakledilen okuyuş şekillerinin dört veya beşini ifrâd metodu üzere bilen kimsedir.¹⁸ “Kârî-i müntehî” ise kırâatlerin çoğunu ve meşhûr olan kırâatları müşâhâfe yoluyla aktaran kimse için kullanılan bir ifadedir.¹⁹

“Mukri” kelimesine gelince, kırâatları kesintisiz bir isnâd zinciriyle ve müşâhâfe yoluyla aktaran kırâat âlimi anlamına gelmektedir. Eğer kırâatı alan kişi, kırâatı kesintisiz bir isnâdla ve müşâhâfe yoluyla almamışsa, kırâat ilmi alanında ileri derece bilgi sahibi olan ve bu alana dair tüm kitaplara hâkim olan biri olsa bile mukri olarak kabul edilmemektedir.²⁰ “Râvi” terimi, kırâatları imâmlardan doğrudan veya vasıtalı bir şekilde alıp aktaran kimse için kullanılmış, “rivâyet” ifadesi ise râviye dayandırılan kırâat için kullanılmıştır. Kırâat, râviden alan kişiye nisbet edildiğinde “tarîk” adını almaktadır. Âsım kırâatinin Ebû Bekr rivâyetinin Yahyâ b. Âdem tarîki şeklinde örnek vermek mümkündür. Verilen örnekte de görüldüğü üzere ilk olarak kırâat imamı, ikinci sırada râvi, üçüncü olarak da kırâatı râviden alan tarîk sahibi gelmektedir.²¹ Tarîk kavramı, ilerleyen başlıklar altında daha ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

Kırâatı bizzât fem-i muhsin olarak nitelenen bir üstadın ağzından alarak öğrenme ve okuma biçimine “edâ” denir. Bu şekilde kırâatı uzman birinden alan kişiye de “ehl-i edâ” denmektedir. Kırâat ilmi açısından “Arz” kavramı, bir üstadın huzurunda ve onun onayı doğrultusunda bir veya daha fazla kırâatı okuyarak öğrenme biçimidir. “Sema” ise talebenin kırâatı üstadından dinleyerek alma şeklidir.²² Kırâat ilmindeki edâ, arz ve sema kavramlarının, alanında uzman bir üstattan kırâat alma yöntemlerini ifade ettiği görülmektedir.

Kırâat ilmindeki usûl, ferşu’l-hurûf, meslek, azimet ve ruhsat kavramlarına değinmek yerinde olacaktır. “Usûl” kavramı, asl kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “başkasının kendisine bina edildiği şey” demektir.²³ Kırâat ilminde ise “Cüz’î hükümlerin kendilerine uygun

¹⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cermî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’an*, s. 218.

¹⁶ “Kırâat ilmi açısından ifrâd usulü, kırâat imamlarına ve râvilerine dayandırılan okuma şekillerini birleştirmeden ayrı ayrı okumak anlamına gelmektedir.” Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbah, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût ty., c. II, s. 195.

¹⁷ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn*, s. 3.

¹⁸ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer* c. I, s. 68.

¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn*, s. 3.

²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn*, s. 3.

²¹ Bırışık, “Kırâat”, c. XXV, s. 426.

²² Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 68.

²³ Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 19.

düştüğü küllî kurallar” anlamına gelmektedir; İdğâm, imâle vb. konular gibi. Bunlar “kâide ve mezheb” olarak da isimlendirilmiştir. Mesela “Kırâat imâmı, kendi aslına/mezhebine/kâidesine göre okudu.” denilir. Bununla kırâat imâmının okuyuş konusunda takip etmiş olduğu sistem kastedilmektedir.²⁴ “Ferş”, sözlükte “yaymak, sermek, elbiseyi sermek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁵ Kırâat ilmi açısından ise “Hükmü belli olan meselerlerde geçerli olan ve tek tarz üzere olmayan vecihleri” ifade etmektedir. Kârîlerin ihtilâf ettiği vecihlerde çok fazla değişiklik olmayan konulardır. Yaygın olmasından dolayı “ferş” diye isimlendirilmiştir. Bir kısım kırâat âlimi ise “usûl” kelimesinin karşısı olarak “füru” ismiyle de ifade etmişlerdir. Fakat çoğu kırâat âlimine göre “ferşü’l-hurûf” olarak adlandırılmaktadır.²⁶ Meslek ise “sülûk edilen yer, yol ve gidiş anlamına gelir. Bir terim olarak ise kırâat tedrisinde kullanılan sistem veya sistemlerin adıdır.”²⁷ Azîmet, “ısrarla istemek, kastetmek, kesin karar vermek” mânalarına gelen azm kökünden türetilmiş bir isimdir. Hanefiler azm kökünü, ifade ettiği tekit ve kuvvetten dolayı yemin mânası taşıyan lafızlar arasına dahil etmektedir. Azîmet kelimesinin karşısı ise ruhsattır.²⁸ Başka bir ifadeyle kırâat ilminde, “ince eleyip sık dokuma” ifade olarak edilebilecek bu tutumu Yûsuf Efendizâde, *el-İ’tilâf* adlı eserinde “azimet ekolü” olarak tanımlamaktadır.²⁹ Kırâat ilmindeki azîmet ve ruhsat kavramları, fıkıh ilmindeki azîmet ve ruhsat kavramıyla yakın anlamlı olsa da birbirinden farklı olduğu görülmektedir.

1.3. Kırâat İlminin Konusu, Gayesi ve Faydası

Kırâat ilmi, Kur’ân’ın okuyuş şekilleri ve ihtilâfları ile bunların sened zincirini konu edinmektedir.³⁰ Kırâat imâmları arasında ihtilâf edilen ibdâl, izhâr, işmâm, idğâm, revm, teşdîd, med ve kasr gibi çeşitli konuların da bu ilmin kapsamında olduğu söylenebilir.³¹

Cebrâil aracılığıyla Hz. Peygamber’e vahyedilen Kur’ân âyetlerinin indirildiği üzere okunması, kırâat imâmlarının Kur’ân’ı tilâvet etme şekillerinin ele alınması, sahih olan kırâat

²⁴ İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Mu‘cemü’l-Mustalahât fî İlmi’t-Tecvîd ve’l-Kırâat*, nşr. İmâm Muhammed b. Suûdi’l-İslâmiyye Üniversitesi, Riyâd 2004, s. 29; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 46.

²⁵ Râğîp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 375.

²⁶ Devserî, *Mu‘cemü’l-Mustalahât*, s. 80; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 160; Furkan Akbulut, *Ferşü’l-Hurûf’un Mahiyeti ve Manaya Etkisi (Yeni Bir Tasnif Denemesi)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 10.

²⁷ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 8; Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2018, s. 206.

²⁸ Mustafa Haktır, “Azimet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, c. IV, s. 330.

²⁹ Yusuf Efendizâde el-Âmâsî, *el-İtilâf fî Vücûhi’l-İhtilâf*, thk. Ali Öge-Halil İbrahim Üren, Hacıveysizade Yayınları, İstanbul 2022, s. 27; Akdemir, “Kırâat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2018), s. 104.

³⁰ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn*, s. 3.

³¹ Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî b. Şâme, *el-Mürşidü’l-Vecîz ilâ Ulûmin Tete’allaku bi’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, Dâru Sâdir, Beyrût 1975, s. 141.

şekillerinin zayıf, şâz, bâtil ve mevzû olarak nitelendirilen kırâatlardan ayrılarak mütevâtir kırâatların öğrenilmesinin sağlanması³² kırâat ilminin gayesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kırâat ilminin temel gayesinin, Kur'ân metninin telaffuz bakımından herhangi bir değişikliğe uğramasının önüne geçmek ve Hz. Peygamber'e indirildiği üzere korunmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

Kırâat ilminin faydasına kısaca değinmek gerekirse kırâat ilmi, Hz. Peygamber'e indirilen vahyi ve vahyin okuma şekillerini herhangi bir bozulma veya değişiklikten korumayı amaçlamıştır.³³ Böylelikle Kur'ân okuyan kişinin Kur'ân lafızlarını tilâvet ederken hata yapmaktan korunması sağlanmıştır.³⁴

1.4. Kırâat İlminin Tarihsel Süreci

Hiz. Peygamber ve sonrasındaki dönemler, kırâat ilmi konusunda temel dayanak noktası olması açısından önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı kırâat ilminin başlangıcı, gelişimi, sistematik bir hal alması ve Hiz. Peygamber'den on kırâat imâmına kadar uzanan sürece genel hatlarıyla değinilecektir.

Kur'ân, Hiz. Peygamber'e yirmi üç yıllık zaman zarfında vahiy meleği olan Cebrâil aracılığıyla peyderpey indirilmiştir.³⁵ Hiz. Peygamber, Allah katından indirilen Kur'ân âyetlerini belirlemiş olduğu vahiy katiplerine düzenli bir şekilde yazdırmıştır. Bununla birlikte yazılan âyetlerdeki tertibi de kendisi belirlemiştir.³⁶ Hiz. Peygamber, kendisine vahyedilen âyetleri Cebrail ile karşılıklı bir şekilde okumuştur. "Arza" ismi verilen karşılıklı okuma şekli ise her sene Ramazan ayında tekrarlanmıştır. Fakat Hiz. Peygamber vefat etmeden önceki Ramazan ayında bu arza, iki defa gerçekleşmiştir. Hiz. Peygamber ve Cebrâil arasında gerçekleşen son arza esnasında ise Kur'ân cem'i ile istinsâhında yer alan ve vahiy katiplerinden biri olan Zeyd b. Sâbit'in bulunduğu aktarılmaktadır.³⁷

Sahabilerin pek çoğu, Hiz. Peygamber'in yaşadığı dönemde inen Kur'ân âyetlerini ezberleyerek muhafazasını sağlamışlardır. Ayrıca Kur'ân'ın muhafazası konusu sadece ezberleme boyutunda kalmamış, bu süreçte indirilen Kur'ân âyetleri Hiz. Peygamber'in

³² Hacı Önen, *Kırâat Tarihi ve Kırâat Farklılıklarının Kur'ân Tefsirine Etkisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017, s. 26.

³³ Abdülhalîm b. Muhammed el-Hâdî, *el-Kırâati'l-Kur'âniyye Târîhuhâ Sübûtühâ Hücetühâ ve Ahkâmühâ*, nşr. Mustafa Saîd el-Hanne, Dâru'l-Ğarabi'l-İslâmiyye, Beyrût 1999, s. 45.

³⁴ Önen, *Kırâat Tarihi ve Kırâat Farklılıklarının Kur'ân Tefsirine Etkisi*, s. 26.

³⁵ Davut Ağdal, "Kur'ân'ın Üç Aşamalı İndirilişi" *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 6/10 (2018), s. 74.

³⁶ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mektebetü't-Türâs, Kâhire 1984, c. I, s. 234-235; İsmail Albayrak, "Kur'ân-ı Kerîm Âyetlerinin Tertîbi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 2/3 (2002), s. 156.

³⁷ Suyûtî, *el-İkân*, s. 113; Zerkeşî, *el-Burhân* c. I, s. 232.

emriyle sahabiler tarafından ince taşlar, tabaklanmış deri, kürek kemikleri, hurma dallar ve tahtadan levhalar vb. şeyler üzerine yazılarak muhafaza edilmiştir.³⁸

Hiz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemde meydana gelen savaşlarda birçok hafızın şehit olmasıyla birlikte, Kur'ân âyetlerinin cemi' konusu ortaya çıkmıştır. Hiz. Ömer, birçok Kur'ân hafızının şehit olması nedeniyle Kur'ân'ın muhafazası konusunda endişe duymuş ve konuyu Hiz. Ebu Bekir'e açmıştır. Yapılan istişâre sonucunda Kur'ân'ın cemi'ne karar verilmiştir.³⁹ Hiz. Ebu Bekir, sahabenin ileri gelenleri ile birlikte Kur'ân'ın cemi' ile ilgili şartları belirlemek için bir araya gelmiştir.⁴⁰ Kur'ân sahifelerinin toplanması ile birlikte, cem'edilecek sayfalara verilecek isim ile ilgili de istişârede bulunulmuştur. Böylelikle "el-Mushaf" isminin verilmesi konusunda bir teklifte bulunulması üzerine, toplanacak sahifelere "el-Mushaf" denilmesine karar verilmiştir.⁴¹ Dolayısıyla yine bu dönemde Kur'ân'ın cem' edilmesi gibi faaliyetlerle Kur'ân'ın muhafaza edilmesi sağlanmıştır.⁴²

Sahabe, Hiz. Peygamber hayattayken ondan bir veya birden fazla okuyuş şekli almıştır. Hiz. Peygamber'den farklı okuyuş biçimleri öğrenmeleri nedeniyle, Kur'ân kırâatı konusunda farklı rivâyetler nakletmişlerdir.⁴³ Bununla birlikte gitmiş olduğu şehirlerde farklı okuyuş şekillerini de aktarmışlardır. Bu da müslümanlar arasında Kur'ân kırâat açısından ihtilâflar meydana gelmesine sebep olmuştur.⁴⁴ Konuyla ilgili olarak Ermenistan'ın fethine katılan Iraklı ve Şamlı askerler arasında çıkan ihtilâf örnek verilebilir.⁴⁵ Bu gibi olayların meydana gelmesi, Kur'ân'ın istinsâh edilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Bu şekilde ihtilâfların meydana geldiğini gören Hiz. Osman, sahabilerle istişârede bulunmuştur. İstişâre sonucunda Kur'ân'ın istinsâh edilmesi kararına varılmış ve bu konuda Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Saîd b. el-Âs (ö. 59/679) ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. 43/663-64) görevlendirilmiştir.⁴⁶

Kur'ân'ın istinsâh edilmesi ile ilgili faaliyetler tamamlandıktan sonra, Müslümanlar arasında tekrar ihtilâf çıkmasının önüne geçmek ve Kur'ân eğitiminin devamını sağlamak amacıyla fethedilen bölgelere istinsâh edilen mushaflarla birlikte birçok kurrâ sahâbe de gönderilmiştir. Bu kâriler⁴⁷ mushaflarla birlikte Mekke, Kûfe, Basra, Şâm, Yemen ve Bahreyn

³⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 71-72.

³⁹ Zerkeşî, *el-Burhân* c. I, s. 205.

⁴⁰ İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, III. Baskı, Böre Yayınevi, İstanbul 1956, s. 11.

⁴¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 130.

⁴² Subhi Salih, *Kur'ân İlimleri*, çev. M. Sait Şimşek, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 67.

⁴³ İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 17; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 62.

⁴⁴ İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 12; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 62.

⁴⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 132; Zerkeşî, *el-Burhân* c. I, s. 239; İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 12.

⁴⁶ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 211.

⁴⁷ Subhi Salih, *Kur'ân İlimleri*, s. 86.

gibi şehirlere gönderilmiştir.⁴⁸ Gönderilen kâiler, gitmiş oldukları şehirlerde daha önce bildikleri kırâatları öğretmişler ve birçok hâfız ile kâri yetiştirmişlerdir. Bu şehirlerdeki müslümanlar da, kendilerine Kur'ân kırâatını öğretmek ve rehberlik etmek için gelen sahâbeden öğrenmiş oldukları kırâatı benimsemişlerdir.⁴⁹

Sahâbe döneminden sonraki tâbiîn ve etbâut't-tâbiîn dönemlerinde kırâat ilmi ile ilgili faaliyetler, bu ilmin temel taşı oluşturan noktalardan biridir. Bu açıdan iki dönemin kırâat ilmi açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Hz. Osman zamanında ortaya çıkan kırâat ihtilâfları konusundaki karışıklıklar, bu iki dönemde de varlığını sürdürmüştür.⁵⁰ Hz. Osman dönemindeki istinsâh faaliyeti ve sahâbeden birçok kârinin farklı şehirlere gönderilmesi, bu iki dönemde kırâat ilminin kâidelerinin belirlenmesi konusunda önemli bir etken olmuştur. Bununla birlikte o dönemde kırâat ihtilâfları tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu dönemde devam eden kırâat konusundaki ihtilâflar, etbâut't-tâbiîn döneminde kırâat imâmları ve sahih kırâat konusunda belli başlı şartların tespit edilmesine kadar varlığını sürdürmüştür.⁵¹

Tâbiîn döneminde yetişen ve sahih kırâat bilgisine sahip kırâat imâmları ise, bulunmuş oldukları şehirlerdeki ilim halkalarındaki öğrencilerine sahih kırâatları öğretme gayreti içerisinde olmuşlardır.⁵² Bahsedilen kırâat imâmlarının Kur'ân kırâatı alanındaki gayretlerinin, o dönemde kırâat farklılıkları kullanılarak İslâm'a sokulmak istenen fitne önünde bir engel oluşturduğu söylenebilir.

Tâbiîn zamanındaki kâiler, kırâat vecihlerini sahâbeden almış ve onlardan aldıkları kırâat şekillerini etbâut't-tâbiîne aktarmışlardır. Bu dönemdeki kişiler Kur'ân kırâatı üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece kırâat ekolleri ortaya çıkmıştır. Örnek vermek gerekirse, Nâfî', Hamza, Kisâi ve Ebû Amr gibi on kırâat imâmından olan kişiler, bu dönemde yetişmiştir. Bulunmuş oldukları şehirlerdeki müslümanlar, onların kırâatlarını benimsemişlerdir. Dolayısıyla bu zaman diliminde kırâat ilmiyle ilgili kâidelerin tespit edilmesi, kırâat ilmi açısından önem arz etmektedir.⁵³

Bu bilgilerden hareketle denilebilir ki, kırâat ilmi ile ilgili tarihsel süreç Hz. Peygamber'e ilk vahyin inmesiyle başlamıştır. Kur'ân kırâatını Hz. Peygamber'den ilk olarak öğrenen sahabe olmuştur. Sahabe arasında zaman zaman Kur'ân'ın okuyuş biçimleri ile ilgili ihtilâflar meydana gelmiştir. Sahabe arasında meydana gelen bu ihtilâflar, hem Hz. Peygamber hayattayken hem de vefatından sonra varlığını sürdürmüştür. Sahâbeden sonra

⁴⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, c. I, s. 240.; İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 13.

⁴⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 62.

⁵⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 62.

⁵¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 62.

⁵² Birışık, "Kırâat", c. XXV, s. 427.

⁵³ Birışık, "Kırâat", c. XXV, s. 427.

gelen tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn dönemlerinde de kırâat konusundaki ihtilâflar devam etmekle birlikte, bu dönemlerde kırâat ilmi ile ilgili çalışmalar ciddi anlamda ivme kazanmıştır. Etbâu't-tâbiîn döneminde ise kırâat ihtilâflarıyla ilgili faaliyetler daha sistematik bir hal almıştır. Dolayısıyla kırâat ilmi konusunda temel dayanak noktası olması açısından, Hz. Peygamber ve sonrasındaki dönemlerin kırâat ilmi açısından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

1.5. Kırâat Çeşitleri

Üçüncü bölümdeki kırâat farklılıkları, sıhhat bakımından değerlendirileceği için bu başlık altında kırâat çeşitlerine kısa bir şekilde değinilecektir.

Kırâat ilmiyle uğraşan âlimler, kırâatların sınıflandırılması konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kırâat ilminin temel kaynaklarından kabul edilen ve kırâat ilmi açısından önemli bir konuma sahip olan *en-Neşr* adlı eserin yazarı olan İbnü'l-Cezerî, eserinde kırâatları sahîh ve şâz şeklinde sınıflandırmaya tâbi tutmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu sınıflandırmaya bakıldığında bir vecih bile olsa Arap diline uygun, ihtimâl dâhilinde bile olsa Hz. Osman'ın istinsâh ettirmiş olduğu mushaflardan biriyle uyumlu ve sened zinciri sahîh olan her kırâat şeklinin “sahih kırâat” olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte bu kırâat şeklinin ister yedi isterse on kırâat imâmından nakledilmiş olsun, inkâr edilmesinin câiz olmadığı ve Kur'ân'dan indirilen yedi harften biri olduğunu aktardığı ortaya çıkmaktadır. Zikredilen üç şarttan biri eksik olursa da, bu kırâat şeklini “şâz kırâat” olarak nitelediği görülmektedir.⁵⁴

İbnü'l-Cezerî'nin sahîh kırâatla ilgili yapmış olduğu tarif ve tasnifin yanında Zürkânî (ö. 1367/1948), takdîren de olsa Hz. Osman'ın istinsâh ettirerek İslâm beldelerine gönderdiği mushaflardan biriyle uyumlu olan, bir vecihle bile olsa Arap dilinin yapısıyla uyumlu bulunan ve sahîh bir sened zincirine sahip olan her kırâat şeklinin “sahih kırâat” olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵

Kırâatlar, temelde sahîh ve şâz şeklinde ikiye ayrılmakla birlikte, daha farklı ve ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılmaya da tabi tutulmuştur;

a) “Mütevâtir Kırâat”: Yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun başka bir topluluğa aktardığı kırâat şekline “mütevâtir kırâat” denilmektedir.⁵⁶ Mütevâtir

⁵⁴İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 9.

⁵⁵Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 340.

⁵⁶Suyûtî, *el-İtkân*, s. 166; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 349.

kırâat, kırâat imâmlarının tamamı veya büyük çoğunluğunun okuduğu ve görüş birliği içerisinde olduğu kırâat şekli olarak da ifade edilebilir.⁵⁷

b) “Meşhûr Kırâat”: Mütevâtir kırâatlar seviyesine ulaşamayıp sahih bir sened zincirine sahip olan, Hz. Osman zamanında istinsâh edilen Mushaflardan biriyle uyumlu olan, Arap dili kurallarından herhangi biriyle uyuşan, kırâat imamları arasında galat ve şâz okuyuş şekillerinden kabul edilmeyip şöhret bulan kırâat şekli “meşhur kırâat”tır. Yine tevatür derecesinde olmayıp on kırâat imâmından birinin tarîkinde ihtilâf meydana gelen ve bir kısmının naklettiğini diğer bir kısmının nakletmediği kırâat biçimi meşhûr kırâat kapmasında değerlendirilebilir.⁵⁸

c) “Âhad kırâat”: Kırâat şekline ait sened zincirinin sahih olup Hz. Osman zamanında çoğaltılan mushaflardan herhangi birine uymayan, Arap dili gramerindeki kurallardan biriyle uyuşmayan veya kırâat imâmları arasında şöhrete ulaşan kırâat şekillerinden olmayan kırâat biçimidir. Bu şekildeki kırâatlar tilâvet edilmez ve bunlara inanmak da gerekmez.⁵⁹ Dolayısıyla bu kırâat şeklini inkâr etmenin kişiyi mü’min olmaktan çıkardığı söylenemez.

d) “Şâz kırâat”: Sahih olmayan bir sened zincirine sahip olan kırâat şeklidir.⁶⁰ Kırâat ilminde sahih kırâatın şartlarından herhangi birini taşımayan kırâat şekline de “şâz, bâtil veya zayıf kırâat” denilmektedir.⁶¹ Yine mütevâtir seviyedeki kırâatların ve kırâat imâmlarının çoğunun nakletmiş oldukları kırâat biçimlerinin dışında kalan kırâatlar da “şâz kırâat” olarak nitelenmektedir. Bu kırâat biçimi, Resm-i Hatta ve Arap dilinde yer alan bir gramere uygun olsa bile bu kapsamda değerlendirilir. Âhâd kırâatta olduğu gibi, şâz kırâatın okunması da câiz görülmemiştir.⁶²

e) “Müddrec kırâat”: Sahabe tarafından tefsir amacıyla eklenen ve Kur’ân kırâatının aslından zannedilerek bazı râviler tarafından aktarılan kırâat biçimidir. Müddrec hadis çeşidiyle de benzerlik arz etmektedir.⁶³

f) Son olarak “Mevzu‘ kırâat” ise: Hz. Peygamber tarafından vahiy yoluyla alınan Kur’ân metniyle hiçbir ilişkisi olmayan, üzerinde görüş birliğine varılan Kur’ân kırâatlarının içinde yer almayan ve asılsız olarak bir râviye dayandırılan kırâat şeklidir.⁶⁴

Yukarıda sened bakımından ele alınan mütevâtir ve meşhur şeklindeki kırâat şekillerinin, sahih kırâat kapsamında olduğu görülmektedir. Geriye kalan âhad, şâz, müddrec

⁵⁷ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 349.

⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 166; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 349.

⁵⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 167; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 349.

⁶⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 167; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 349.

⁶¹ İbn Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 172; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 9.

⁶² İbn Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 181.

⁶³ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 167; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 350.

⁶⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 167; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 349.

ve mevzu‘ şeklinde tasnif edilen kırâat çeşitlerinin ise zayıf kırâat kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Yapılan tanımlamalardan hareketle, zayıf kırâat çeşitlerinin kırâat değeri olmadığı ortaya çıkmaktadır.

1.6. Kırâat İlminde Tarîkler ve Meslekler

Bu başlık altında müellifin, telif ettiği eserin ve kırâat ilminde takip etmiş olduğu metodun kırâat ilmindeki tarîkler ve meslekler konusu kapsamında olması nedeniyle ele alınmaya çalışılacaktır. Bu iki konuya genel hatlarıyla değinilecek ve çalışmanın yapısı gereği çok fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

Tarîk sözcüğü gidilen yol, yöntem, usûl ve metod anlamlarına gelmektedir. Kırâat ilmi açısından ise kırâat imâmılarına ait râvilerden sonra gelen râvilerin aktarmış olduğu farklı okuyuş şekilleri,⁶⁵ kırâat âlimlerinin takip etmiş oldukları müftedât, kırâat ilmi ile ilgili okutmuş oldukları kitaplar veya bu kitapların metodu anlamına da gelmektedir.⁶⁶

Kırâat ilmindeki tarîklerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir;

a) Kırâat tahsiline yönelik olanlar, sema‘, arz ve edâ‘ tarîkleri şeklindedir.⁶⁷ Bu üç kavram ile ilgili daha önceki başlıklarda gerekli bilgiler verildiği için burada tekrar tanımlama yapılamayacaktır.

b) Kırâatların uygulanmasına yönelik olan tarîkler ise infirâd ve indir‘âc tarîki şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Her kırâat imâmı ve râvilerinin usûlleri öğretilerek her biri için hatim yapılmak suretiyle uygulanan metoda “infirâd tariki” denilmektedir. Tüm kırâatlar ve rivâyetler için ayrı ayrı hatim yapıldıktan sonra, kırâatların tek bir hatim içinde bir araya getirilmesi şeklindeki tarîke ise cemu‘l-Cümü‘ tarîki⁶⁸ veya indir‘âc tarîki ismi verilmektedir.⁶⁹

c) Kurrâ sayısına göre sınıflandırılan tarîkler ise, yedi kırâat imâmı ile ilgili Dâni(ö. 444/1053)’nin kaleme aldığı *et-Teysîr* ve Şâtîbî(ö. 590/1194)’nin *Hirzu’l-Emânî* adlı eserleri esas alınarak yapılan eğitime “seb‘a tarîki”, İbnü’l-Cezerî’nin on kırâat imâmına dair *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre* adlı eserleri temel alınarak verilen eğitime “a‘şere tarîki” denilmektedir. Yine İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr* ve *Takrîbu’n-Neşr* isimli eserlerinin manzûm hale getirilmiş

⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 54.

⁶⁶ Ali Osman Yüksel, “İbnü’l-Cezerî’nin *Tayyibetü’n-Neşr*’i ve Özellikleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 7/10 (1989-1992), s. 287.

⁶⁷ Osman İyşenyürek, *İstanbul ve Mısır Tariklerinde Kırâat Usûl Konularının Karşılaştırılması*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, s. 43; Mustafa Atilla Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, *Uluslararası Kırâat Sempozyumu*, DİB Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2015, s. 613; Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 68.

⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. II, s. 195-196; İbnü’l-Cezerî, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2002, c. II, s. 134; Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 68.

⁶⁹ Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 606.

şekli olan *et-Tayyibe* isimli eserden hareketle uygulanan eğitime de “takrîb tarîki” denilmiştir.⁷⁰

d) Tarîkler, med mertebelerine göre de bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Sadece tevassut ile tûlun uygulandığı tarîke “mertebeyn tarîki”, füveyka’l-Kasr, tevassut, füveyka’l-Tevassut ve tûlun uygulandığı tarîke ise “merâtib-i erbaa tarîki” denilmiştir.⁷¹

e) Kırâat eğitimi müfredâtında okutulan temel eserlere göre isim verilen tarîkler de bulunmaktadır. Dâni’nin *et-Teysîr* isimli eseri kaynak olarak alınan eğitim “Teysîr Tarîki”; İbnü’l-Cezerî’nin *et-Tahbîr* adlı eserleri temel alınarak verilen eğitime veya metoda “Tahbîr Tarîki”⁷², aynı şekilde İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr* ve *Takrîbü’n-Neşr* adlı eserlerini nazım haline getirmiş olduğu *et-Tayyibe* isimli eseri temel kaynak kabul edilerek verilen kırâat eğitimi ve metoduna “Tayyibe Tarîki” denilmiştir. İmâm Şâtıbî’nin *eş-Şâtıbiyye* isimli eseri temel alınan usule ise “Şâtıbiyye Tarîki” olarak adlandırılmıştır.⁷³ Bu tarîklere Pavlûvî(ö. 1173/1759)’nin *Zübdetü’l-İrfân*’ının kaynak olarak alındığı “Zübde Tarîki”ni de eklemek mümkündür.⁷⁴

f) Tarîkler, bölgelere göre izâfe edilerek de sınıflandırılmıştır. Meşhûr kurrâların eğitim metodları, zamanla bulundukları bölgenin ismini almıştır. Örnek vermek gerekirse, Ahmet el-Mesyerî’nin(ö. 1006/1598) İstanbul’da kırâat eğitim metodu olarak takip ettiği tarîk “Teysîr Tarîki”⁷⁵, daha sonrasında ise “İstanbul Tariki”⁷⁶ olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte Basra, Kûfe ve çevresinde yaygınlaşan kırâat eğitim metodu “Meşârika Tarîki” olarak isimlendirilmiştir. Aynı zamanda “İrâkiyyûn Tarîki”de denilmiştir. Ayrıca Hicaz, Şâm, Mısır ve Mağrip gibi ülkelerde uygulanan Şâtıbiyye Tarîki, zamanla bulunduğu yerde yaygınlaşması ve o bölgeye nisbet edilmesi nedeniyle “Meğâribe Tarîki” olarak isimlendirilmekle birlikte,⁷⁷ “Mısır Tariki” olarak da adlandırılmıştır.⁷⁸

Yukarıda kırâat ilmi açısından tarîklerin sınıflandırılma şekillerine genel hatlarıyla yer vermeye çalışılmıştır. Ayrıca burada ele alınan çalışmayla ilgili olması açısından, İstanbul Tarîkiyle ilgili kısa bir bilgilendirmede bulunulacaktır. Bunun yanı sıra çalışmaya konu olan

⁷⁰ Muhammed Efendi, *Umdetü’l-Hullân fî İzâhî Zübdetü’l-İrfân*, İstanbul ty. s. 4-5; Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 610; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletler*, s. 65.

⁷¹ Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 612-613.

⁷² Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân* s. 4; Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 608.

⁷³ Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 607-608.

⁷⁴ Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 609.

⁷⁵ Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân* s. 4; Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 608.

⁷⁶ Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 5; Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 611; Necati Tetik, “Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Kadar Kırâat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar”, *M. Rüştü Aşıkkutlu Anısına II. Kur’ân ve Kırâat Sempozyumu*, (2003), s. 73.

⁷⁷ Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 610.

⁷⁸ Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 611; İyışenyürek, *İstanbul ve Mısır Tariklerinde Kırâat Usûl Konularının Karşılaştırılması*, s. 61.

eser ile ilişkisi bulunması nedeniyle İstanbul Tarîkinin bir kolu olan İ'tilâf Mesleğine de kısa bir şekilde değinilecektir.

Yukarıda bölgelere izâfe edilerek sınıflandırılan tarîkler kısmında kısaca değinilen “İstanbul Tarîki”nin iki tane mesleği⁷⁹ bulunmaktadır. Bahsedilen tarîkin bir alt kolu olan meslekler vecihlerin sıralaması, tercih edilmesi ve terk edilmesi gibi kırâat ilmi ile ilgili belli başlı konularda birbirinden ayrılmıştır.⁸⁰ İstanbul Tarîkine ait iki mesleğin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu iki meslek “İ'tilâf Mesleği” ve “Sûfî Mesleği”dir. Bu mesleklerden ilki olan ve “İ'tilâf Mesleği” olarak isimlendirilen mesleğin kurucusu ise, çalışmanın temel konusunu oluşturan eserin müellifi Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'dir.⁸¹

Yusuf Efendizâde, kırâat vecihleri konusundaki tercihlerini *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinde bir araya getirmiştir.⁸² Onun kaleme aldığı *el-İ'tilâf* isimli eser, kırâat ilmi açısından takip etmiş olduğu usûlün ismi konusunda da bir zemin oluşturmuş ve kırâat ilminde benimsediği mesleğin ismi de “İ'tilâf Mesleği” olarak anılmıştır. Bu meslekte İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* isimleri esas alınmıştır. Ayrıca bu meslekte bütün râviler ve tarîkler incelenerek dersin sunumu yapılmaktadır. Bu da mesleğin usûl açısından zor olduğunu ortaya çıkarmaktadır.⁸³

Son olarak tarîkler ve meslekler konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için örnek vermek gerekirse, başında besmele bulunmayan Tevbe Sûresine başlarken okuyuş farklılıkları bulunmaktadır. İstanbul tarîkinin her iki mesleğinde meratib-i erbaa'da bütün kırâat imâmları için üç vecih yer almaktadır. Bunlar; vasl, sekte ve kat'dır. Bu iki meslek için mertebeteyn'de ise kat' vechi önce okunur ve sırasıyla şu şekilde kırâat edilmektedir; Kat', sekte, vasl. Mısır tarîki'nin Mutkin mesleğinde ise iki vecih bulunmaktadır; vasl ve sekte'dir. Vasl vechini bütün imamlar okurken sekte vechini Hamza ve Halef haricindeki imamlar okur. Bu meslekte kat' vechi ile kırâat edilmemektedir. Atâullah mesleğinde ise aynı şekilde üç vecih mevcuttur; imamlar için kat', Hamza ve Halef hariç diğer imamlar için sekte, son vecih de bütün kırâat imâmılarına göre ise vasl ile okunmaktadır.⁸⁴

Tezde incelenen eserle alakalı olması açısından İ'tilâf mesleği ile ilgili bu kadar bilgi vermekle yetinilecektir.

⁷⁹ “Meslek, sülûk edilen yer, yol ve gidiş anlamına gelir. Bir terim olarak ise kırâat tedrisinde kullanılan sistem veya sistemlerin adıdır.” Daha fazla bilgi için bkz. Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 8; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 206.

⁸⁰ Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 8; Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 612.

⁸¹ Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 8; Akdemir, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, s. 612.

⁸² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 24.

⁸³ Ali Öge, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*, Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, s. 108.

⁸⁴ Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 246.

Yukarıda değinilen kırâat ilminde tarîkler ve meslekler konusunun, kırâat ilmi açısından ayrı bir çalışmaya konu olacak şekilde bir kapsam genişliğine sahip olduğu görülmektedir.

1.7. Kırâat İmâmları ve Râvileri

Bu başlık altında çalışmanın üçüncü bölümünde aktarılacak kırâat farklılıklarının hangi kırâat imâmına dayandığını ortaya koymak adına on kırâat imâmı ve râvilerine kısaca değinilecektir.

1.7.1. Nâfi‘(ö. 169/786)

Tam adı Ebû Abdurrahmân Nâfi‘ b. Abdurrahman b. Ebû Nuaym el-Leysî el-Medenî olan⁸⁵ ve on kırâat imâmlarından birincisi olarak kabul edilen Nâfi‘ h. 70/689 yılında İsfahan’da dünyaya gelmiştir. h. 169/786 yılında ise Medine’de vefat etmiştir.⁸⁶ İmâm Nâfi‘nin rumûzü (١)’tir.⁸⁷ İmâm Nâfi‘den kırâat vecihlerini aktaran iki râvisi meşhur olmuştur. Bunlar Kâlûn (ö. 220/835) ve Verş (ö. 197/812)’tir.⁸⁸

1.7.2. İbn Kesîr (ö. 120/737)

On kırâat imâmından ikincisi olan İbn Kesîr’in tam adı Ebû Ma’bed Abdullah b. Kesîr b. Muttalip’dir. h. 45/665 yılında Mekke’de dünyaya gelen İbn Kesîr, h. 120/737 yılında yine Mekke’de vefat etmiştir.⁸⁹ İbn Kesîr’in rümûzu, (٢)’dır.⁹⁰ İbn Kesîr’in meşhur olan iki râvisi ise, Bezzî(ö. 250/864) ve Kunbûl (ö. 291/804)’dür.⁹¹

1.7.3. Ebû Amr (ö. 154/771)

Ebû Amr, on kırâat imâmından üçüncüsüdür. Tam adı Ebû Amr Zebân b. el-Âlâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî’dir. h. 70/689 yılında Mekke’de doğmuştur. Basra’da yetişen Ebû

⁸⁵ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-Kırâat*, thk. Şevki Dayf, Dâru’l-Meârif, Kâhire ty., s. 53; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 19; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 372.

⁸⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 112; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 19; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 372.

⁸⁷ Fadiletü’ş-Şeyh Abdulfettâh el-Kâdî, *Târihu’l-Kurrâi’l-Aşera*, I. Baskı, el-Mektebu’l-Ezheriyyeti li’t-Türâs, Kâhire 2002, s. 5.

⁸⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 20; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 372.

⁸⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 120; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 20-21; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 369.

⁹⁰ Abdulfettâh el-Kâdî, *Târihu’l-Kurrâi’l-Aşera*, s. 5.

⁹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 121; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 21; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 369.

Amr, çoğunluk görüşe göre h. 154/771 yılında ise Kûfe’de vefat etmiştir. En meşhur iki râvisi ise, Dûrî (ö. 248/862) ve Sûsî (ö. 261/874)’dir.⁹² Ebû Amr’ın rumûzü, (ح)’dir.⁹³

1.7.4. İbn Âmir (ö. 118/736)

On kırâat imâmından dördüncüsü olan İbn Âmir’in tam adı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî’dir. h. 8/630 yılında Şâm’da doğmuş ve h. 118/736 yılında ise burada vefat etmiştir. Şâm kırâat ekolünün imâmıdır. En meşhur olan râvileri ise, Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859) ve İbn Zekvân (ö. 242/857)’dir.⁹⁴ Kırâat ilmindeki rumûzu, (ك) ile gösterilir.⁹⁵

1.7.5. Âsım (ö. 127/744)

Tam adı Ebû Bekir Âsım b. Ebi’n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî’dir. Kûfe’de dünyaya gelen Âsım, Kûfe kırâat ekolünün imâmı ve meşhur on kırâat imâmının beşincisidir. İmâm Âsım, h. 127/744 yılında yine Kûfe’de vefat etmiştir. İmâm Âsım’ın en meşhur ilk râvisi üvey oğlu olan Hafs (ö. 180/796), ikinci râvisi ise Ebû Bekir Şu‘be (ö. 193/809)’dir.⁹⁶ Kırâat ilmindeki rumûzü ise, (و) harfi ile gösterilir.⁹⁷

1.7.6. Hamza (ö. 156/773)

On kırâat imâmından altıncısı olan, Hamza h. 80/699 yılında Kûfe’de dünyaya gelmiştir. Tam adı Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî olan Hamza, Kûfe kırâat ekolünün da imâmıdır. İmâm Âsım’dan sonra kırâat konusunda ikinci kaynak olan İmâm Hamza, h. 156/773 senesinde Hulvân’da hayatını kaybetmiştir. Meşhur iki râvisi ise, Halef (ö. 229/844) ve Hallâd (ö. 220/835)’dir.⁹⁸ Kırâat ilmindeki rumûzü ise, (ف) şeklinde gösterilmektedir.⁹⁹

1.7.7. Kisâî (ö. 189/805)

Kisâî’nin tam adı Ebu’l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî el-Kûfî’dir. Doğum yeri tam olarak bilinmemektedir. h. 189/805 yılında hayatını kaybettiği nakledilmektedir. Râvileri ise

⁹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 134; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 21; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 370.

⁹³ Abdulfettâh el-Kâdî, *Târîhu’l-Kurrâi’l-Aşera*, s. 5.

⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 144-145; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 25; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 368.

⁹⁵ Abdulfettâh el-Kâdî, *Târîhu’l-Kurrâi’l-Aşera*, s. 5.

⁹⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 155-156; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 23-24; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 370.

⁹⁷ Abdulfettâh el-Kâdî, *Târîhu’l-Kurrâi’l-Aşera*, s. 5.

⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 166; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer*, c. I, s. 26; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, c. I, s. 371.

⁹⁹ Abdulfettâh el-Kâdî, *Târîhu’l-Kurrâi’l-Aşera*, s. 5.

ed-Dûrî (ö. 248/862) ile Ebu'l-Hâris (ö. 240/854)'tir.¹⁰⁰ Kırâat ilmindeki rumûzü ise (و) şeklinde gösterilmektedir.¹⁰¹

1.7.8. Ebû Ca'fer (ö. 130/747)

Medine kırâat ekolünün imâmı olan Ebû Ca'fer'in tam adı, Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' el-Mahzûnî el-Medenî'dir. Ebu Ca'fer'in ölüm tarihi ile ilgili ihtilâf olmasıyla birlikte, h. 130/747 yılında vefat ettiğine dair kanaat daha yüksektir. Kendisinden rivâyette bulunan iki meşhûr râvisine gelince, İsâ b. Verdân (ö. 160/777) ve Süleyman b. Cemmâz (ö. 170/786)'dır.¹⁰² Kırâat ilmindeki rumûzü ise, (ج) şeklindedir.¹⁰³

1.7.9. Ya'kub (ö. 205/821)

Tam adı Ebû Muhammed Ya'kub b. İshâk b. Zeyd el-Hadramî el-Basrî'dir. Basra kırâat ekolünün imâmı olan Ya'kub, h. 205/821 senesinde hayatını kaybetmiştir. Kendisinden rivâyette bulunan meşhûr iki râvisi, Ruveys (ö. 238/852) ve Ravh(ö. 233/847)'dir.¹⁰⁴ Kırâat ilmindeki rumûzü ise, (يع) şeklindedir.¹⁰⁵

1.7.10. Halefû'l-Âşir (ö. 229/844)

Aslı ismi Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr'dır. İmâm Halef, kırâat imâmlarının onuncusu olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı "Halef-i Âşir" olarak isimlendirilmiştir. Kûfe ekolünün imâmı kabul edilen Halef, aynı zamanda kırâat imâmlarının altıncısı olan İmâm Hamza'nın da râvisidir. h. 229/844 yılında ise Bağdat'ta yaşamını yitirmiştir. Halef'in meşhûr iki râvisi, İshâk b. İbrahim ve İdris b. Abdilkerim'dir.¹⁰⁶ Kırâat ilmindeki rumûzü ise, (خل) şeklide gösterilmektedir.¹⁰⁷

Dolayısıyla on kırâat imâmı ve râvilerinin yaşamış olduğu zaman dilimine bakıldığı zaman, genel olarak yakın tarih ve bölgelerde yaşadıkları görülmektedir. On kırâat imâmı, Mekke, Medine, Şâm, Basra ve Kûfe gibi şehirlerde kırâat ilmi açısından otorite olarak kabul

¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 172-173; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 160; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, c. I, s. 27-28; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 372.

¹⁰¹ Abdulfettâh el-Kâdî, *Târîhu'l-Kurrâi'l-Aşera*, s. 5.

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, 178-179 s. ;Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, c. I, s. 29; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 373.

¹⁰³ Hâmîd b. Abdulfettâh el-Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân*, (yayınlanmamış doktora tezi) thk. Mustafa Atilla Akdemir, İstanbul 1999, s. 7.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 186-187; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, c. I, s. 30-31; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 373.

¹⁰⁵ Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 7.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 191; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, c. I, s. 27, 31; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, c. I, s. 374.

¹⁰⁷ Kırâat imâmları, râvileri ve tarikleri ilgili daha fazla bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 99-192. Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 7.

edilmektedir. Bahsedilen şehirlerde kırâat ilmi açısından oluşan ekollerdeki kırâat imâmlarının, Kûfe ekolünde daha ağırlıklı oldukları görülmektedir. Buradan hareketle Kûfe şehrinde kırâat ilmi açıdan daha fazla bir hareketliliğin olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın kapsamı gereği, konu ile ilgili bu kadar bilgi vermekle yetinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF EFENDİZÂDE’NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Bu bölümde çalışmanın temel noktasını teşkil eden *el-İ’tilâf fî Vücûhi’l-İhtilâf* adlı eserin müellifi olan Yusuf Efendizâde’nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri, hocaları ve ilmî metoduna yer verilecektir. Müellifin hayatı ile ilgili bilgiler, ilmî açıdan takip etmiş olduğu metodun tespit edilmesi konusunda önem arz etmektedir.

2.1. Hayatı

Tam adı Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yusuf el-Âmâsî’dir. Ebû Muhammed, el-Hanefî ve el-Rûmî¹⁰⁸, gibi isimlerle de bilinmektedir. Ayrıca ilmî alanda geniş bilgi sahibi olması nedeniyle de Ulemâi Kâmilîn, Şeyhu’l-Muhaddisîn, Tâcu’l-Müeffisîrîn,¹⁰⁹ Şeyhu’l-Kurrâ¹¹⁰ şeklinde anılmıştır. Yusuf Efendizâde’ye bu şekilde isimler verilmesi, Osmanlı döneminde ilmî alanda önemli bir şahsiyet olduğunun göstergelerinden biridir.

2.1.1. Doğumu, Nesebi ve Vefâtı

Müellifin doğum tarihi ve yeri ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Yusuf Efendizâde’nin babasının Nakilbent Camii’inde imamlık yapmasından dolayı İstanbul’da doğduğu ile birlikte¹¹¹, Amasya’da dünyaya geldiği de aktarılmaktadır.¹¹² Kaynaklardaki bilgilere bakıldığında zaman 1085/1674 yılında Amasya’da doğduğu ortaya çıkmaktadır.¹¹³ “el-Âmâsî” nisbesinin verilmesi de bundan kaynaklı olabilir.¹¹⁴

Babasının ismi Mehmed Efendidir. Babası Şeyhu’l-Kurrâ olan Yusuf Efendizâde’nin dedesi Yusuf Efendi ise, Reîsu’l-Kurrâ’dır. Dedesine nisbet edilmesi sebebiyle “Yusuf Efendizâde” olarak anılan ve isim olarak bu şekilde meşhur olan el-Âmâsî,¹¹⁵ 26 Zilhicce 1167/ 14 Ekim 1754 yılında yaşamını yitirmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁸ Hayreddin Ziriklî, *el-A ‘lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ mine’l-Arab ve’l-Müsta’rabîn ve’l-Müsteşrikîn*, Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn, Beyrût 2002, c. IV, s. 129-130; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifîn Terâcimu Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyye*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût 1993, c. II, s. 237-239.

¹⁰⁹ Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü’ş-Şekâyık fî Hakkı Ehli’l-Hakâyık*, haz. İsmail Yıldırım, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021, s. 212.

¹¹⁰ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, c. I, s. 471; Bursalı, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli*, İstanbul 1321, s. 30.

¹¹¹ Halit Özkan, “Yûsufefendizâde”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. XLIV, s. 41.

¹¹² Ziriklî, *el-A ‘lâm*, c. IV, s. 130.

¹¹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 471; Bursalı, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zât*, s. 30; Ziriklî, *el-A ‘lâm*, c. IV, s. 130.

¹¹⁴ Ziriklî, *el-A ‘lâm*, c. IV, s. 130; Öge, *Yusuf Efendizâde’nin Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 55.

¹¹⁵ Özkan, “Yûsufefendizâde”, c. XLIV, s. 41.

¹¹⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 472; Özkan, “Yûsufefendizâde”, c. XLIV, s. 42.

Yusuf Efendizâde'nin kırâat ilmi alanında yetişmesi ve bu alanla ilgilenmesi konusunda, kurrâ olan dedesi ve babasının etkisi olduğu söylenebilir.

2.1.2. Yaşadığı Dönem ve İlmî Kişiliği

Bir kişinin düşünceleri ve yaptığı çalışmalar üzerinde yaşamış olduğu dönemin yansımaları vardır. Dolayısıyla bu başlıkta Yusuf Efendizâde'nin yaşadığı zaman ve ortam ile ilgili genel hatlarıyla bilgiler verilerek, düşünceleri ve yapmış olduğu çalışmalar üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı âlimlerinden biri olan Yusuf Efendizâde, altı padişahın hükümdarlık yaptığı dönemde yaşamıştır. IV. Mehmet (1648-1687),¹¹⁷ II. Süleyman (1687-1691),¹¹⁸ II. Ahmet (1691-1695),¹¹⁹ II. Mustafa (1695-1703),¹²⁰ III. Ahmed (1703-1730)¹²¹ ve I. Mahmud (1730-1754)¹²² devirleri, müellifin yaşadığı ve Osmanlı devletinin birçok alanda duraklamaya başladığı bir zaman dilimidir.

Müellif, yaşadığı dönemde ilk olarak IV. Mehmet'in hükümdarlığına rastlamıştır. IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmet ve II. Mustafa dönemlerinde Yeniçeri olayları, galibiyetler olmasıyla birlikte daha çok Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanan savaşlar, ekonomik alanda yaşanan krizler ve toplum arasında ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu olaylardan kaynaklı birçok padişah, asker in başkaldırması sonucu tahtan indirilmiştir.¹²³

III. Ahmet, âsilerin tahtan indirdiği kardeşi II. Mustafa'nın yerine tahta çıkarılmıştır. Bu dönemde bazı toprak kayıplarının önüne geçmek ve sükûneti sağlamak amacıyla "Pasarofça Anlaşması" imzalanmıştır.¹²⁴ Bu zaman diliminde "Patrona Halil İsyanı" olarak isimlendirilen isyan patlak vermiştir. Bu isyan sonucunda III. Ahmed, tahtan indirilmiş ve yerine I. Mahmud getirilmiştir. Yirmi yedi yıl hükümdarlık yapan III. Ahmed, saltanatı süresince sosyal ve ekonomik açıdan yeniliklere önem vermiştir. İlk defa Türkçe kitap basan bir matbaa kurulması, bu yeniliklerden biridir. Bu dönemde yine tercüme faaliyetlerine de ilgi gösterilmiştir. Bazı Fransızca eserlerin ilk defa Türkçeye çevrilmesi de bu gibi faaliyetler arasına dahil edilebilir.¹²⁵

¹¹⁷ Abdulkadir Özcan, "Mehmed IV", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2003, c. XXVIII, s. 414.

¹¹⁸ Özcan, "Süleyman II", *TDV Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 75.

¹¹⁹ Mücteba İlgüler, "Ahmed II", *TDV Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, c. II, s. 33.

¹²⁰ Özcan, "Musatafa II", *TDV Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2020, c. XXXI, s. 275.

¹²¹ M. Münir Aktepe, "Ahmed III", *TDV Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, c. II, s. 34.

¹²² Özcan, "Mahmud I", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVII, s. 348.

¹²³ Özcan, "Mehmed IV", c. XXVIII, s. 414-417; Özcan, "Süleyman II", c. XXXVIII, s. 75-79; İlgüler, "Ahmed II", c. II, s. 33-34; Özcan, "Mustafa II", c. XXXI, s. 275-279.

¹²⁴ Aktepe, "Ahmed III", c. II, s. 34-37.

¹²⁵ Aktepe, "Ahmed III", c. II, s. 34-37.

Daha önceki padişahlar döneminde meydana gelen karışıklıklar ve savaşların, ilmî alandaki faaliyetleri kesintiye uğrattığı söylenebilir. Pasarofça Anlaşması sonucu yaşanan sükûnet ortamında, sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmeler meydana gelmekle birlikte, ilmî sahadaki faaliyetlere de zemin hazırlandığı görülmektedir.

I. Mahmud tahta geçirildiği ilk sıralarda devlet, Patrona Halil'in kontrolü altına girmiş bir durum içerisinde olduğundan padişah, o ve taraftarlarından kurtulmanın yollarını aramıştır. Devlete karşı isyan eden Patrona Halil vb. kişi ve grupları ortadan kaldırarak iç asayişini sağlayan I. Mahmud, dış meselelere yoğunlaşmıştır. İç ve dış meselelerde ise denge politikası takip etmeye çalışmıştır. Bu dönemde Osmanlı'nın son parlak dönemi yaşanmış ve daha sonra gelen padişahlara uzun bir barış devri kalmıştır.¹²⁶

I. Mahmud, ilmî konudaki faaliyetlere de önem vermiştir. Ayasofya, Fatih ve Süleymaniye Camiilerinde kütüphaneler açtırmıştır. Benzer şekilde başka kütüphanelerin açılması, kütüphanelere kitap temin edilmesi ve kullanılmayan mekteplerin tekrar canlandırılması konusunda önemli adımlar atmıştır. Fatih Camii yanında açmış olduğu mektepte İslâmî ilimler açısından temel kaynaklardan biri olan *Sahîh-i Buhârî* isimli hadis kitabının okutulması konusuna önem vermiştir. Ayrıca Belgrad ve Vidin'de kütüphaneler yaptırmış ve buralara kitaplar göndermiştir. I. Mahmud'un yapmış olduğu kültürel faaliyetlere o dönemde yaşayan devlet adamları da destek olmuştur. Dolayısıyla o dönemde kültürel açıdan zenginlik kazandıran birçok kütüphane kurulmuş ve eski olan kütüphaneler ise tekrardan canlandırılmıştır.¹²⁷

Bu dönemlerde yaşayan Yusuf Efendizâde, dönemin padişahı olan III. Ahmed ve I. Mahmud ile tanışmıştır. Yapmış olduğu ilmî çalışmalar dolayısıyla da bu iki padişahın övgü almıştır.¹²⁸ Ayrıca müellifin en önemli eserlerin biri olan ve 30 ciltlik bir hacme sahip olan *Necâhu'l-Kâri li Sahîhi'l Buhârî* adlı eseri kaleme almasından dolayı Sultan I. Mahmud, kendisine hediyeler vermiştir.¹²⁹

I. Mahmud döneminde daha önceki devirlerdeki gibi iç ve dış meselelerle ilgilenme yanında, daha çok ilmî ve kültürel faaliyetlere ağırlık verildiği görülmektedir. Daha önceki devirde matbaa konusunda atılan adımların, bu dönemde kütüphanelerin zenginleştirilmesi ve ilmî faaliyetlerin ilerlemesi konusunda ivme kazandırdığını söylemek mümkündür. Ayrıca Sultan I. Mahmud'un ilmî konuda önemli çalışmalar yapan Yusuf Efendizâde'yi ödüllendirmesi de, bu dönemde ilmî çalışmalara verilen destek ve önemi göstermektedir.

¹²⁶ Özcan, "Mahmud I", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVII, s. 348-352

¹²⁷ Özcan, "Mahmud I", c. XXVII, s. 348-352.

¹²⁸ Zirikî, *el-A'lâm*, c. IV, s. 130.

¹²⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 471.

IV. Mehmed'den I. Mahmud'a kadar geçen zaman diliminde gelişen olayların ve padişahların övgü ve ödüllendirmesinin, Yusuf Efendizâde'nin ilmî faaliyetlerdeki yoğunluğunu olumlu ve olumsuz anlamda etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla bahsedilen padişah dönemlerindeki olaylara genel hatlarıyla yer verilmesi, müellifin ilmî konudaki yoğunluğuna etki edip etmemesi açısından önem arz etmektedir.

Yusuf Efendizâde'nin görevleri ile ilgili olarak; gençlik yıllarında bir süre imam, I. Ahmed'in kurduğu vakıflarda reîsülkurrâ, Sultan Ahmed Camii'nde reîsü'l-Kurrâlık, Sarây-ı Hümayun hocalığı. I. Mahmud döneminde Ayasofya Camii içindeki kütüphaneye tefsir müderrisi, Sarây-ı Hümayun Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb, Fatih Camii'nde vaizlik gibi birçok görevde bulunmuştur. Ayrıca III. Ahmed döneminde sarayda *Sahih-i Buhârî* ve Enderun Kütüphanesi ile Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi'nde tefsir dersleri vermiştir.¹³⁰

Kaynaklarda Yusuf Efendizâde'nin ilmî seyahatlerde bulunduğu konusunda çok fazla bilgiye yer verildiği görülmemektedir. Bunun sebebi İstanbul'un her alan için ilim merkezi olması ve bu ortamda yetişmesinden dolayı olabilir. Başka bir ifadeyle İstanbul gibi ilmî açıdan büyük imkânların bulunduğu bir ortamın olması, ilmî konuda bir seyahatte bulunmasını gerektirmemiş de olabilir.

Bir kişinin yetiştiği aile ortamının gelişimine etki etmesi kaçınılmazdır. el-Âmâsî'nin aile dedesi ve babasının ilimle meşgul olması da, ilmî kişiliğinin oluşması konusunda önemli bir etken olmuştur. Dolayısıyla Yusuf Efendizâde'nin, ilmî bir ortamda dünyaya gelmesi, onun küçük yaşlardan itibaren ilim öğrenme konusundaki isteğini etkilemiştir. Birçok ilmi küçük yaşlarda doğru bir metodolojiyle almasına da imkan sağladığı söylenebilir. Bu şekilde bir ortamda büyümesi, yetişmesi ve küçük yaştan itibaren birçok tedrisattan geçmesinin ilmî konularda yetkin olması, birden fazla alana hâkim olması ve birçok eser kaleme alması konusunda etkisinin olduğu söylenebilir.

2.1.3. Hocaları

Bir âlimin yetişmesi ve düşüncelerinin şekillenmesinde, ders almış olduğu hocaların büyük bir etkisi vardır. Dolayısıyla Yusuf Efendizâde'yi etkileyen, tedrisatından geçtiği ve ön plana çıkan hocalarıyla ilgili kısaca şöyle bilgi vermek mümkündür:

¹³⁰ Özkan, "Yüsufefendizâde", c. XLIV, s. 41-42.

2.1.3.1. Hocaîade Mehmed Enverî Efendi(ö. 1106/1703)

Yusuf Efendizâde'nin hocası olan hattât Mehmed Enverî Efendi, türk dînî mûsikî alanında eserler bestelemiş ve aynı zamanda da şâirdir. “Hocaîade” lakabıyla meşhur olan Enverî, “Karakız” lakabıyla da bilinmektedir.¹³¹

2.1.3.2. Halil b. Hasan er-Rûmî el-Hanefî et-Tirevî(ö. 1123/1711)

Yusuf Efendizâde'nin diğer bir hocası olan Halil b. Hasan er-Rûmî el-Hanefî et-Tirevî, “Kara Halil” lakabıyla da bilinmektedir.¹³² Birgi kazasına bağlı Tirve’de doğduğu için kendisine “et-Tirevî” nisbesi verilmiştir.¹³³ Yusuf Efendizâde, bu hocasından aklî ilimler alanında dersler almıştır.¹³⁴ Kara Halil Efendi, h. 1123/1711 yılında yaşamını yitirmiş¹³⁵ ve cenazesi Sadrazam Sivayuş Paşa Türbesi yakınına defnedilmiştir.¹³⁶

Mantık alanında birçok çalışma yapan Kara Halil Efendi'ye ait *Şerhu'r-Risâleti'l-Velediyyeti*, *Hâşiyeti alâ Malâ Hanefiyyi li Âdâbi'l-Bahsi li'l-Uzdi*, *Hâşiyetü alâ Şerhi Mesûdi'r-Rûmiyyi li Âdâbi'l-Bahsi li's-Semerkandî*, *er-Risâletü'l-Avniyye*, *Celâ-i Enzâr*, *Hâşiyeye-i Tavâli*, *Hâşiyeye alâ Şerhi Hikmeti'l-Ayn*, *Hâşiyeye-i Adâb-ı Taşköprü*, *Hâşiyeye-i Hidâye*, *Hâşiyeye-i Muhtasâr-ı Müntehâ*, *Fenârî Hâşiyesi*, *Şerhu Velediyye*, *Hediyyerü'n-Nebiyyi'l-Müstetâb fi'l-Münâzara ve'l-Âdâb*, *Haşiyeye Alâ Risâlet-i Muhammed Emin fi Ciheti Vahdet*, *Risâle-i Ahkâp Tefsîr-i Sûre-i Mülk ve Şerhu İsâgoci*, *Risâle-i Ahkâp* gibi birçok eser bulunmaktadır.¹³⁷

Kara Halil Efendi'nin telif ettiği olduğu eserlerin, çoğunlukla mantıkdaki eserler üzerine yazdığı şerh ve hâşiyeler üzerine olması, bu alanda ileri seviye bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir.

2.1.3.3. Süleyman el-Fadıl b. Ahmed b. Mustafa(ö. 1134/1721)

h. 1060/1650 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Süleyman el-Fadıl b. Ahmed b. Mustafa, babası ve Nişancıpaşa Camii İmam Hatibi Mehmed Efendi'den kırâat dersleri almıştır. Şâm, Hicaz, Mısır, Kudüs, Kâhire, Mekke ve Medine gibi şehirlere ilmî seyahatlerde

¹³¹ Hasan Aksoy, “Mehmed Enverî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 469.

¹³² Ziriklî, *el-A'lâm*, c. II, s. 317; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. I, s. 683.

¹³³ Ziriklî, *el-A'lâm*, c. II, s. 317.

¹³⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 471.

¹³⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, c. II, s. 317; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. I, s. 683.

¹³⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 374.

¹³⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 374; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. II, s. 317; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. I, s. 683.

bulunmuş ve daha sonra İstanbul'a tekrar geriye dönmüştür. Süleyman el-Fadıl, h. 1134/1722 yılında ise İstanbul'da yaşamını yitirmiştir.¹³⁸

Süleyman el-Fadıl, Hocapaşa Camii, Eyüp Sultan Camii, Sultan Selim Camii, Fatih Camii, Sultan Beyazıt Camii, Süleymaniye Camii ve Okmeydanı Musallası'nda vâizlik gibi görevlerinde bulunmuştur. Ayasofya kürsü şeyhliği, Sarây-ı Hümâyün Hocalığı ve İstanbul Sütölçe Mahmud Ağa Medresesi müderrisliği ve İstanbul Sütölçe Mahmud Ağa Medresesi müderrisliği gibi görevler de üstlendiği görölmektedir.¹³⁹

Yusuf Efendizâde'nin farklı alanlarda da çalışmaları olan hocaları, büyük camiilerde vâizlik vb. görevlerle birlikte, önemli ilim merkezinde de müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Bu şekilde birçok önemli ilim merkezlerinde ve camiilerde görev yapmaları, onların ciddi anlamda ilmî birikime sahip olduklarının göstermektedir. Yusuf Efendizâde'nin bu şekilde ilmî donanıma sahip âlimlerden ders almasının, ilmî alanda önemli bir konumda yer almasına etki ettiğini söylemek mümkündür.

2.1.4. Öğrencileri

Bir âlimin etkilendiği hocalar değerli olmakla birlikte, yetiştirdiği ve etkilediği öğrencileri de önemli bir yer teşkil etmektedir. Bazen bir âlimin telif ettiği eserden daha çok, yetiştirerek geride bıraktığı öğrencisi daha değerlidir. Çünkü yetiştirdiği öğrenci, hem o âlimin eserini hem de kendi çalışmalarını insanlara ulaştırarak faydalı olmaya çalışır. Bundan dolayı bu başlıkta Yusuf Efendizâde'nin yetiştirdiği meşhûr öğrencilerinin bazılarından bahsetmek de yerinde olacaktır.

2.1.4.1. Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin b. Muhammed (ö. 1202/1787)

h. 1131/1719 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Müstakîmzâde, ilk başta babası olmakla birlikte¹⁴⁰ dönemin ileri gelen Fatih Camii İmamı Seyyid Yusuf Efendi, Muhammed Hakîm Efendi, Babadağlı Süleyman Efendi, Yemliha Hasan Efendi ve Çörekçizâde Hoca Muhammed gibi âlimlerinden ilim tahsilinde bulunmuştur.¹⁴¹ Müstakîmzâde, h. 1202/1778 yılında ise yaşamını yitirmiştir.¹⁴²

Hat yazısı alanında eğitim alan ve tasavvufta manevî anlamda gelişme konusunda gayret eden Müstakîmzâde dinî, tarihî, tasavvufî, hikemî ve edebî alanda birçok eser kaleme

¹³⁸ İbrahim Hatipoğlu, "Süleyman Fâzıl Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 86.

¹³⁹ Hatipoğlu, "Süleyman Fâzıl Efendi", c. XXXVIII, s. 86.

¹⁴⁰ Zirikî, *el- A'lâm*, c. III, s. 127; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 621; Ahmet Yılmaz, "Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2006, c. XXXII, s. 114.

¹⁴¹ Yılmaz, "Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin", c. XXXII, s. 114.

¹⁴² Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. I, s. 791; Yılmaz, "Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin", c. XXXII, s. 114.

almıştır.¹⁴³ Onun telif ettiği eserlere kısaca değinmek gerekirse; *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*,¹⁴⁴ *Tuhfe-i Hattâtîn*, *Devhatü'l-Meşâyih*, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha*, *Terceme-i Mektûbât-ı İmâm Rabbânî*, *Terâcimü Ahvâli Şuyûh-i Ayasofya*, *Terceme-i Mürşidi'l-Müreehhilîn*, *Terceme-i Fıkh-ı Ekber*, *Şerhu Dîvân-ı Ali*,¹⁴⁵ gibi daha birçok eseri bulunmaktadır.

Farklı alanlarda eserleri olan Müstakîmzâde'nin geniş bir ilmî donanıma sahip olduğu söylenebilir.

2.1.4.2. Muhammed b. Sadık b. Abdurrahîm el-Ercincânî (ö. 1223/1808)

“Müftîzâde” lakabıyla bilinen Muhammed b. Sadık el-Erzincânî, mantık ve belâğat gibi alanlarda öne çıkan bir âlimdir. Bu gibi farklı alanlarda birçok esere sahip olan Müftîzâde, h. 1223/1808 yılında ise İstanbul'da vefat etmiştir. Eserlerinin bir kısmına değinmek gerekirse, “*Hâşiye alâ Şerhi Hüseyiniyye fî'l-Âdâb*,¹⁴⁶ *Hâşiye alâ Şerh-i İsâm*, *Hâşiye alâ Tahrîri'l-Kavâidi'l-Mantikiyye*, *Hâşiyetü't-Tasavvurât*, *Hâşiyetü't-Tasdîkât*,”¹⁴⁷ gibi eserler ona aittir.

Müftîzâde'nin, daha çok mantık alanında çalışmalar yaptığı görülmektedir.

2.1.4.3. Mustafa İzmirî (ö. 1154/1741)

Bir kırâat âlimi olan Mustafa İzmirî'nin İzmir'in Menemen ilçesinde dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Bundan dolayı kendisine “Menemenî” lakabı verildiği de aktarılmaktadır. Ayrıca “Rûmî” nisbesi ve “Canbaş Dede” lakabıyla da bilinmektedir. Yusuf Efendizâde'den kırâat tahsil etmiştir. 1741 yılında bir hac dönüşünde hayatını kaybetmiştir. Eserlerinin bir kısmına değinmek gerekirse; “*Umdetü'l-İrfân fî Tahrîri Evcühi'l-Kur'ân*, *Bedâiu'l-Burhân fî Umdeti'l-İrfân*, *Muhtasarü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, *Tahrîru'n-Neşr min Tarîki'l-Aşr*” şeklindedir. Başka eserleri bulunmakla birlikte, bu kadar bilgi verilmekle yetinilecektir.¹⁴⁸

¹⁴³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 157-158; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 621.

¹⁴⁴ Ziriklî, *el- A'lâm*, c. III, s. 127; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 621.

¹⁴⁵ Eserlerle ilgili ayrıntılı bilgilere zikredilen kaynaklardan ulaşılabilir; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 157-158; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 621.

¹⁴⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 404; Ziriklî, *el- A'lâm*, c. VI, s. 160; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifn*, c. III, s. 349.

¹⁴⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 404; Ziriklî, *el- A'lâm*, c. VI, s. 160.

¹⁴⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 399-400; Tayyar Altıkulaç, “İzmîrî Mustafa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2001, c. XXIII, s. 530.

2.1.5. Eserleri

Yusuf Efendizâde, İslâmî ilimler alanında birçok eser telif etmiştir. Bu eserler, dönemin fikrî yapısını ve onun düşünce sistemini yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Başta kırâat alanında yazdığı eserleri olmak üzere, diğer alanlardaki eserleriyle ilgili genel hatlarıyla bilgi verilecektir.

2.1.5.1. Kırâat

Yusuf Efendizâde, kırâat sahasında birçok eser yazmıştır. Kırâat konusunda yazdığı diğer eserleri, incelenen eserin içeriği ve metodu konusundaki benzerlikleri tespit etmek adına önemli bir yere sahiptir.

a. *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*: Kırâat ilminde tarîkler ve meslekler başlığı altında da bahsedildiği üzere Yusuf Efendizâde, “İ'tilâf Mesleği”nin kurucusudur. Bu mesleğin temel kaynağı ise onun “*el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*” isimli eseridir.¹⁴⁹

Çalışmanın temel konusunu oluşturan bu eser ile ilgili ayrıntılı bilgiye bir sonraki bölümde yer verilecektir.

b. *Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Med fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere*: Eserde on kırâat imâmının medler konusundaki rivâyetleri ele alınmaktadır.

c. *Risâletü'l-Meddât*: Yazarın bu eseri de medler üzerine yazılmıştır.

d. *Risâle fî Reddi'l-Kırâati bi'l-Kırâati'l-Şevâz*: O dönemde şâz kırâatların Kur'ân'a ait sahih kırâatlar gibi yaygın bir şekilde okutulması nedeniyle reddiye şeklinde telif edilen bir eserdir.

e. *Risâletü'l-Reddiyye fî'd-Dât*: Yusuf Efendizâde, Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin *Risâle fî Keyfiyyeti Edâi'd-Dât* isimli eserine bir reddiye şeklinde yazmıştır.

f. *Risâle fî Tahkiki Ba'zı Vücûhi'l-Kırâati'l-Mezkûre fî's-Şâtibiyye*: Bu eser, eş-Şâtibiyye adlı eserde geçen bazı kırâat vecihlerinin ele alınması şeklinde bir risâledir.

g. *Mehârici'l-Hurûf*: Yine Yusuf Efendizâde'nin kırâat ilmiyle ilgili eserlerinden biridir. Kur'ân harflerinin çıkış yerlerini konu edinmektedir.

h. *Zühretü'l-Hayâti'd-Dünyâ*¹⁵⁰

2.1.5.2. Hadis

Yusuf Efendizâde, hadis alanında da önemli eserler telif etmiştir. Daha önce değinildiği üzere, bu alandaki çalışmalarından dolayı dönemin padişahlarından da övgüler almıştır. Bu başlıkta Yusuf Efendizâde'nin hadis konusundaki eserlerine kısaca değinilecektir.

¹⁴⁹ Öge, *Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 108.

¹⁵⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 472-473; Özkan, “YûsufEfendizâde”, c. XLIV, s. 42.

- a. *Necâhü'l-Kâri li'l-Sahîhi'l-Buhârî*: Yusuf Efendizâde, sarayda *Sahîh-i Buhârî* adlı eseri okutmakla görevlendirildiği zaman telif etmeye başlamıştır. Otuz ciltlik bir hacme sahip olan eserde, Aynî'nin *Umdetü'l-Kâri* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî*'si esas alınmıştır. Eser bittiği zaman dönemin padişahı olan I. Mahmud'a sunulmuş ve sultan tarafından ödüllendirilmiştir. Eser, halen yazma halde bulunmaktadır.
- b. *Înâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li Şerhi Sahîh-i Müslim*: Müslim'in *Sahîh*'i üzerine şerh olarak yazılan olan bu eser, müellifin vefat etmesiyle yarım kalmıştır. Eserin bir kısmı Hamidiye Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁵¹

2.1.5.3. Tefsir

Yusuf Efendizâde'nin tefsir alanı ile ilgili de birçok çalışması vardır. Bu çalışmaların daha çok küçük çapta hâşiyeler olduğu görülmektedir.

- a. *Hâşîye alâ Envârî't-Tenzîl ve Esrârî't-Te'vîl*: Beyzâvî tefsirindeki bakara sûresi bölümünün hâşiyesini içermektedir.
- b. *el-Mi'râciyye*
- c. *en-Nefhatü'l-Fâyiha fî Tefsîri Sûreti'l-Fâtîha*
- d. *Hâşîyetü Beydavî alâ Sûreti'l-Mülk*¹⁵²

2.1.5.4. Diğer İlimlerle İlgili Eserleri

Yusuf Efendizâde, farklı alanlarda birçok eser telif etmiştir. Yazmış olduğu eserler içerisinde geniş çaplı çalışmalar olmakla birlikte, hâşîye şeklinde de birçok çalışması bulunmaktadır.

- a. *Hâşîye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî*: Taftazânî'nin *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*'si üzerine Hayâlî tarafından yapılan haşiyenin haşiyesidir.
- b. *Hâşîye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme ma'a Havâşî'l-Lârî*: Esîrüddîn el-Ebherî'nin *Hidâyetü'l-Hikme*'si için Kâdî Mir Meybüdü'nin kaleme aldığı şerhe Muslihuddin el-Lârî tarafından yazılan haşiyenin haşiyesidir.
- c. *Hâşîyetü alâ Hâşiyeti Ebi'l-Feth li Şerhi'l-Haneî alâ Âdâbi'l-Adûdiyye*:
- d. *Hâşîyetü alâ Hâşiyeti Kara Dâvûd*
- e. *Hâşîyetü alâ Şerhi Kazîmir*
- f. *Ravzatü'l-Vâizîn*
- g. *Kâfiyenâme*
- h. *Kelâmü's-Senî fî Mevlidi'l-Mustafa*¹⁵³

¹⁵¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 472; Özkan, "Yûsufefendizâde", c. XLIV, s. 42.

¹⁵² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 472; Özkan, "Yûsufefendizâde", c. XLIV, s. 42.

Görüldüğü üzere Bu şekilde değişik alanlarda birçok eser yazması, onun çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir. Daha fazla eseri olmakla birlikte bu kadar eserine değinmekle yetinilecektir. Ayrıca kaynaklarda birçok eserin ismine ulaşılabilmiş fakat bilgi verilmemiştir. Çok yönlü bir âlim olan Yusuf Efendizâde'nin daha çok hadis, kırâat ve tefsir alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıktığı görülmektedir.

Bütün bu bilgilerden sonra tez çalışmasının asıl konusunu oluşturan Yusuf Efendizâde'nin *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserini kırâat ilmi açısından incelenmesi ve değerlendirilmesine geçilecektir.

¹⁵³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 472-473; Özkan, “Yûsufefendizâde”, c. XLIV, s. 42; Eserlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Öge, *Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 74-97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-ÂMÂSÎ'NİN *EL-İ'TİLÂF FÎ VÜCÛHÎ'L-İHTİLÂF* ADLI ESERİNDE KİRÂAT VECİHLERİNİ ELE ALIŞ ŞEKİLLERİ

Bu bölümde çalışmanın asıl konusunu oluşturan Yusuf Efendizâde'nin *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* isimli eseri hakkında bilgi verilecektir. Eserin metodu, kaynakları ve üslûbundan bahsedildikten sonra konu başlıkları altında el-Âmâsî'nin ele aldığı kırâat vecihleri tespit edilerek kırâat ilminden yararlanma şekli örneklerle ortaya konulacaktır.

3.1. Yusuf Efendizâde'nin *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* İsimli Eseri

Teze konu edilen eserle ilgili olarak Ürdün'de Ahmed Teysir el-Kavka tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹⁵⁴ Ayrıca Ali Öge ve Halil İbrahim Üren'nin yapmış olduğu tahkik çalışması da bulunmaktadır.¹⁵⁵

Dolayısıyla incelenen çalışmada “*el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*” adlı eser ile ilgili Ali Öge ve Halil İbrahim Üren'nin 2022 yılında yapmış olduğu tahkik çalışması esas alınacaktır.

3.2. Eserin Önemi

Daha önce bahsedildiği üzere Yusuf Efendizâde, kırâat ilmi açısından İstanbul Tarîki'nin bir mesleği olan İ'tilâf Mesleğinin kurucusudur. Bu meslekteki kaynak eser ise Yusuf Efendizâde'nin “*el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*” isimli eseridir.¹⁵⁶ Dolayısıyla eser, bu alanın kaynak kitabı olması açısından önem arz etmektedir.

3.3. Eserin Üslûbu

Yusuf Efendizâde, bu eserinde sûre tertibi üzere bazı âyetlerin vecihlerine yer vermiştir. Bu vecihler aktarılırken ise on kırâat imâmına ait tüm vecihlere değinilmeyip bunlardan önemli görülen kırâat ihtilâfları aktarılmıştır. Eserde kırâat ilmindeki usûl ve ferşü'l-hurûf konuları esas alınarak değil, sûre tertibine göre bir sınıflandırma yapılmamıştır. Eserde İstanbul Tarîki'nin azimet metodu tercih edilmiştir. Yusuf Efendizâde'nin, genel itibarıyla İstanbul tarîkinin okuyuş biçimini esas almasıyla birlikte Irâkıyyûn, Meğâribe ve Meşârika gibi tarıklere de değinilmektedir.

¹⁵⁴ Ahmet el-Kavka, Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf: Tahkik ve İnceleme*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ürdün 2012.

¹⁵⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*.

¹⁵⁶ Öge, *Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 108.

Eserde “Aşere tarîki” esas alınmakla birlikte, genel itibariyle kırâat-ı seb‘a alanında yazılan eserlerden atıfta bulunulmuştur. Bazen âyetlerle ilgili vecihler aktarıldıktan sonra hangi kırâat imâmı bu okuyuş tarzını benimsemiş, hangisi benimsememiş bunlara yer verilmiştir. Bazen de bu vecihler olduğu gibi nakledilmiştir. Genellikle her kırâat vechinden sonra geçtiği kaynağın ismi zikredilmiştir. Bununla birlikte hangi eserde kimin rivâyet ettiğine de birçok yerde değinilmiştir.

Müellif, birçok yerde tercihte bulunmadığı vecihlerin olduğuna değinmiştir. Bu gibi tarîkleri verdikten sonra bazen aynı anda hangi okuyuşların yapıp yapılamayacağı konusunda açıklama ve yorum yapmış bazen de yapmamıştır. Bu açıklamaları ve yorumları, eserlerle ya da kırâat alanında otorite sayılan İbnü’l-Cezerî gibi kırâat imâmlarının görüşleriyle delillendirmiştir.

3.4. Eserde Yararlanılan Kaynaklar

Yusuf Efendizâde, eserde birçok kaynaktan yararlanmıştır. Çalışmada bu kaynakların birçoğuna atıfta bulunulmuştur. Bu kaynaklarda “Aşere Tarîki” ile ilgili eserlere atıf yapılmakla birlikte, daha çok “Seb‘a Tarîki”ne dair eserlerden istifâde edilmiştir. Yusuf Efendizâde, her ne kadar “Seb‘a Tarîki” ile ilgili eserlere atıfta bulunsa da bu onun sadece seb‘a tarîkini esas aldığı anlamına gelmemektedir. Bu kaynakları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) İbn Ğalbûn (ö. 389/999), *et-Tezkire*.¹⁵⁷
- 2) Keyravânî (ö. 415/1024), *el-Hâdî*.¹⁵⁸
- 3) Hammûş (ö. 437/1045), *et-Tabsıra*.¹⁵⁹
- 4) Dâni (ö. 444/1053), *et-Teysîr*.¹⁶⁰
- , *Câmiu’l-Beyân*.¹⁶¹
- 6) Endülüsî (ö. 455/1063), *el-Unvân*.¹⁶²
- 7) Hüzeli (ö. 465/1073), *el-Kâmil*.¹⁶³

¹⁵⁷ Ebu’l-Hasan Tâhir b. Abdu’l-Munîm b. Ğalbûn, *et-Tezkire fi’l-Kirâat*, thk. Saîd Sâlih Zeîme, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2001.

¹⁵⁸ Muhammed b. Süfyân el-Keyravânî, *el-Hâdî fi’l-Kirâati’s-Seb’*, thk. Hâlid Hasan, Dâru Abdi’r-Rahmân, Kâhire 2011.

¹⁵⁹ Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Talib Hammûş b. Muhammed b. Muhtâr el-Kaysî el-Kayravânî el-Kurtubî, *et-Tabsıra fi’l-Kirâati’s-Seb’*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî, ed-Dâru’s-Selefiyye, Hindistan 1982.

¹⁶⁰ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni el-Endülüsî, *et-Teysîr fi’l-Kirâati’s-Seb’*, neşr. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdîlî, Dâru’l-Endülüs li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Suûd 1436/2010.

¹⁶¹ Dâni, *Câmiu’l-Beyân fi’l-Kirâati’s-Seb’i’l-Meşhûra*, thk. Muhammed Sudûk el-Cezâirî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2005.

¹⁶² Ebû Tâhir İsmâil b. Halef el-Mukrî el-Ensârî el-Endülüsî, *el-Unvân fi’l-Kirâati’s-Seb’*, thk. Z.ehîr Zâhir-Halîl el-Atıyye, Basra ty.

¹⁶³ Ebu’l-Kâsım Yusûf b. Alî b. Cebbâratü’l-Mağribî el-Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kirâat*, thk. Ebû İbrâhîm Amr b. Abdullâh, Dâru Semâ li’l-Kitâb, Riyâd 2014; Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 8-10.

8) İbn Şüreyh (ö. 476/1084), *el-Kâfî*.¹⁶⁴

9) İbn Bellîme (ö. 514/1120), *Telhîs*.¹⁶⁵

10) Şâtıbî (ö. 590/1194), *eş-Şâtıbiyye: Hirzû'l-Emânî*.¹⁶⁶

Burada genel olarak çalışmada atıfta bulunulan kaynaklara değinilmiştir. Daha fazla kaynak olmakla birlikte bu kadar bilgi ile yetinilecektir.

3.5. Usûl Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri

Usûl, asl kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “başkasının kendisine bina edildiği şey” demektir.¹⁶⁷ Kırâat ilminde ise “Cüz’î hükümlerin kendilerine uygun düştüğü küllî kurallar” anlamına gelmektedir; İdğâm, imâle vb. konular gibi. Bunlar “kâide ve mezheb” olarak da isimlendirilmiştir. Mesela “Kırâat imâmı, kendi aslına/mezhebine/kâidesine göre okudu.” denilir. Bununla kırâat imâmının okuyuş konusunda takip etmiş olduğu sistem kastedilmektedir.¹⁶⁸

Burada Yusuf Efendizâde’nin *el-İ’tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinde usûl konuları ile ilgili kırâat farklılıkları incelenecektir.

3.5.1. Med İle İlgili Kırâat Vecihleri

Burada med konusu bağlamındaki kırâat vecihlerine yer verilecektir. Sıla ile ilgili vecihler, med ve kasr ilgili vecihlerden ayrı bir şekilde incelenecektir. Sılanın, med konusu içerisinde yer almakla birlikte okuyuş yönünden az da olsa farklılıkların olması sebebiyle ikinci bir alt başlıkta incelenmesi daha uygun görülmüştür.

3.5.1.1. Med ve Kasr İlgili Vecihler

Med, sözlükte ziyade etmek ve arttırmak anlamına gelmektedir. İstılahta ise, “bir harekeli harfin önünde yer alan ve harfin harekesi türünde olan bir med harfiyle harfin sesinin harekesi yönünde uzatılması anlamına gelmektedir.” Med sebebi bulunmadığında sadece med harfleriyle yapılan uzatma “tabî med” olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁹ Med, kırâat ilmi açısından

¹⁶⁴ Abdullah Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbîlî el-Endülüsî, *el-Kâfî fî'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Sâlim b. Garamullah b. Muhammed ez-Zehrânî, Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Suûd ty.

¹⁶⁵ Ebû Alî el-Hasan b. Halef b. Abdullah İbn Bellîme, *Telhîsü'l-İbârât bi Latîfi'l-İşârât fî'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Şubey' Hamza Hâkimî, Dâru'l-Kıbleti li's-Sigâfeti'l-İslâmiyye, Suûd 1988.

¹⁶⁶ el-Kâsım b. Fiyyura b. Halef b. Ahmed eş-Şâtıbiyyî'r-Raîniyyî'l-Endülüsî, *eş-Şâtıbiyye: Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fî'l-Kırâati's-Seb'*, V. Baskı, nşr. Muhammed Temîr ez-Ze'bî, Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, Suûd 2010.

¹⁶⁷ Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 19.

¹⁶⁸ İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Mu'cemü'l-Mustalahât fî İlmi't-Tecvîd ve'l-Kırâât*, nşr. İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye Üniversitesi, Riyâd 2004, s. 29; Firat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 46.

¹⁶⁹ Mehmet Ali Sarı, “Med”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 288.

tabî med üzerine yapılan ziyâde şeklinde ifade edilmektedir. Meddin zıddı olan kasr ise tabî med üzerine ziyâde yapmadan olduğu üzere kalması anlamına gelmektedir.¹⁷⁰

Şimdi de Yusuf Efendizâde'nin med ve kasr konusunda ele aldığı kırâat vecihlerine değinilecektir.

يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.”¹⁷¹ âyetiyle ilgili Yusuf Efendizâde, Nafi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak(ö. 240/854) tarîkine göre beş vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: أُوفِ fiilinde med ile başlayarak,¹⁷² إِسْرَآئِيلَ kelimesindeki med-i muttasılda kasr ile devam edilmesidir.¹⁷³

İkinci Vecih: أُوفِ fiilinde tevassut yapılarak,¹⁷⁴ إِسْرَآئِيلَ kelimesinin kasr edilmesidir.¹⁷⁵ Bu vecih, teysîr tarîkinde yer almaktadır. Ayrıca eş-Şâtıbiyye adlı eserdeki vecihlerden birisidir.¹⁷⁶

Üçüncü Vecih: أُوفِ fiilinde kasr yapılarak,¹⁷⁷ إِسْرَآئِيلَ yine kelimesindeki muttasılda kasr yapılmasıdır.¹⁷⁸

Dördüncü Vecih: أُوفِ fiilinde med yapılarak,¹⁷⁹ إِسْرَآئِيلَ kelimesindeki muttasılın ile okunmasıdır. Verş de med ile okumaktadır.¹⁸⁰ Fakat Verş, tercihte bulunduğu bu rivâyetinde tek kalmıştır.¹⁸¹

Beşinci Vecih: Her iki kırâatta da tevassut yapılarak okunması şeklindedir.¹⁸² Fakat burada Yusuf Efendizâde, İbn Bellîme'den kırâat vechini aktarırken münferid kalmasından dolayı bu vechi almadığını ifade etmektedir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî bu kırâat farklılığının sahih olmadığını ileri sürmektedir.¹⁸³

¹⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 313.

¹⁷¹ Bakara 2/40.

¹⁷² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 26.

¹⁷³ Dâni *et-Teyssîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi* s. 216.

¹⁷⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 26.

¹⁷⁵ Dâni, *et-Teyssîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁷⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 26.

¹⁷⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 26.

¹⁷⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁷⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 26.

¹⁸⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 115; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 215; İbn Bellîme, *Telhîs*, 26.

¹⁸¹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 208.

¹⁸² İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 26.

¹⁸³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 26.

Görüldüğü üzere Yusuf Efendizâde, med konusundaki kırâat vecihlerinde Ezrak tarîkini aktarmaktadır. Müellif, kırâat vecihlerini aktardıktan sonra, temel aldığı eserlere ve tarîklere atıfta bulunmaktadır.

Müellif, metin içerisinde eserlere değinmekle birlikte, kırâat farklılıklarını nakleden râvilerin isimlerini de zikretmiştir. Müellifin, kırâat vecihleriyle ilgili hem nakleden râvi isimlerini hem de geçtiği kaynakları aktarması, isnâd açısından esere bir kıymet katmaktadır. Bunlarla birlikte müellif, râvinin kırâat vechini naklederken münferid kalmasından dolayı bu vechi tercih etmediğini ifade etmektedir. Bu, hangi vecihleri tercih edip etmediği konusundaki görüşünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Daha önce bahsedildiği üzere Yusuf Efendizâde, yaşadığı dönemde şâz kırâatların yaygınlaşmasından dolayı reddiye tarzında bir eser yazmıştı. Dolayısıyla onun şâz kırâatların yaygınlaşmaması için yapmış olduğu çalışmaların bu esere de yansıdığını söylemek mümkündür. Bu şekilde bir değerlendirmede bulunması, onun mütevâtir ve sahih olmayan kırâat vecihlerini tercih etmediğini göstermektedir. Yine Yusuf Efendizâde'nin, bazı kırâat vecihlerini aktaran râvilerle ilgili isnâd bakımından bir değerlendirme yaparken bazılarında bu değerlendirmeyi yapmadığı görülmektedir.

Yusuf Efendizâde'nin Osmanlı döneminde kırâat alanında otorite kabul edilen İbnü'l-Cezerî'nin görüşleri ve değerlendirmelerini göz ardı etmediği görülmektedir. Kırâat vecihlerini hem isnâd bakımından râvi ve kaynak isimleri ile zikretmesi hem de İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin kırâat vecihlerinin sahihliği konusundaki görüşlerine yer vermesi, eserin sahih olmayan şâz kırâatları içermediğini ortaya koyan göstergelerden biridir. Dolayısıyla müellifin kırâat konusundaki temel kaynaklar, râviler, tarîkler ve öne çıkan kırâat âlimlerine atıfta bulunması, kırâat vecihlerinin sahihliğini ortaya koyması bakımından bir delillendirme yöntemi olabilir.

وَادُّوا أَخَدْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ

“Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, “Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz.”¹⁸⁴ âyetiyle ilgili Yusuf Efendizâde, Nafi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre altı vecih aktarmıştır:

¹⁸⁴ Bakara 2/83.

Birinci Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesinde kasr ile başlayarak,¹⁸⁵ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde feth, *وَأَتُوا* fiilinde ise med yapılmasıdır.¹⁸⁶

İkinci Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesindeki munfasılda kasr ile başlayarak,¹⁸⁷ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde feth, *وَأَتُوا* fiilinde ise kasr yapılmasıdır.¹⁸⁸

Üçüncü Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesindeki munfasılda kasr okuyuşu ile başlayarak,¹⁸⁹ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde taklîl, *وَأَتُوا* fiilinde ise med yapılmasıdır. Dâni'nin Ebu'l-Feth Fâris'ten aktardığı kırâat farklılığı bu şekildedir.¹⁹⁰

Dördüncü Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesinde kasr,¹⁹¹ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde taklîl, *وَأَتُوا* fiilinde ise tevsît yapılmaktadır. Dâni'nin Ebu'l-Feth Fâris'ten aktardığı kırâat ve Hâkânî'nin kırâatına göre bu şekildedir.¹⁹²

Beşinci Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesinde med okuyuşuyla başlayarak,¹⁹³ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde feth, *وَأَتُوا* fiilinde med yapılmaktadır. Husrî'nin manzûmesinde bu şekilde yer almaktadır.¹⁹⁴

Altıncı vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesini med ile okuyarak,¹⁹⁵ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde feth, *وَأَتُوا* fiilinde med yapılmasıdır.¹⁹⁶

Yusuf Efendizâde, bu âyetle ilgili tercihte bulunmadığı iki tane vecihten daha bahsetmiştir. İbn Bellîme'nin aktardığı kırâata göre;

Birinci Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesindeki munfasılda kasr ile başlayarak,¹⁹⁷ *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde feth, *وَأَتُوا* fiilinde tevsît yapılmasıdır.¹⁹⁸

İkinci Vecih: *إِسْرَائِيلَ* kelimesinde tevsît, *الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ* kelimelerinde feth, *وَأَتُوا* fiilinde tevsît yapılmaktadır.¹⁹⁹

Görüldüğü üzere müellif, âyetle ilgili tarîkin dışında ikinci bir tarîkten bahsetmektedir. Fakat Yusuf Efendizâde, ikinci tarîkin tercih etmediği okuyuş şekilleri arasında olduğunu ifade etmektedir. Müellif, burada olduğu gibi eserin birçok yerinde birden fazla tarîk

¹⁸⁵ Dâni, *et-Teysîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁸⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁸⁷ Dâni, *et-Teysîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁸⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁸⁹ Dâni, *et-Teysîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁹⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁹¹ Dâni, *et-Teysîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁹² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁹³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68.; Keyravânî, *el-Hâdî* s. 115; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 215; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 26.

¹⁹⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁹⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68.; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 115; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 44; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 215; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 26.

¹⁹⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁹⁷ Dâni, *et-Teysîr*, s. 160; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 216.

¹⁹⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

¹⁹⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 32.

aktarmaktadır. Bazen birden fazla tarîk aktardığında tercih etmediği tarîklere dikkat çekerken bazen hiçbir açıklama yapmamıştır. Yine Yusuf Efendizâde'nin aktardığı tarîki tercih etmemesi, o tarîkin sahih olmadığını göstermez. Bu durum kırâat konusunda takip etmiş olduğu tarîk ve meslekte yer almayan bir okuyuş farklılığı olduğu için de olabilir.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ

“Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah’la olan bağına koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Sonunda dönüş Allah’adır.”²⁰⁰ âyetiyle ilgili Yusuf Efendizâde, Nafi‘ kırâatının Verş rivâyetine göre beş vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: تُقْيَةً kelimesinde feth ile başlanarak,²⁰¹ شَيْءٍ kelimesinde tûl yapılmasıdır..²⁰²

İkinci Vecih: تُقْيَةً kelimesinde taklîl yapılarak, شَيْءٍ kelimesinde tûl yapılmasıdır.²⁰³

Üçüncü Vecih: تُقْيَةً kelimesinde feth ile başlayarak, شَيْءٍ kelimesinde tevassut ile okunmasıdır. Bu okuyuş farklılığı, eş-Şâtıbiyye ve el-Kâfi adlı eserlerde geçmektedir.²⁰⁴

Dördüncü Vecih: تُقْيَةً kelimesinde taklîl yapılarak, شَيْءٍ kelimesinde tevassut yapılmasıdır. Dört vechin tamamı Şâtıbiyye tarîkine göre bu şekilde okunmaktadır. Sadece son vecih Teysîr tarîki ve Şâtıbiyye tarîkinde aynı okunmaktadır.²⁰⁵

Görüldüğü üzere bazı kırâat vecihleri, Teysîr ve Şâtıbiyye tarîkinde aynı şekilde okunmamaktadır. Zikredilen âyetlerdeki kırâat farklılıklarının, Teysîr tarikinden daha çok Şâtıbiyye tarîkine göre kırâat edildiği görülmektedir. Ayrıca müellif, her vechi naklederken sadece İstanbul tarîkinin iki temel kaynağı olan et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye adlı eserleri temel olarak almamış, diğer kaynaklara da değinmiştir. Bazı vecihlerde kaynak olarak bu iki esere hiç yer vermemiş, diğer kaynakları temel almıştır.

إِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدِيَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık

²⁰⁰ Âl-i İmrân 3/28.

²⁰¹ Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 63.

²⁰² Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²⁰³ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14; Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 63.

²⁰⁴ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14; Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 63.

²⁰⁵ Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 63.

*günah işleyerek mi geri alacaksınız?*²⁰⁶ âyetiyle ilgili Yusuf Efendizâde, Nafi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre altı vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: اَتَيْتُمْ fiilindeki medd-i bedelde tûl ile başlayarak²⁰⁷, اِخْدِيْهُنَّ kelimesinde feth²⁰⁸ ve شَيْئًا kelimesinde tûl yapılmasıdır.²⁰⁹

İkinci Vecih: اَتَيْتُمْ fiilindeki medd-i bedelin tûl ile okunarak,²¹⁰ اِخْدِيْهُنَّ kelimesinde feth²¹¹ ve شَيْئًا kelimesinde tevassut²¹² yapılmasıdır.

Üçüncü Vecih: اَتَيْتُمْ fiilinde tûl ile başlayarak,²¹³ اِخْدِيْهُنَّ kelimesinde taklîl²¹⁴ ve شَيْئًا kelimesinde tûl²¹⁵ yapılmasıdır.

Dördüncü Vecih: اَتَيْتُمْ fiilinde tûl ile başlayarak,²¹⁶ اِخْدِيْهُنَّ kelimesinde taklîl²¹⁷ ve شَيْئًا kelimesinde tevassut²¹⁸ yapılmasıdır. Bu vecih, İbnü'l-Cezerî ve Dâni'nin Ebu'l-Feth'e göre bu şekilde okunmaktadır.²¹⁹

Beşinci Vecih: اَتَيْتُمْ fiilinde tevassut uygulanarak,²²⁰ اِخْدِيْهُنَّ kelimesinde taklîl²²¹ ve شَيْئًا kelimesinde tevassut yapılmasıdır.²²² Bu vecih, Şâtıbiyye ve Teysîr tarîkinde bu şekilde kırâat edilmektedir.²²³

Altıncı Vecih: eş-Şâtıbiyye ve Telhîs adlı eserlerde geçen kırâat vecihlerine göre, اَتَيْتُمْ fiilinde kasr,²²⁴ اِخْدِيْهُنَّ kelimesinde feth²²⁵ ve شَيْئًا kelimesinde tevassut yapılmaktadır.²²⁶

Yine müellif, eserde bu âyetle ilgili okuyuş bakımından benimsemediği başka vecihlerin de olduğundan bahsetmiştir. Fakat burada çalışmanın kapsamı gereği ve daha önce eserde bu konuyla ilgili örneğe değinildiği için bahsedilen tarîke yer verilmeyecektir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا

²⁰⁶ Nisâ 4/20.

²⁰⁷ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²⁰⁸ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 26.

²⁰⁹ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹⁰ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹¹ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 26.

²¹² Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹³ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹⁴ Keyravânî, el-Hâdî, s. 173; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 273.

²¹⁵ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹⁶ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹⁷ Keyravânî, el-Hâdî, s. 173; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 273.

²¹⁸ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²¹⁹ Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 87.

²²⁰ Hammûş, et-Tabsıra s. 258; Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²²¹ Keyravânî, el-Hâdî, s. 173; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 273.

²²² Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²²³ Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 87.

²²⁴ İbn Bellîme, Telhîs, s. 26; Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²²⁵ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 26.

²²⁶ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14. Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 87.

“...İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur...”²²⁷ âyetiyle ilgili Yusuf Efendizâde, Nafi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre altı vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: اَمْنُوا fiilindeki medd-i bedel tûl ile başlanarak,²²⁸ وَلَمْ يُهَاجِرُوا fiilindeki râ harfi terkîk ve شَيْءٌ kelimesi tûl şeklinde okunmaktadır.²²⁹

İkinci Vecih: اَمْنُوا fiilindeki medd-i bedel tûl,²³⁰ وَلَمْ يُهَاجِرُوا fiilindeki râ harfi terkîk ve شَيْءٌ kelimesin tevassut ile okunmaktadır.²³¹

Üçüncü Vecih: اَمْنُوا fiilindeki medd-i bedelde tûl ile başlayarak,²³² وَلَمْ يُهَاجِرُوا fiilindeki râ harfinde tefhîm ve شَيْءٌ kelimesinde tûl okunmaktadır.²³³

Dördüncü Vecih: eş-Şâtıbiyye ve et-Tabsıra adlı eserlerde geçtiği üzere, اَمْنُوا fiilindeki medd-i bedel tevassut ile başlanarak,²³⁴ وَلَمْ يُهَاجِرُوا fiilindeki râ harfi terkîk ve شَيْءٌ kelimesi tevassut ile okunmaktadır.²³⁵

Beşinci Vecih: eş-Şâtıbiyye ve Telhîs’te geçtiği üzere, اَمْنُوا fiili kasr,²³⁶ وَلَمْ يُهَاجِرُوا fiili terkîk ve شَيْءٌ kelimesi tevassut şeklinde okunmaktadır.²³⁷ Bu kırâat farklılıkları, eş-Şâtıbiyye ve Telhîs adlı eserlerde yer almaktadır.²³⁸

Altıncı Vecih: اَمْنُوا fiilindeki medd-i bedel kasr okuyuşuyla başlanarak,²³⁹ وَلَمْ يُهَاجِرُوا fiilindeki râ harfi tefhîm ve شَيْءٌ kelimesi ise tevassut²⁴⁰ ile okunmaktadır.²⁴¹

Burada çalışmanın kapsamını aşmaması için bu kadar örnek verilmekle yetinilecektir.

Yusuf Efendizâde, med ve kasr temelindeki kırâat vecihlerini çok fazla ayrıntıya girmeden nakletmeye çalışmıştır. Diğer temel kırâat eserlerinin aksine *el-İ’tilâf*’da med ve kasr ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kırâat vecihlerini aktarırken genel itibariyle temel aldığı kitaplara değinmekle birlikte, bazen kırâatı aktaran râviye de değinmiştir. Ayrıca med ve kasr konusunda diğer râvi ve tarikleri de aktarmakla birlikte daha çok Ezrak tarîkini

²²⁷ Enfâl 8/72.

²²⁸ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²²⁹ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³⁰ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³¹ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³² Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³³ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³⁴ Hammûş, et-Tabsıra, s. 258; Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³⁵ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³⁶ İbn Bellime, Telhîs, s. 26. Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³⁷ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²³⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 132.

²³⁹ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²⁴⁰ Şâtıbî, eş-Şâtıbiyye, s. 14.

²⁴¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 132. Med ve Kasr konusunda daha fazla örnek için; s.20-22, 33-37, 40-41, 45, 48, 51-52, 55, 56-57, 62-64, 69-75, 78, 82, 88, 89-90, 93, 94, 95-96, 98, 104, 105-107, 108, 109-110, 113-115, 115-118, 122, 124, 125-126, 126-128, 129-130, 133-134, 135, 136, 138-143, 145, 148-149, 150-151, 154, 157-158, 159-160, 161-162, 164-165, 166-167, 171-172, 174-176, 178-179, 181, 183-184, 186-188, 192-193, 196-197, 199-200, 204, 205-208.

naklettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle med ve kasr kapsamındaki okuyuş şekillerinde daha çok on kırâat imâmından Nâfi‘ kırâatını esas almıştır.

3.5.1.2. Sıla İle İlgili Vecihler

Kırâat ilminde sıla, med konusu kapsamında yer almakla birlikte med ile kasr başlığından ayrı bir alt başlıkta ele alınacaktır.

Sıla, sözlükte “eklemek, birleştirmek ve ulaşmak”²⁴² anlamlarına gelmektedir. Kırâat ilminde ise “vasl durumunda cemi‘ zamirlerindeki mimlerinin bir elif miktarı, müfred-müzekker-ğâib zahirinin de kendinden önceki harf sâkin ise kendisi de dammeli olursa vâv, kesralı olursa yâ ile bir elif miktarı uzatılarak okunması”²⁴³ anlamına gelmektedir.

Sıla ile ilgili kırâat farklılıklarına değinmek gerekirse;

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَإِنْ تُبْذَوْا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبْ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah’a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kâdirdir.”²⁴⁴ âyetiyle ilgili Yusuf Efendizâde, Nafi‘ kırâatının Kâlûn rivâyetine göre on iki vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: *et-Teysîr*’de Dâni’nin naklettiği Nafi‘ kırâatının Kâlûn rivâyetinin Ebû Neşîr (ö. 258/871) tarîkine göre, اَنْفُسِكُمْ فِي ifadesi kasr, cemi‘ zahirinin mîmi de vâv ile birlikte bir elif miktarı uzatılarak sıla, وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ifadesi de idğâm yapılmakta ile okunmaktadır. Hulvânî (ö. 250/864)’nin Dûrî (ö. 248/862)’den onun Yezîdî (ö. 202/817)’den onun da Ebû Amr’dan, İbn Kesîr’in Hulvânî’den Hulvânî’nin Kâlûn’dan onun da Nâfi’den naklettiğine göre bu şekilde kırâat edilmektedir.²⁴⁵

İkinci Vecih: İbn Bellîme’nin *Telhîs*’inde Nafi‘ kırâatının Kâlûn rivâyetinin Hulvânî tarîkine göre, اَنْفُسِكُمْ فِي ifadesindeki munfasıl kasr, cemi‘ zahirindeki mîm vâv ile bir elif miktarı uzatılarak sıla, وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ifadesi ise izhâr ile okunmaktadır. Hulvânî’nin Dûrî’den onun Yezîdî’den onun da Ebû Amr’dan, İbn Kesîr’in Hulvânî’den Hulvânî’nin Kâlûn’dan onun da Nâfi’den naklettiğine göre bu şekilde kırâat edilmektedir.²⁴⁶

²⁴² Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 525.

²⁴³ Ali Muhammed Dabba‘, *el-İdâe fî Usûli’l-Kırâati*, el-Mektebetü’l-Ezhaeriyye li’t-Türâsi, Mısır 1999, s. 14.

²⁴⁴ Bakara 2/284.

²⁴⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 104, 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 157; İbn Şüreih, *el-Kâfi*, s. 209; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 57-58.

²⁴⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 57-58.

Üçüncü Vecih: *el-Kâfi*'de Ebû Neşîr ve Hulvânî tarîkine göre, *فِي أَنْفُسِكُمْ* ifadesindeki munfasıl kasr, cemi' zamirindeki mîm uzatılmadan cezmlî bir şekilde iskân, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi ise idğâm ile okunmaktadır.²⁴⁷

Dördüncü Vecih: Hulvânî'nin Dûrî'den onun Yezîdî'den onun da Ebû Amr'dan, İbn Kesîr'in Hulvânî'den Hulvânî'nin Kâlûn'dan onun da Nâfi'den naklettiğine göre, *فِي أَنْفُسِكُمْ* ifadesindeki munfasıl kasr,²⁴⁸ cemi' zamirindeki mîm herhangi bir uzatma yapılmaksızın bulunduğu hal üzere iskân, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi de izhâr ile okunmaktadır.²⁴⁹

Beşinci Vecih: İbn Bellîme'nin *Telhîs*'inde geçtiği üzere, *فِي أَنْفُسِكُمْ* ifadesindeki munfasıl iki elif miktarı uzatma, cemi' zamirindeki mîm vâv ile bir elif miktarı uzatılarak sıla, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi ise idğâm ile okunmaktadır.²⁵⁰

Altıncı Vecih: *el-Kâmil*'de geçtiği üzere, *فِي أَنْفُسِكُمْ* ifadesindeki mundasıl iki elif miktarı uzatma, cemi' zamirindeki mîm vâv ile bir elif miktarı uzatılarak sıla, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi ise izhâr ile okunmaktadır.²⁵¹

Yedinci Vecih: Ebû Neşîr ve Hulvânî tarîkine göre, *فِي أَنْفُسِكُمْ* ifadesindeki munfasıl iki elif miktarı uzatma, cemi' zamirindeki mîm herhangi bir uzatma yapılmadan bulun hal üzere iskân, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi de idğâm ile okunmaktadır.²⁵²

Sekizinci Vecih: Hulvânî tarîkine göre, *فِي أَنْفُسِكُمْ* ifadesindeki munfasıl iki elif miktarı uzatma, cemi' zamirindeki mîm herhangi bir uzatma yapılmadan bulunduğu hal üzere iskân, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi ise izhâr ile okunmaktadır.²⁵³

Dokuzuncu Vecih: Ebû Neşîr tarîkine göre, *فِي أَنْفُسِكُمْ* daki munfasıl üç elif miktarı okunmaktadır. Ebû Bekir Şu'be(ö. 193/809), Ubeyd b. Sabbâh (ö. 235/849)'ın Hafs rivâyeti, Ahfeş (ö. 292/904)'ın İbn Zekvân rivâyeti ve Ebû Amr'ın Kisâî rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.²⁵⁴ *فِي أَنْفُسِكُمْ* daki cemi' zamirindeki mîm vâv ile bir elif miktarı uzatılarak sıla, *وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ* ifadesi ise idğâm ile okunmaktadır.²⁵⁵

Onuncu Vecih: Ebû Bekir Şu'be, Ubeyd b. Sabbâh'ın Hafs rivâyeti, Ahfeş (ö. 292/904)'ın İbn Zekvân rivâyeti ve Ebû Amr'ın Kisâî rivâyetine göre, *فِي أَنْفُسِكُمْ* daki munfasıl

²⁴⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁴⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209.

²⁴⁹ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁵⁰ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 104; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 157; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁵¹ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 104; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 157; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁵² Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁵³ Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁵⁴ Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

²⁵⁵ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 104; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 157; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 57-58.

üç elif miktarı uzatma,²⁵⁶ cemi‘ zamirindeki mim vâv ile bir elif miktarı uzatılarak sıla, وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ifadesinde ise izhâr yapılmaktadır.²⁵⁷

On Birinci Vecih: Ebû Bekir Şu‘be, Ubeyd b. Sabbâh’ın Hafs rivâyeti, Ahfeş (ö. 292/904)’in İbn Zekvân rivâyeti ve Ebû Amr’ın Kisâî rivâyetine göre, فِي أَنْفُسِكُمْ ifadesindeki munfasıl üç elif miktarı uzatma,²⁵⁸ cemi‘ zamirindeki mim herhangi bir uzatma yapılmadan bulunduğu hal üzere iskân, وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ifadesi de idğâm ile okunmaktadır.²⁵⁹

On İkinci Vecih: Ebû Bekir Şu‘be, Ubeyd b. Sabbâh’ın Hafs rivâyeti, Ahfeş (ö. 292/904)’in İbn Zekvân rivâyeti ve Ebû Amr’ın Kisâî rivâyetine göre, فِي أَنْفُسِكُمْ ifadesindeki munfasılda üç elif miktarı uzatma,²⁶⁰ cemi‘ zamirindeki mim herhangi bir uzatma yapılmadan bulunduğu hal üzere iskân, وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ifadesi ise da izhâr ile okunmaktadır.²⁶¹

Müellifin âyetle ilgili vecihleri aktarırken ağırlıklı olarak Nâfi‘ kırâatına göre olan okuyuş şekillerine yer verdiği görülmektedir. Cemi‘ miminde sıla uygulaması ile ilgili okuyuş farklılıklarına değinilirken aynı kelimedede med mertebelerinin de uygulanma şekli ortaya çıkmaktadır. Yine müellif, âyetle ilgili başka tarîklerin olduğundan ve bu okuyuş farklılıklarının nasıl olduğunu bu tarîklerden sonra aktarmaktadır. Ancak burada bahsedilen tarîklere değinilmeyecektir.

Ayrıca belirtmek gerekirse, eserde vecihlerden sonra kaynak gösterilen eserleri tarandığında farklı imâm, râvi ve tarîklerin isimlerinin de yer aldığı oraya çıkmaktadır. Dolayısıyla vecihler konusunda kaynak gösterilen eserlerde rivâyette bulunan kırâat âlimlerinin de kimler olduğuna değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bundan dolayı bazı vecihler aktarılırken bu kişilerin isimleri vecihlerden önce veya sonra eklenmiştir.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِعُقُطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

“Ehl-i kitap’tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen onu sana noksansız öder; içlerinden öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez. Çünkü onlar “Ümmîlere yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebal yoktur” derler. Onlar bile Allah adına yalan söylemektedirler.”²⁶² Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Âmir kırâatının Hişâm rivâyetine göre dört vecih aktarmıştır:

²⁵⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 57-58.

²⁵⁷ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 104; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 157; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 57-58.

²⁵⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 57-58.

²⁵⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 57-58.

²⁶⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 860; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 57-58.

²⁶¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 57-58.

²⁶² Âl-i İmrân 3/75.

Birinci Vecih: Hulvânî ve İbn Mücâhid (ö. 324/935) tarîkine göre, يُودَّةَ الْيَكِّ وَمِنْهُمْ daki munfasıl kasr ile okunmaktadır. Dâni bu vechi, Fâris b. Ahmed'den o da Sâmirî (ö. 386/999)'den aktarmıştır. Aynı şekilde *et-Teyşîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de bu şekilde nakledilmektedir.²⁶³

İkinci Vecih: Hulvânî tarîkine göre, يُودَّةَ الْيَكِّ وَمِنْهُمْ daki munfasıl kasr, daha sonraki cemi zahirindeki mim vâv ile birlikte bir elif miktarı uzatılarak sıla ile okunmaktadır. Bu vecih aynı zamanda Iraklılar tarafından Hulvânî tarîki esas alınarak nakledilmiştir. Bu tarîk onlara göre meşhûr kabul edilmektedir.²⁶⁴

Üçüncü Vecih: *eş-Şâtibiyye*'de Şamlılar, Mısırlılar ve Meğâriplilerin aktardığı Hulvânî tarîkine göre, يُودَّةَ الْيَكِّ وَمِنْهُمْ daki munfasıl tevassut,²⁶⁵ daha sonraki cemi zahirindeki mim vâv ile birlikte bir elif miktarı uzatılarak sıla ile okunmaktadır.²⁶⁶

Dördüncü Vecih: Dâcûnî(ö. 324/935)'nin Hişâm'dan nakletmiş olduğu tüm tarîklere göre, يُودَّةَ الْيَكِّ وَمِنْهُمْ daki munfasıl tevassut, daha sonraki cemi zahirindeki mim bulunduğu hal üzere uzatılmadan iskân ile okunmaktadır.²⁶⁷

Müellif, vecihleri aktarırken bazı okuyuş şekillerinin Mısır, Meğâribe ve Meşârike gibi tariklerde de aynı şekilde okunduğunu göstermek adına bazı vecihlerden sonra bu tarîklerin isimlerine de yer vermektedir. Böylece diğer tarîkler ile İstanbul tarîki arasındaki benzerlikleri de ortaya koyduğu söylenebilir.

وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾

“Dünya ve âhirete yararlı işler yapmış bir mümin olarak onun huzuruna çıkan kimseler için ise üstün dereceler vardır.”²⁶⁸ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Ebû Amr kırâatının Sûsî rivâyetine göre on bir vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Sûsî, مُؤْمِنًا kelimesinde kendinden önceki harf dammeli olduğu için hemzeyi vâva çevirerek ibdâl,²⁶⁹ وَمَنْ يَأْتِهِ kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri iskân,²⁷⁰ فَأُولَٰئِكَ ifadesindeki muttasılı iki elif miktarı uzatarak, الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ ifadesindeki sıfat

²⁶³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teyşîr*, s. 158; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 157; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 76.

²⁶⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teyşîr*, s. 158; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 157; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 25; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 76.

²⁶⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 76.

²⁶⁶ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 157.

²⁶⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 76.

²⁶⁸ Tâhâ 20/75.

²⁶⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teyşîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁷⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 930.

olan *الْعَلَى* kelimesinin sonundaki lââm harfini taklîl ile okumaktadır. *et-Teysîr* ve eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde geçmektedir. Meğâriblilere göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.²⁷¹

İkinci Vecih: Sûsî, *مُؤْمِنًا* kelimesindeki hemzeye ibdâl,²⁷² *وَمَنْ يَأْتِهِ* kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri iskân,²⁷³ *فَأُولَئِكَ* ifadesindeki muttasılı üç elif miktarı uzatarak, *الدَّرَجَاتِ الْعَلَى* ifadesindeki sıfat olan *الْعَلَى* kelimesinin sonundaki lââm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁷⁴

Üçüncü Vecih: Sûsî, *مُؤْمِنًا* kelimesindeki hemzeye ibdâl,²⁷⁵ *وَمَنْ يَأْتِهِ* kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri bulunduğu hal üzere iskân,²⁷⁶ *فَأُولَئِكَ* ifadesindeki muttasılı işba‘, *الدَّرَجَاتِ الْعَلَى* ifadesindeki sıfat olan *الْعَلَى* kelimesinin sonundaki lââm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁷⁷

Dördüncü Vecih: Sûsî, *مُؤْمِنًا* kelimesindeki hemzeye ibdâl,²⁷⁸ *وَمَنْ يَأْتِهِ* kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıra,²⁷⁹ *فَأُولَئِكَ* ifadesindeki muttasılı iki elif miktarı uzatarak, *الدَّرَجَاتِ الْعَلَى* ifadesindeki sıfat olan *الْعَلَى* kelimesinin sonundaki lââm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁸⁰

Beşinci Vecih: Sûsî, *مُؤْمِنًا* kelimesindeki hemzeye ibdâl,²⁸¹ *وَمَنْ يَأْتِهِ* kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıra,²⁸² *فَأُولَئِكَ* ifadesindeki muttasılı üç elif miktarı uzatarak, *الدَّرَجَاتِ الْعَلَى* ifadesindeki sıfat olan *الْعَلَى* kelimesinin sonundaki lââm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁸³

Altıncı Vecih: Sûsî, *مُؤْمِنًا* kelimesindeki hemzeye ibdâl,²⁸⁴ *وَمَنْ يَأْتِهِ* kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıra,²⁸⁵ *فَأُولَئِكَ* ifadesindeki muttasılı işba‘, *الدَّرَجَاتِ الْعَلَى* ifadesindeki sıfat olan *الْعَلَى* kelimesinin sonundaki lââm harfini feth ile okumaktadır. Iraklılar’ın çoğu bu şekilde kırâat etmektedir.²⁸⁶

²⁷¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 168.

²⁷² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu’ Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁷³ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 930.

²⁷⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 168.

²⁷⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu’ Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁷⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 930.

²⁷⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 168.

²⁷⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu’ Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁷⁹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁸⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 168.

²⁸¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu’ Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁸² İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁸³ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 168.

²⁸⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu’ Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁸⁵ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁸⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 168.

Yedinci Vecih: Sûsî, مُؤْمِنًا kelimesindeki hemzeyi sâkin bir şekilde okuyarak tahkîk,²⁸⁷ وَمَنْ يَأْتِهِ kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıla,²⁸⁸ فَأُولَئِكَ ifadesindeki muttasılı iki elif miktarı uzatarak, الدَّرَجَاتِ الْعُلَى ifadesindeki sıfat olan الْعُلَى kelimesinin sonundaki lâm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁸⁹

Sekiz Vecih: Sûsî, مُؤْمِنًا kelimesindeki hemzeyi tahkîk,²⁹⁰ وَمَنْ يَأْتِهِ kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıla,²⁹¹ فَأُولَئِكَ ifadesindeki muttasılı iki elif miktarı uzatarak, الدَّرَجَاتِ الْعُلَى ifadesindeki sıfat olan الْعُلَى kelimesinin sonundaki lâm harfini feth ile okumaktadır.²⁹²

Dokuzuncu Vecih: Sûsî, مُؤْمِنًا kelimesindeki hemzeyi tahkîk,²⁹³ وَمَنْ يَأْتِهِ kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıla,²⁹⁴ فَأُولَئِكَ ifadesindeki muttasılı üç elif miktarı uzatarak, الدَّرَجَاتِ الْعُلَى ifadesindeki sıfat olan الْعُلَى kelimesinin sonundaki lâm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁹⁵

Onuncu Vecih: Sûsî, مُؤْمِنًا kelimesindeki hemzeyi tahkîk,²⁹⁶ وَمَنْ يَأْتِهِ kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıla,²⁹⁷ فَأُولَئِكَ ifadesindeki muttasılı işba‘, الدَّرَجَاتِ الْعُلَى ifadesindeki sıfat olan الْعُلَى kelimesinin sonundaki lâm harfini taklîl ile okumaktadır.²⁹⁸

On Birinci Vecih: Sûsî, مُؤْمِنًا kelimesindeki hemzeyi tahkîk,²⁹⁹ وَمَنْ يَأْتِهِ kelimesindeki müfred-ğâib ve müzekker zamiri yâ ile bir elif miktarı uzatarak sıla,³⁰⁰ فَأُولَئِكَ ifadesindeki muttasılı işba‘, الدَّرَجَاتِ الْعُلَى ifadesindeki sıfat olan الْعُلَى kelimesinin sonundaki lâm harfini feth ile okumaktadır.³⁰¹

Görüldüğü üzere birinci vecihteki ibdâl-iskân-med(iki elif miktarı uzatma)-taklîl şeklindeki okuyuş şekli Teysîr ve Şâtıbiyye Tarîkinde bu uygulama ile okunduğu gibi Meğâribe Tarîkinde de böyle kırâat edilmektedir. Yine altıncı vecih de Irâkıyyûn tarîkinde de bu şekilde okunmaktadır.

²⁸⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁸⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁸⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 168.

²⁹⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁹¹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁹² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 168.

²⁹³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁹⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁹⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 168.

²⁹⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

²⁹⁷ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

²⁹⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 168.

²⁹⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 228.

³⁰⁰ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 206.

³⁰¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 168.

Müellif, sıra ile ilgili kırâat vecihlerine diğer vecihler kadar yer vermemiştir. Bu konudaki tarîk sayısı sınırlı sayıda olduğu için bu kadar örnek vermekle yetinilecektir.

3.5.2. Hemze İle İlgili Kırâat Vecihleri

Burada hemze ile ilgili olan kırâat farklılıkları, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için alt başlıklar şeklinde ele alınmaya çalışılacaktır.

3.5.2.1. Tahkîk, Teshîl ve İbdâl İle İlgili Vecihler

Tahkîk, sözlük anlamı itibariyle, “herhangi bir fazlalık ve eksiltme olmadan bir şeyi hakikati üzere yapmada mübâlağa göstermek” anlamına gelmektedir.³⁰² Kırâat ilminde ise, “boğazın uzak kısmından yani aksa’l-Halk çıkan hemzeyi sıfatlarıyla birlikte tam telaffuz etmeyi ifade etmektedir. Tahkîk, teshilin zıddıdır.”³⁰³ Aynı zamanda tahkik, tedvir ve hadr olarak üç okuyuş şeklinden birini ifade etmektedir. Bu açıdan tahkîk, “medleri tam yaparak harflerin hakkını vermek, hemzeleri tahkîk ile okumak, harekeleri tam yapmak, gunneleri göstermek ve idgâm ile izhârı güzel bir şekilde yapmaktır.”³⁰⁴

Teshîl, “Hemzeyi hemzenin harekesi cinsinden bir harf arasında okumak demektir. Mesela hemze fethalı ise, gerçek hemze ile elif arasında; kesralı ise, gerçek hemze ile uzatılan yâ arasında; dammeli ise, gerçek hemze ile uzatılan vâv arasında okunmaktadır.”³⁰⁵

İbdâl ise sözlük anlamı itibariyle, “değiştirmek, dönüştürmek, bir şeyi başka bir yere koymak”³⁰⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Kırâat ilmi açısından ise, “Sâkin hemzeyi önceki harfin harekesi cinsinden bir med harfine çevirmek demektir. Hemzeden önceki hareke damme olursa, hemze vâv; fetha olursa, elif; kesra olursa, yâ harfine çevrilir.”³⁰⁷

Hemzenin tahkîk, teshîl ve ibdâl ile okunduğu tarîklere değinmek gerekirse;

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

“Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.”³⁰⁸ Bu âyetle ilgili olarak Yusuf Efendizâde, Ebû Amr kırâatına göre üç vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Ebû Amr, بِمَا أُنْزِلَ ifadesindeki munfasılı kasr,³⁰⁹ fiilde yer alan sâkin hemzeyi bulunduğu hal üzere tahkîk ile okumuştur.³¹⁰ Munfasılın okunuşuyla ilgili

³⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 205; Dabba', *el-İdâe*, s. 23.

³⁰³ Dabba', *el-İdâe*, s. 23; Fırat, *Tecvîl ve Kırâat İlmi Terimler Sözlüğü*, s. 72.

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 205.

³⁰⁵ Dabba', *el-İdâe*, s. 23; Fırat, *Tecvîl ve Kırâat İlmi Terimler Sözlüğü*, s. 79-80.

³⁰⁶ Râğıp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 39; Dabba', *el-İdâe*, s. 24.

³⁰⁷ Dabba', *el-İdâe*, s. 24; Fırat, *Tecvîl ve Kırâat İlmi Terimler Sözlüğü*, s. 18.

³⁰⁸ Bakara 2/4.

olarak da Dûrî, Sûsî ve İbn Mihrân (ö. 289/901), Hulvânî'nin Dûrî'den onun Yezîdî'den onun da Ebû Amr'dan, İbn Kesîr'in Hulvânî'den Hulvânî'nin Kâlûn'dan onun da Nâfî' rivâyetine göre bu şekilde okumaktadırlar.³¹¹ Bu vecih, *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr*'de de yer almaktadır.³¹²

İkinci Vecih: Ebû Amr, *يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ* ifadesindeki munfasılı Ebû Neşî't'in Kâlûn'dan ve Yezîdî'nin tüm râvilerinden naklettiğine göre med,³¹³ sâkin hemzeye de bulunduğu hal üzere tahkîk ile okumuştur.³¹⁴

Üçüncü Vecih: *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr*'de geçtiği üzere Sûsî, Dûrî, Irak ekolünden olanlar ve Ebû Amr, *يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ* ifadesindeki munfasılı kasr,³¹⁵ sâkin hemzeye de kendinden önceki harf dammeli olduğu için vâv harfine ibdâl ederek okumuştur. Verş de buradaki hemzeye ibdâl ile kırâat etmiştir.³¹⁶ Munfasıllın okunuşuyla ilgili olarak Hulvânî'nin Dûrî'den onun Yezîdî'den onun da Ebû Amr'dan, İbn Kesîr'in Hulvânî'den Hulvânî'nin Kâlûn'dan onun da Nâfî' rivâyetine göre bu şekilde okumuşlardır.³¹⁷ *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr*'de geçtiği üzere Sûsî de bu şekilde nakletmektedir. Aynı şekilde Dûrî ve Irak ekolünden olanlar da kasr ve ibdâl ile okumaktadır.³¹⁸

Yusuf Efendizâde bu vecihleri aktardıktan sonra âyette ibdâlin med ile birlikte okunma şeklini tercih etmediğini ifade etmektedir. O, İmâm Nüveyrî'nin ibdâlin ancak kasr ile birlikte okunabileceğine dair görüşünü esas almıştır. Bu gibi açıklamalardan sonra kendisinin kırâat konusunda azimet metodunu benimsediğini aktarmaktadır. En sonunda da “Anla” ve “Allah, en iyi bilendir.” ifadesini kullanmıştır.³¹⁹

Görüldüğü üzere ilk iki vecih, İstanbul Tarîkinin uygulama biçimiyken üçüncü vecih ise hem İstanbul hem de Irâkiyyûn Tarîkinde aynı şekilde kırâat edilmektedir. Bu da müellifin İstanbul Tarîkiyle diğer tarîkler arasındaki benzerlikleri az da olsa ortaya koymaya çalıştığını göstermektedir.

³⁰⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 209; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 16-17.

³¹⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 228; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 16-17.

³¹¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 209.

³¹² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 16-17.

³¹³ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 209.

³¹⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 90; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 172; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 228.

³¹⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 209.

³¹⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 89; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 132; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu' Beyân*, s. 230; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 49; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 739; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 228.

³¹⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 209.

³¹⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 16-17.

³¹⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 17.

Müellifin, bazı yerlerde kırâat vecihlerini aktardıktan sonra vecihlerle ilgili açıklama ve yorumlarda bulunmaktadır. Birçok yerde bazı vecihlerin aynı anda okunamayacağını da ifade etmektedir. Bu da benimsemiş olduğu tarikteki okuyuş usûlünden kaynaklı olabilir. Bunlarla birlikte burada olduğu gibi birçok yerde “Allah, en iyi bilendir.” Tabirini kullanmaktadır. Bu ifadeyi açıklama ve yorumlarda bulunduğu vecihlerden sonra aktarmaktadır. Bu da onun ilmî bakımdan kendini yüksek görmeyip mütevâzi bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. “Anla” şeklindeki ifadelere gelince, şartın cevabı olan bir cümle yapısı olduğu için “Bizim azimet metodunu benimsediğimizi biliyorsan, kırâat farklılıkları konusunda neden bu şekilde bir metod takip ettiğimizi anlarsın” manasına geldiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle azimet metodunu bilen bir kişi bu okuyuş şeklinin neden böyle olduğu konusunda da bilgi sahibidir manasını kastetmiş de olabilir. “anla” şeklinde bir ifade kullanması tedrisatından geçen öğrencileriyle birlikte kırâat alanıyla uğraşan kişilere de hitap ettiği söylenebilir. Çünkü eser daha çok ders notu mahiyetinde görüldüğü için de böyle ifadeler yer almış olabilir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.”³²⁰

Bu âyetle ilgili Yusuf Efendizâde, İbn Âmir kırâatının Hişâm rivâyetine göre üç vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hişâm, سَوَاءٌ ifadesindeki muttasılı med,³²¹ ءَأَنذَرْتَهُمْ fiilindeki hemzeyi teshîl ile okumuştur. İbn Abdân (ö. 300/913) ve Hulvânî tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*’de de bu şekilde geçmektedir.³²²

İkinci Vecih: Hişâm, سَوَاءٌ ifadesindeki muttasılı med,³²³ ءَأَنذَرْتَهُمْ fiilindeki hemzeyi ise bulunduğu hal üzere tahkîk ile okumuştur. Ebû Abdullah el-Cemâl (ö. 300/913) ve Hulvânî tarîkine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir. Aynı şekilde *eş-Şâtibiyye*’de de bu şekilde nakledilmektedir.³²⁴

Üçüncü Vecih: Hişâm, سَوَاءٌ ifadesindeki muttasılı kasr, ءَأَنذَرْتَهُمْ fiilindeki hemzeyi ise bulunduğu hal üzere tahkîk ile okumuştur. Dâcûnî’nin tüm tarîklerine göre de buradaki muttasıl kasr ile okunmaktadır. Hişâm’ın سَوَاءٌ ifadesindeki muttasılı kasr, ءَأَنذَرْتَهُمْ fiilindeki

³²⁰ Bakara 2./6.

³²¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Dâni, *et-Teysîr*, s. 156; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 17.

³²² Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 17.

³²³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Dâni, *et-Teysîr*, s. 156; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 17.

³²⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 17.

hemzeyi ise teshîl ile birlikte okuduğu nakledilmemiştir. Dâcûnî'ye göre de kasr, teshîl ile birlikte okunmaz.³²⁵

Yine müellif, kasrın teshîl ile okunup okunmaması gibi konularda da örnek vermektedir. Bununla birlikte hangi kırâat imâmı bu şekilde bir okuyuş benimsememiş bununla ilgili de birçok yerde aktarımda bulunmuştur.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ آذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

“De ki: “Allah’ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helâl bir kısmını haram saymanıza ne demeli?” De ki: “Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah adına hüküm mü uyduruyorsunuz?”³²⁶ Bu âyetle ilgili Yusuf Efendizâde, Nâfi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre dört vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Ezrak, اَرَأَيْتُمْ deki hemzeyi teshîl, اَللّٰهُ آذِنَ لَكُمْ deki hemzeyi ise ibdâl ile okumaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâyıbiyye*’de de bu şekilde yer almaktadır.³²⁷

İkinci Vecih: Ezrak, اَرَأَيْتُمْ ve اَللّٰهُ آذِنَ L deki hemzeleri teshîl ile okumaktadır. Aynı şekilde *et-Teysîr* ve *eş-Şâyıbiyye*’de de bu şekilde geçmektedir.³²⁸

Üçüncü Vecih: Ezrak, اَرَأَيْتُمْ deki hemzeyi ibdâl, اَللّٰهُ آذِنَ L deki hemzeyi ise teshîl ile okumaktadır. *eş-Şâtıbiyye*’de de aynı şekilde nakledilmektedir.³²⁹

Dördüncü Vecih: Ezrak, اَرَأَيْتُمْ ve اَللّٰهُ آذِنَ L deki hemzeleri teshîl ile okumaktadır. *eş-Şâtıbiyye*’de de bu şekilde aktarılmaktadır.³³⁰

Müellif, eserde *et-Teysîr* gibi Seb’a Tarîkini esas alan kırâat kaynaklarına değindiği gibi Aşere Tarîkini temel alan eserlere de atıfta bulunmuştur. Seb’a Tarîkine dair olan kaynaklara daha fazla atıfta bulunmakla birlikte eserde “Aşere Tarîki” temel alınmıştır.

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (٥٨) ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ (٥٩)

“Akıttığınız meniyi düşündünüz mü? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa biz miyiz yaratan?”³³¹ Bu âyetle ilgili Yusuf Efendizâde, Nâfi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre üç vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Ezrak, اَفَرَأَيْتُمْ ve ءَأَنْتُمْ deki hemzeleri beyne beyne teshîl ile okumaktadır. Aynı şekilde *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de bu şekil üzere nakledilmektedir.³³²

³²⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 17.

³²⁶ Yûnus 10/59.

³²⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 144.

³²⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 144.

³²⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 144.

³³⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 144.

³³¹ Vâkıa 56/58-59.

³³² Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 203.

İkinci Vecih: Ezrak, أَفَرَأَيْتُمْ ve أَنْتُمْ deki hemzeleri ibdâl ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de de bu okuyuş üzere nakledilmektedir.³³³

Üçüncü Vecih: Ezrak, أَفَرَأَيْتُمْ daki hemzeyi teshîl ve أَنْتُمْ deki hemzeyi ise ibdâl ile okumaktadır. et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde aktarılmaktadır.³³⁴

Görüldüğü üzere bu âyetle ilgili vecihlerin tamamı, İstanbul Tarîkine göre kırâat edilmektedir.

“Ayakta bekleyen karısı rahatlayıp güldü; bu sırada ona İshak’ın, İshak’ın ardından da Ya’kûb’un doğacağını müjdeledik. “Aman yâ rabbi! Ben mi doğuracağım: Ben yaşlı bir kadın, şu da ihtiyar kocam! Doğrusu şaşılacak bir şey!” dedi.”³³⁵ Bu âyetle ilgili iki tarîk aktarılmaktadır. Burada ikinci tarîk ele alınacaktır. Bu âyetle ilgili Yusuf Efendizâde, Nâfi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre yedi vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesindeki hemzeleri teshîl, يَا وَيْلَتَى ifadesini feth ve ءَالِدُ ifadesindeki hemzeyi teshîl ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.³³⁶

İkinci Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesindeki hemzeleri teshîl, يَا وَيْلَتَى ifadesini feth, ءَالِدُ ifadesindeki hemzeyi ibdâl ile okumaktadır.³³⁷

Üçüncü Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesindeki hemzeleri teshîl, يَا وَيْلَتَى ifadesini taklîl ve ءَالِدُ ifadesindeki hemzeyi ibdâl okumaktadır. et-Teysîr’de bu okuyuş şekliyle aktarılmaktadır.³³⁸

Dördüncü Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesindeki hemzeleri teshîl, يَا وَيْلَتَى ifadesini taklîl, ءَالِدُ ifadesini teshîl ile birlikte okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde geçmektedir.³³⁹

Beşinci Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesindeki hemzeleri ibdâl, يَا وَيْلَتَى ifadesini feth, ءَالِدُ ifadesini ibdâl ile birlikte okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde aktarılmaktadır.³⁴⁰

Altıncı Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesindeki hemzeleri ibdâl, يَا وَيْلَتَى ifadesini taklîl, ءَالِدُ ifadesindeki hemzeyi ise ibdâl ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde aktarılmaktadır.³⁴¹

Yedinci Vecih: Ezrak, وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ifadesini ibdâl, يَا وَيْلَتَى ifadesini taklîl, ءَالِدُ ifadesindeki hemzeyi teshîl ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde aktarılmaktadır.³⁴²

³³³ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 203.

³³⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 203.

³³⁵ Hûd 11/71-72.

³³⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 146.

³³⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 146.

³³⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 146.

³³⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 146.

³⁴⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 146.

³⁴¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 146.

Şimdi de hemzenin bir diğer konusu olan nakl başlığına geçilecektir.

3.5.2.2. Nakl ile İlgili Vecihler

Nakl, sözlükte “değiştirmek, aktarmak” gibi anlamlara gelmektedir. Kırâat ilminde ise, “Hemzenin harekesini hemzeden önce gelen sâkin harfe aktarmak” anlamına gelmektedir.³⁴³ Nakl ile ilgili örnekler şöyledir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ
نَاصِرِينَ

“Evet, inkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya, onların hiç birinden -kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsa dahi- asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem veren bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur.”³⁴⁴ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Nâfi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Isbahânî (ö. 2967908) tarîkine göre dokuz vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: *et-Tezkire* ve *Telhîsü'l-İbârât*'da geçtiği üzere, وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ ifadesindeki munfasıl kasr,³⁴⁵ ifadesindeki muttasıl iki elif miktarı uzatma ile okunmaktadır. ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmamaktadır.³⁴⁶

İkinci Vecih: *et-Tezkire*, *Telhîsü'l-İbârât*, *el-Hâdî* ve *Câmiu'l-Beyân*'da geçtiği üzere, hem وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ ifadesindeki hem munfasıl hem de muttasıl tevassut ile okunmaktadır. ifadesindeki hemze nakl ile okunmamaktadır. Tevassut Ehli de bu şekilde okumaktadır.³⁴⁷

Üçüncü Vecih: Yine *et-Tezkire*, *Telhîsü'l-İbârât*, *el-Hâdî* ve *Câmiu'l-Beyân*'da geçtiği üzere, وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ ifadesindeki munfasıl tevassut, ifadesindeki muttasıl işba‘ ile okunmaktadır. ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmamaktadır. Kırâat İmâmıların çoğuna göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.³⁴⁸

Dördüncü Vecih: Hem وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ ifadesindeki munfasıl hem de muttasıl iki elif miktarı³⁴⁹ uzatılarak okunmaktadır, ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmamaktadır.³⁵⁰

Beşinci Vecih: وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ ifadesindeki munfasıl iki elif miktarı uzatma, ifadesindeki muttasıl ise işba‘³⁵¹ ile okunmaktadır. ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmamaktadır.³⁵²

³⁴² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 146.

³⁴³ Dabba', *el-İdâe*, s. 25; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimler Sözlüğü*, s. 218.

³⁴⁴ Âl-i İmrân 3/91.

³⁴⁵ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209.

³⁴⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 31; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁴⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 31; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁴⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 31; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁴⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 860.

³⁵⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 31; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

Altıncı Vecih: وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهٖ اُولٰٓئِكَ ifadesindeki hem munfasıl hem de muttasıl tevassut ile okunmaktadır. مِلْء ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmamaktadır.³⁵³

Yedinci Vecih: Dâni'nin *Câmiu'l-Beyân*'ında geçtiği üzere, وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهٖ اُولٰٓئِكَ ifadesindeki munfasıl kasr,³⁵⁴ اُولٰٓئِكَ muttasıl iki elif miktarı uzatma,³⁵⁵ مِلْء ifadesindeki hemze ise kendinden önceki sâkin harfe harekesi aktarılarak nakl ile okunmaktadır.³⁵⁶

Sekizinci Vecih: مِلْء³⁵⁷ اُولٰٓئِكَ ifadesindeki munfasıl kasr, وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهٖ اُولٰٓئِكَ ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmaktadır.³⁵⁸

Dokuzuncu Vecih: Hüzeli'nin *el-Kâmil*'inde geçtiği üzere, وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهٖ اُولٰٓئِكَ ifadesinde hem munfasıl hem de muttasıl tevassut,³⁵⁹ مِلْء ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmaktadır.³⁶⁰

Kırâat kaynaklarına bakıldığı zaman nakl konusunda Verş rivâyetinin ön planda olduğu görülmektedir. Müellifin Verşin tarîki olan Isbahânî'den kırâat vecihleri aktardığı görülmektedir. Genel itibariyle söz konusu eser ve kaynaklarda nakl ile ilgili vecihlerde Verş rivâyeti ağırlıklıdır. Bununla birlikte müellif, nakl konusunda diğer rivâyetlere de yer vermektedir.

قَالَ عَفْرِيتٌ مِنَ الْجِنَّ اَنَا اَتِيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُوْمَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيْ اَمِيْنٌ

“Cinlerden bir ifrit, “Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim” dedi.”³⁶¹ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza kırâatının Hallâd rivâyetine göre üç vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hallâd, لَقَوِيْ اَمِيْنٌ de tenvinde sonra gelen hemzede sekte yapmadan³⁶² hemzeyi tahkîk ile okumaktadır. اَتِيكَ fiilini ise imâle ile kırâat etmektedir. Dâni de, İbn Ğalbûn (ö. 399/1009)'dan bu şekilde rivâyet etmektedir.³⁶³

³⁵¹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 860.

³⁵² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 31; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁵³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 31; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁵⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209.

³⁵⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁵⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

³⁵⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁵⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

³⁵⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁶⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 77.

³⁶¹ Neml 27/39.

³⁶² Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁶³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 178-179.

İkinci Vecih: Hallâd, لَقَوِيَّ آمِينُ deki hemzeyi kendinden önceki sâkin nûna aktararak nakl,³⁶⁴ اَتِيكَ deki medd-i bedeli de imâle ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de de bu şekilde nakledilmektedir.³⁶⁵

Üçüncü Vecih: Hallâd, لَقَوِيَّ آمِينُ deki hemzede sekte yapmakla birlikte,³⁶⁶ اَتِيكَ deki medd-i bedeli imâle ile okumaktadır.³⁶⁷

Dördüncü Vecih: Hallâd, لَقَوِيَّ آمِينُ deki hemzeyi tahkîk, اَتِيكَ deki medd-i bedeli ise feth ile okumaktadır. Dâni, Ebu’l-Feth Fâris’ten de bu şekilde aktarmaktadır. eş-Şâtıbiyye’de de aynı şekilde nakledilmektedir.³⁶⁸

Beşinci vecih: Hallâd, لَقَوِيَّ آمِينُ deki hemzeyi nakl,³⁶⁹ اَتِيكَ deki medd-i bedeli ise feth ile okumaktadır. Irak Ekolündeki kırâat imâmıların çoğuna göre, bu şekilde kırâat edilmektedir. Aynı şekilde eş-Şâtıbiyye’de de bu şekilde nakledilmektedir.³⁷⁰

Altıncı Vecih: Hallâd, لَقَوِيَّ آمِينُ deki hemzede sekte yapmakla birlikte,³⁷¹ اَتِيكَ deki medd-i bedeli feth ile okumaktadır.³⁷²

Müellifin hemzeyi en çok nakl ile okuyan Verş rivâyetini değil de, Hamza kırâatını esas aldığı görülmektedir.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رَجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ (٦٢) اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ (٦٣)

“Ve soracaklar: “Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız adamları şimdi burada göremiyoruz! Onları (haksız olarak) mı alaya almışız, yoksa (buradalar da) gözden mi kaçırdık?”³⁷³ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza kırâatına göre dokuz vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَارِ ifadesindeki râ harfi taklîl ve hemze sekte, اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا deki hemze sekte,³⁷⁴ vakf yapıldığında الْأَبْصَارِ ifadesindeki hemze ise harekesi kendinden önceki sâkin harfe aktarılarak nakl ile birlikte okunmaktadır. et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.³⁷⁵

³⁶⁴ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 83-84; Keyravânî, el-Hâdî, s. 129; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 266-268; Endülüsi, el-Unvân, s. 48; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 854; İbn Bellîme, Telhîs, s. 30.

³⁶⁵ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

³⁶⁶ Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 270; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

³⁶⁷ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

³⁶⁸ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

³⁶⁹ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 83-84; Keyravânî, el-Hâdî, s. 129; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 266-268; Endülüsi, el-Unvân, s. 48; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 854; İbn Bellîme, Telhîs, s. 30.

³⁷⁰ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

³⁷¹ Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 270; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

³⁷² Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

³⁷³ Sâd 38/62-63.

³⁷⁴ Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 270; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

³⁷⁵ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 193-194.

İkinci Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi taklîl ve hemze sekte, سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ deki hemze sekte³⁷⁶, vakf yapıldığında الْأَبْصَار ifadesindeki hemze ise sekte ile okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir.³⁷⁷

Üçüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi taklîl ve hemze sekte,³⁷⁸ سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ ifadesindeki hemze tahkîk, vakf yapıldığında³⁷⁹ الْأَبْصَار ifadesindeki hemze sekte ise okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir. Hamza kırâatının Halef rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.³⁸⁰

Dördüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi taklîl, hemze sekte,³⁸¹ سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ ifadesindeki hemze tahkîk,³⁸² الْأَبْصَار ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir.³⁸³

Beşinci Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi taklîl, hemzede sekte yapılmadan, سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ ifadesindeki hemze de sekte yapılmadan okunmaktadır.³⁸⁴ الْأَبْصَار ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmaktadır. Hamza kırâatının Halef ve Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.³⁸⁵

Altıncı Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi imâle, hemze sekte, سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ ifadesindeki hemze sekte,³⁸⁶ الْأَبْصَار ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmaktadır. Halef ve Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.³⁸⁷

Yedinci Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi imâle, hemze sekte, سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ ifadesindeki hemze sekte, الْأَبْصَار ifadesindeki hemze ise sekte ile okunmaktadır. Halef rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.³⁸⁸

Sekizinci Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَار ifadesindeki râ harfi imâle, hemze sekte yapılmadan, سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ ifadesindeki hemze sekte yapılmadan okunmaktadır.³⁸⁹ الْأَبْصَار

³⁷⁶ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁷⁷ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁷⁸ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁷⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁰ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857. Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸¹ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁸² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁴ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁶ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁸ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

³⁸⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 193-194.

ifadesindeki hemze ise nakl ile okunmaktadır. Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.³⁹⁰

Dokuzuncu Vecih: Hamza kırâatına göre, الْأَشْرَارُ ifadesindeki râ harfi feth, hemze sekte, سَخِرَ بِأَمِّ زَاعَتُ ifadesindeki hemze sekte³⁹¹, الْأَبْصَارُ ifadesindeki hemze ise nakl ile birlikte okunmaktadır. Hallâd rivâyeti ve Irak Ekolündeki kırâat imamlarının çoğuna göre de bu şekilde okunmaktadır.³⁹²

Müellif, bu dokuz vecihin dışında başka vecihlerin de olduğu fakat ele almadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte tercihte bulunmadığı vecihlerden de bir örnek vermiştir.

3.5.2.3. Sekte İle İlgili Vecihler

Sekte, sözlükte “susmak, konuşmayı terketmek” gibi anlamlara gelmektedir.³⁹³ Kırâat ilminde ise “Kırâat esnasında bir müddet nefes almadan sesi kesmek” anlamına gelmektedir.³⁹⁴ Sekte ile ilgili kırâat vecihlerine dair örnekleri de şöyle vermek mümkündür:

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتْكُمُ إِنَّا اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileyseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”³⁹⁵ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza kırâatına göre beş vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hamza kırâatına göre, فَإِخْوَانُكُمْ ifadesi teshîl ile okunmakta, وَيَسْأَلُونَكَ deki hemzede sekte yapılmamaktadır.³⁹⁶ Bunlarla birlikte قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ deki hemzeden önceki sâkin harfte bir müddet nefes alınmadan ses kesilerek sekte yapılmaktadır. *et-Teyisr* ve *eş-Şâtibiyye*’de de bu okuyuş şekliyle aktarılmaktadır. Hamza kırâatının Halef rivâyetinde de bu şekilde geçmektedir. Aynı şekilde Dâni de Ebu’l-Feth Fâris’ten bu okuyuş üzere aktarmıştır.³⁹⁷

³⁹⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 193-194.

³⁹¹ Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁹² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 266-268; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 193-194.

³⁹³ Râğıp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 236.

³⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. I, s. 240.

³⁹⁵ Bakara 2/220.

³⁹⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁹⁷ Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 50.

İkinci Vecih: Hamza kırâatına göre, فَاحْوَائُكُمْ ifadesi tahkîk, وَيَسْأَلُونَكَ deki hemzeden önceki sâkin harfte sekte yapılmamaktadır.³⁹⁸ Bunlarla birlikte قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ deki hemzeden önceki sâkin harf sekte ile okunmaktadır.³⁹⁹

Üçüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, فَاحْوَائُكُمْ ifadesi tahkîk ile okunmakta, وَيَسْأَلُونَكَ ve قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ deki hemzelerden önceki sâkin harf üzerinde ise sekte yapılmamaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir. Dâni, İbn Ğalbûn'dan da bu şekilde aktarmaktadır. Halef rivâyeti ve Mekkî'nin şeyhi Ebu't-Tayyib de Halef rivâyetine göre bu şekilde nakletmektedir.⁴⁰⁰

Dördüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, فَاحْوَائُكُمْ ifadesi teshîl, وَيَسْأَلُونَكَ ve قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ deki hemzeden önceki sâkin harfler sekte yapılmadan okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de bu okuyuş üzere nakledilmektedir. Hallâd rivâyetini esas alarak Mekkî, Mekkî'nin şeyhi Ebu't-Tayyib ve Fâris b. Ahmed de bu şekilde kırâat etmektedir.⁴⁰¹

Beşinci Vecih: Hamza kırâatına göre, فَاحْوَائُكُمْ ifadesi teshîl, وَيَسْأَلُونَكَ ve قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ deki hemzelerden önceki sâkin harfler sekte ile okunmaktadır.⁴⁰² Iraklı kırâat imamlarının çoğuna göre de, bu şekilde kırâat edilmektedir.⁴⁰³

Kırâat ilminde en çok sekte ile okuyan kişi İmâm Hamza'dır. Halef rivâyetine göre harekeli hemzeden önce sâkin bir harf gelirse sâkin harf sekte ile okunmaktadır.⁴⁰⁴ Müellifin de hemzede sekte yapılması konusunda genellikle İmâm Hamza'nın kırâatını esas aldığı görülmektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

“Mûsâ’dan sonra İsrâiloğulları’nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine “Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım” dediklerinde o, “Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım” cevabını verdi. “Yurtlarımızdan ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız?” dediler. Üzerlerine savaş farz kılınca da, içlerinden azı

³⁹⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

³⁹⁹ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴⁰⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 50.

⁴⁰¹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 50.

⁴⁰² Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴⁰³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 50.

⁴⁰⁴ Öge, *Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 157.

müstesna, yüz çeviriverdiler. Allah zalimleri iyi bilmektedir.”⁴⁰⁵ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza kırâatından beş vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hamza rivâyetine göre, وَقَدْ أُخْرِجْنَا ifadesindeki hemzeden önceki sâkin harf sekte, مِنْ دِيَارِنَا ifadesi feth,⁴⁰⁶ وَأَبْنَانِنَا ifadesi ise teshîl ile okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de bu şekilde nakledilmektedir. Hamza kırâatının Halef ve Hallâd rivâyetinde de bu şekilde geçmektedir. Dâni de, Ebu’l-Feth Fâris’ten bu okuyuş şekli üzere aktarmıştır.⁴⁰⁷

İkinci Vecih: Hamza kırâatına göre, وَقَدْ أُخْرِجْنَا ifadesinde hemzeden önceki sâkin harf sekte, مِنْ دِيَارِنَا ifadesi feth,⁴⁰⁸ وَأَبْنَانِنَا ifadesi ise tahkîk ile okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de de bu şekilde nakledilmektedir. Halef rivâyeti de bu şekildedir. İbn Fâris de bu şekilde kırâat etmektedir.⁴⁰⁹

Üçüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, وَقَدْ أُخْرِجْنَا ifadesinde hemzeden önceki sâkin harf sekte,⁴¹⁰ مِنْ دِيَارِنَا ifadesi taklîl, وَأَبْنَانِنَا ifadesi ise tahkîk ile okunmaktadır.⁴¹¹

Dördüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, وَقَدْ أُخْرِجْنَا ifadesinde hemzeden önceki sâkin harfte sekte yapılmadan,⁴¹² مِنْ دِيَارِنَا ifadesi feth, وَأَبْنَانِنَا ifadesi ise tahkîk ile okunmaktadır.⁴¹³ *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de de bu şekilde nakledilmektedir. Dâni, İbn Ğalbûn’dan da bu okuyuş şekli üzere aktarmaktadır. Halef rivâyeti de bu şekilde geçmektedir.⁴¹⁴

Beşinci Vecih: Hamza kırâatına göre, وَقَدْ أُخْرِجْنَا ifadesinde hemzeden önceki sâkin harfte sekte yapılmadan,⁴¹⁵ مِنْ دِيَارِنَا ifadesi feth, وَأَبْنَانِنَا ifadesi ise teshîl ile okunmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de de bu şekilde nakledilmektedir. Hallâd rivâyeti de bu şekilde geçmektedir.⁴¹⁶

Müellif, kırâat vecihlerini aktardıktan sonra kırâat âlimlerinin görüşlerine yer vermekle birlikte kırâat imâmlarının uygulama konusundaki açıklamaları yani nasıl okunacağı konusundaki uygulamalarına da yer yer değinmektedir.

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمْ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

“İşte o peygamberler, Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy. De ki: “Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki

⁴⁰⁵ Bakara 2/246.

⁴⁰⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴⁰⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 52.

⁴⁰⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴⁰⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 52.

⁴¹⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴¹¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 52.

⁴¹² Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴¹³ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 52.

⁴¹⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 52.

⁴¹⁵ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴¹⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 52.

bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir.”⁴¹⁷ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza kırâatına göre dört vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hamza kırâatına göre, عَلَيْهِ أَجْرٌ ifade tahkîk ile okunmaktadır. أَسْأَلُكُمْ deki hemzeden önce yer alan sâkin harfte ise sekte yapılmamaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* ve kırâat kitaplarının çoğında bu şekilde geçmektedir.⁴¹⁸

İkinci Vecih: Hamza kırâatına göre, عَلَيْهِ أَجْرٌ ifadesi ibdâl ile okunmaktadır. أَسْأَلُكُمْ deki hemzeden önce yer alan sâkin harfte ise sekte yapılmamaktadır. İbn Mihrân da bu şekilde nakletmektedir.⁴¹⁹

Üçüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, عَلَيْهِ أَجْرٌ ifadesi tahkîk, أَسْأَلُكُمْ deki hemzeden önce yer alan sâkin harf sekte ile okunmaktadır. Halef ve Hallâd rivâyeti de bu şekildedir.⁴²⁰

Dördüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, عَلَيْهِ أَجْرٌ ifadesi ibdâl, أَسْأَلُكُمْ deki hemzeden önce yer alan sâkin harf sekte ile okunmaktadır. Hamza kırâatının Halef rivâyetine göre de bu şekildedir.⁴²¹

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Binasını Allah’a saygı ve O’nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah hakkı çiğneyenleri doğru yola iletmez.”⁴²² Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Âmir kırâatının İbn Zekvân rivâyetine göre altı vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أَفَمَنْ أَسَّسَ deki hemzeden önce yer alan sâkin harfte sekte yapılmamaktadır.⁴²³ هَارٍ ifadesinde imâle ve نَارٍ جَهَنَّمَ ifadesinde ise feth yapılmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de bu şekilde geçmektedir. Ayrıca Ahfeş (ö. 292/904) ve İbnü’l-Ahrem (ö. 341/954) tarîkine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁴²⁴

İkinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أَفَمَنْ أَسَّسَ de yer alan hemzeden önceki sâkin harfte sekte yapılmamaktadır.⁴²⁵ هَارٍ ve نَارٍ جَهَنَّمَ ifadesi ise imâle ile okunmaktadır. Sûrî (ö. 307/919) tarîkine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁴²⁶

⁴¹⁷ En‘âm 6/90.

⁴¹⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴¹⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴²⁰ Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴²¹ Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 115.

⁴²² Tevbe 9/9.

⁴²³ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴²⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 134.

⁴²⁵ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴²⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 134.

Üçüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أَفَمَنْ أَشَسَّ de yer alan hemzeden önceki sâkin harfte sekte yapılmamaktadır.⁴²⁷ هَارٍ ve جَهَنَّمَ ifadeleri ise feth ile okunmaktadır. Ahfeş tarîkine göre bu şekilde kırâat edilmektedir. Iraklı kırâat imamlarının çoğu da bu şekilde okumaktadır.⁴²⁸

Dördüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أَفَمَنْ أَشَسَّ de yer alan hemzeden önceki harf sekte,⁴²⁹ هَارٍ ifadesi imâle ve جَهَنَّمَ ifadesi ise feth ile okunmaktadır. Ahfeş tarîkine göre de bu şekildedir.⁴³⁰

Beşinci Vecih: İbn Zekvân tarîkine göre, أَفَمَنْ أَشَسَّ de yer alan hemzeden önceki harf sekte,⁴³¹ هَارٍ ve جَهَنَّمَ ifadeleri ise imâle ile okunmaktadır. Sûsî tarîkine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁴³²

Altıncı Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أَفَمَنْ أَشَسَّ de hemzeden önce yer alan sâkin harf sekte,⁴³³ هَارٍ ve جَهَنَّمَ ifadeleri ise feth ile okunmaktadır.⁴³⁴

Müellif, bu âyetle ilgili İbn Zekvân'dan altı vecih aktardıktan sonra Kâlûn'a ait başka vecihlerinde olduğundan bahsetmiş fakat bu vecihlerin zor olmasından dolayı kırâat etmediğini ifade etmiştir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (١٢) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (١٣)

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz.”⁴³⁵ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza kırâatına göre beş vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Hamza kırâatına göre, قَرَارٍ مَكِينٍ ifadesi taklîl, الْإِنْسَانَ ifadesinde hemzeden önce yer alan elif-lâm takısındaki sâkin lâmda sekte yapılmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtbiyye*’de de bu şekilde geçmektedir.⁴³⁶

İkinci Vecih: Hamza kırâatına göre, قَرَارٍ مَكِينٍ ifadesi imâle, الْإِنْسَانَ daki hemzeden önce yer alan sâkin lâm harfi sekte ile okunmuştur. Iraklı kırâat âlimlerinin çoğu ve Hamza kırâatının Halef rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁴³⁷

⁴²⁷ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴²⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 134.

⁴²⁹ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴³⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 134.

⁴³¹ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴³² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 134.

⁴³³ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁴³⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 134.

⁴³⁵ Mü'minûn 23/12-13.

⁴³⁶ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 174.

⁴³⁷ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 174.

Üçüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, قَرَارٍ مَكِينِ ifadesi feth, الْإِنْسَانِ ifadesinde yer alan hemzeden önceki sâkin lam ise sekte ile okunmaktadır. Yine Iraklı kırâat âlimlerinin çoğu ve Hamza kırâatının Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁴³⁸

Dördüncü Vecih: Hamza kırâatına göre, قَرَارٍ مَكِينِ ifadesi taklîl ile okunmaktadır. الْإِنْسَانِ ifadesinde yer alan hemzeden önceki sâkin harfte ise sekte yapılmamaktadır. *et-Teyisîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir. Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁴³⁹

Beşinci Vecih: Hamza kırâatına göre, قَرَارٍ مَكِينِ ifadesi imâle ile okunmaktadır. الْإِنْسَانِ ifadesinde yer alan hemzeden önceki sâkin lâm harfinde ise sekt yapılmamaktadır. Hallâd ve Halef rivâyetlerine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir. Ayrıca İbn Mihrân tarîkine göre de bu şekildedir.⁴⁴⁰

Şimdi de hemze ve med dışında eserde yer verilen diğer usûl konuları ve örneklerine yer verilecektir.

3.5.3. Diğer Kırâat Vecihleri

Bu başlıkta med ve hemze konusu dışındaki kırâat vecihleri incelenmeye çalışılacaktır. Her biri okuyuş bakımından farklı olan bu konuların, diğer kırâat vecihleri şeklinde ayrı bir şekilde başlıklandırılması daha uygun görülmüştür.

3.5.3.1. İdğâm ve İzhâr İle İlgili Vecihler

Sözlükte “örtmek, kaplamak, bir şeyi bir şeyin içine katmak” gibi anlamlara gelen idğâm kelimesi istilahta, “mahreçleri aynı veya yakın olan iki harften ilkinin ikinci harfe katılarak telaffuz edilmesi” manasında kullanılmaktadır. Burada idğâm yapılırken birinci harfe müdğâm, ikinci harfe ise müdğâmün ileyh denilmektedir.⁴⁴¹

İzhâr sözlükte “ortaya çıkmak, ortaya çıkarmak, bir şeyi açıklamak ve açıktan okumak” anlamına gelmektedir. Istilahta ise, “iki harfin arasını ayırarak harfi mahrecinde okumak” demektir. Yani sakin nûn veya tenvidinden sonra ه، غ، خ، ع، ح، ا harflerinden birinin gelmesi halinde idğâm, iklâb veya ihfâ yapılmamasıdır.⁴⁴² Yusuf Efendizâde'nin idğâm ve izhâr konularını temel alarak yer verdiği kırâat vecihlerine değinmek gerekirse;

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ

⁴³⁸ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 174.

⁴³⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 174.

⁴⁴⁰ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 174.

⁴⁴¹ Mehmet Ali Sarı, “İdğâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2000, c. XXI, s. 471.

⁴⁴² Abdurrahman Çetin, “İzhar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2001, c. XXIII, s. 506.

“Demıştik ki: Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz.”⁴⁴³ Bu âyetle ilgili Yusuf Efendizâde, Ebû Amr kırâatının Dûrî rivâyetine göre beş, Sûsî rivâyetine göre ise üç vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Dûrî’nin rivâyetine göre, *حَيْثُ شِئْتُمْ* ifadesinde Ebû Zeyd, izhâr,⁴⁴⁴ fiildeki hemzede tahkîk,⁴⁴⁵ Ebû Amr ise, *نَعْفُزْ لَكُمْ* ifadesinde izhâr yapmaktadır.⁴⁴⁶

İkinci Vecih: Dûrî ve Sûsî rivâyetine göre, *حَيْثُ شِئْتُمْ* ifadesi izhâr⁴⁴⁷, fiildeki hemze tahkîk,⁴⁴⁸ *نَعْفُزْ لَكُمْ* ifadesinde ise râ harfî lâh harfine katılarak idğâm ile okunmaktadır.⁴⁴⁹

Üçüncü Vecih: Dûrî rivâyetine göre, *حَيْثُ شِئْتُمْ* ifadesi izhâr,⁴⁵⁰ fiildeki hemze ibdâl,⁴⁵¹ *نَعْفُزْ لَكُمْ* ifadesi ise izhâr ile kırâat edilmektedir.⁴⁵²

Dördüncü Vecih: Sûsî rivâyetine göre, *حَيْثُ شِئْتُمْ* ifadesi izhâr⁴⁵³ ve ibdâl,⁴⁵⁴ *نَعْفُزْ لَكُمْ* ifadesi ise idğâm⁴⁵⁵ ile okunmaktadır.⁴⁵⁶

Beşinci Vecih: Dûrî ve Sûsî rivâyetine göre, *حَيْثُ شِئْتُمْ* ifadesi idğâm ve fiildeki hemze ibdâl,⁴⁵⁷ *نَعْفُزْ لَكُمْ* ifadesi ise idğâm ile kırâat edilmektedir.⁴⁵⁸

Sûsî’den rivâyet edilen ikinci vecih ise, *et-Teysîr* adlı eserde geçmektedir. *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr* tarîkinde yer alan Sûsî tarîki, günümüzde daha Mısır’daki kırâat biçiminde kullanılmaktadır. Bu açıklamaları yapan müellif, ayrıca vecihleri aktardıktan sonra “Ezberle” ifadesini de kullanmaktadır.⁴⁵⁹

Müellif, aktardığı kırâat vecihleri ve râviler konusunda birçok yerde değerlendirmeler yapmaktadır. Müellifin “Ezberle” şeklinde bir hatırlatmada bulunması bu eserin ders mahiyetinde yazılmış olduğunu da göstermektedir. Müellifin bu eseri, azimet metodunu tercih etmesinden dolayı kırâat ilmiyle uğraşan kişilere kolaylık sağlaması açısından telif ettiği söylenebilir. Ayrıca eserde kırâat ilmindeki usûl konularına göre uygulaması daha kolay olan

⁴⁴³ Bakara 2/58.

⁴⁴⁴ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 700.

⁴⁴⁵ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

⁴⁴⁶ Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 285-286.

⁴⁴⁷ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 700.

⁴⁴⁸ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

⁴⁴⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 197; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 285-286; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 256.

⁴⁵⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 700.

⁴⁵¹ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

⁴⁵² Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 285-286.

⁴⁵³ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 700.

⁴⁵⁴ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

⁴⁵⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 197; ; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 285-286; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 256.

⁴⁵⁶ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

⁴⁵⁷ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

⁴⁵⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 197; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 285-286; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 256.

⁴⁵⁹ Yusuf Efendizâde, *İ’tilâf*, s. 28.

ferşu'l-hurûf⁴⁶⁰ kapsamındaki vecihlere çok da değinilmediği görülmektedir. Bunun da azimet metodunu tercih etmesinde kaynaklı olduğu söylenebilir.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer. Âyetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.”⁴⁶¹

Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Nâfi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre dört vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Ezrak, يَلْهَثُ ذَلِكَ ifadesindeki peltek se harfi ile, peltek zel harfinde izhâr yapmıştır.⁴⁶² İbn Kesîr, Verş, Ruveys ve Hişâm da bu kırâat şeklini izhâr ile okumuştur.⁴⁶³ Ezrak, يَلْهَثُ ifadesinde de tûl yapmaktadır.⁴⁶⁴

İkinci Vecih: يَلْهَثُ ذَلِكَ ifadesinde izhâr okunuşuyla başlanarak,⁴⁶⁵ يَلْهَثُ ifadesinde tevassut yapılmaktadır.⁴⁶⁶

Üçüncü Vecih: يَلْهَثُ ذَلِكَ ifadesinde izhâr⁴⁶⁷, يَلْهَثُ ifadesinde ise kasr ile okunmaktadır.⁴⁶⁸

Dördüncü Vecih: el-Kâmil ve el-Ğâye gibi eserlerde geçtiği üzere, يَلْهَثُ ذَلِكَ ifadesindeki peltek se, peltek zel harfine katılarak idğâm yapılmakta⁴⁶⁹, يَلْهَثُ ifadesinde ise tûl yapılmaktadır.⁴⁷⁰

Eserde bir âyetle ilgili birden çok tarîke yer verilmekle birlikte burada sacede bir tarîke değinilmiştir.

⁴⁶⁰ Ferş, sözlükte “yaymak, sermek, elbiseyi sermek” gibi anlamlara gelmektedir. Kırâat ilmi açısından ise “Hükmü belli olan meselerlerde geçerli olan ve tek tarz üzere olmayan vecihleri” ifade etmektedir. Kârîlerin ihtilâf ettiği vecihlerde çok fazla değişiklik olmayan konulardır. Yaygın olmasından dolayı “ferş” diye isimlendirilmiştir. Bir kısım kırâat âlimi ise “usûl” kelimesinin karşılığı olarak “fûru” ismiyle de ifade etmişlerdir. Fakat çoğu kırâat âlimine göre “Ferşu'l-Hurûf” olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Devserî, *Mu‘cemü'l-Mustalâhât*, s. 80; Fırat, *Tecvid ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

⁴⁶¹ A‘râf 7/176.

⁴⁶² Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 128.

⁴⁶³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 135; Dâni, *et-Teyisr*, s. 288; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. I, s. 691-692; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 44.

⁴⁶⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 128.

⁴⁶⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 135; Dâni, *et-Teyisr*, 288; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. I, s. 691-692; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 44.

⁴⁶⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 128.

⁴⁶⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 135; Dâni, *et-Teyisr*, 288; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. I, s. 691-692; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 44.

⁴⁶⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 128.

⁴⁶⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 135; Dâni, *et-Teyisr*, 288; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. I, s. 691-692; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 44.

⁴⁷⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 128.

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ إِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَأَنَا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ
وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Eğer şaşacağın bir şey varsa o da onların, “Biz toprak olduğumuz zaman gerçekten yeniden mi yaratılacakmışız?” demeleridir. Onlar, rablerini inkâr edenlerdir; onlar boyunlarında demir halkalar bulunanlardır; onlar cehennemliklerdir; orada ebedî kalacaklardır!”⁴⁷¹ Müellif, âyetle ilgili İbn Âmir kırâatının Hişâm rivâyetine göre beş vecih aktarılmaktadır:

Birinci Vecih: Hişâm, وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ ifadesindeki sâkin bâ harfi ve ondan sonraki fe harfinde izhâr okuyuşuyla başlayarak,⁴⁷² ءَأَنَا ifadesinde fasl yapmaktadır.⁴⁷³

İkinci Vecih: Hişâm, وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ ifadesinde izhâr okuyuşuyla başlayarak,⁴⁷⁴ ءَأَنَا ifadesinde kasr yapmaktadır.⁴⁷⁵

Üçüncü Vecih: Hişâm, وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ ifadesindeki sâkin be harfini, fe harfine katarak idğâm yapmaktadır. Ebû Amr, Hallâd ve Kisâî de idğâm ile okumaktadır.⁴⁷⁶ Yine Hişâm, ءَأَنَا ifadesini fasl ile okumaktadır.⁴⁷⁷

Dördüncü Vecih: Hişâm, وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ ifadesinde sâkin be harfini, fe harfine katarak idğâm⁴⁷⁸, ءَأَنَا ifadesini ise kasr ile okumaktadır.⁴⁷⁹

Müellif, bu tarîk dışında Hallâd’ın âyetle ilgili dört tane vechini de aktardıktan sonra Nisâ sûresindeki âyette benzer şekilde bir vechin geçtiğini ifade ederek, isteyen oraya bakabileceğini söylemektedir.⁴⁸⁰

3.5.3.2. Râ Harfinin Tefhîmi ve Terkîki İle İlgili Vecihler

Terkîk sözlükte “herhangi bir şeyi inceltmek, yumuşatmak, hafifletmek ve sözü güzelleştirmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸¹ Kırâat ilminde “herhangi bir harfin ince bir ses tonuyla okunması” demektir.⁴⁸²

⁴⁷¹ Ra‘d 13/5.

⁴⁷² İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 43.

⁴⁷³ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 150.

⁴⁷⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 43.

⁴⁷⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 150.

⁴⁷⁶ Dâni, *et-Teyisr*, s. 195; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 695-696; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 254; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 43; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 150.

⁴⁷⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 150.

⁴⁷⁸ Dâni, *et-Teyisr*, s. 195; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 695-696; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 255; İbn Bellîme, *et-Telhîs*, s. 43.

⁴⁷⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 150.

⁴⁸⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 150.

⁴⁸¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 200; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. II, s. 90.

⁴⁸² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. II, s. 90.

Tefhîm ise sözlükte “büyüklük, yücelik ve çokluk” anlamlarına gelmektedir. Kırâat ilminde ise “harfin kalın bir şekilde telaafuz edilmesi” manasındadır. Tefhîm, râ ve lâm harflarının okuyuşu konusunda terkîk uygulamasının zıddını ifade eder.⁴⁸³

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

“...Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır.”⁴⁸⁴

Yusuf Efendizâde, yukarıdaki âyetle ilgili Nâfi‘ kırâatının Verş rivâyetinin Ezrak tarîkine göre üç vecih aktarmaktadır. Ezrak tarikine göre, ikinci كَثِيرًا da vakf yapıldığında üç vecih meydana gelmektedir:

Birinci Vecih: Ezrak, birinci ve ikinci كَثِيرًا kelimesinde râ harflerini ince bir şekilde okuyarak terkîk⁴⁸⁵ yapmaktadır. Dâni de üç hocasından bu okuyuş biçimiyle nakletmiştir. Cumhûr’un görüşü de bu şekildedir.⁴⁸⁶

İkinci Vecih: Ezrak, âyetteki ilk كَثِيرًا kelimesindeki râ harfini tefhîm⁴⁸⁷, ikinci كَثِيرًا kelimesindeki râ harfini ise terkîk ile kırâat etmektedir.⁴⁸⁸

Üçüncü Vecih: Ezrak, her iki kelimedeki râ harfini de tefhîm ile okumaktadır. İbn Ğalbûn, Ebû Tâhir b. Ebî Hişâm ve Ebu’l-Kâsım el-Hüzelî tarîki de bu şekildedir.⁴⁸⁹

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.”⁴⁹⁰

Müellif, âyetle ilgili Ezrak tarîkine göre altı vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: الدُّنْيَا kelimesinde feth okunuşuyla başlayarak, وَالْآخِرَةِ kelimesinde tûl,⁴⁹¹ كَافِرٌ kelimesindeki râ harfinin ince bir şekilde okunarak terkîk yapılmasıdır.⁴⁹²

İkinci Vecih: eş-Şâtıbiyye’de geçtiği üzere, الدُّنْيَا kelimesinde feth ile başlanarak, وَالْآخِرَةِ kelimesinde kasr, كَافِرٌ kelimesindeki râ harfinde ise terkîk yapılmaktadır.⁴⁹³

⁴⁸³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, c. II, s. 90.

⁴⁸⁴ Bakara 2/26.

⁴⁸⁵ Dâni, *et-Teyisîr*, s. 241; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 293; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 21.

⁴⁸⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 21.

⁴⁸⁷ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292.

⁴⁸⁸ Dâni, *et-Teyisîr*, s. 241; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 293; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 21.

⁴⁸⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 21.

⁴⁹⁰ Bakara 2/217.

⁴⁹¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 49.

⁴⁹² İbn Bellime, *Telhîs*, s. 49-50.

⁴⁹³ İbn Bellime, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 49.

Üçüncü Vecih: Ezrak, الدُّنْيَا kelimesini taklîl, وَالْآخِرَةِ kelimesini tûl, كَافِرٌ kelimesini ise terkîk ile okumaktadır.⁴⁹⁴

Dördüncü Vecih: Ezrak, الدُّنْيَا kelimesini taklîl, وَالْآخِرَةِ kelimesini tevassut, كَافِرٌ kelimesindeki râ harfini terkîk yaparak kırâat etmektedir.⁴⁹⁵

Beşinci Vecih: Ezrak, الدُّنْيَا kelimesini feth, وَالْآخِرَةِ kelimesini kasr, كَافِرٌ kelimesindeki râ harfini ise kalın bir şekilde okuyarak tefhîm⁴⁹⁶ ile kırâat etmektedir. İbn Ğalbûn'dan gelen bir tarîke göre de bu şekilde okunmaktadır.⁴⁹⁷

Altıncı Vecih: Ezrak, الدُّنْيَا kelimesinde taklîl ile başlayarak, وَالْآخِرَةِ kelimesinde tûl, كَافِرٌ kelimesindeki râ harfinde tefhim ile kırâat etmektedir.⁴⁹⁸

Müellif, ayrıca bu âyetle ilgili olarak Dâni'nin الدُّنْيَا kelimesini feth, وَالْآخِرَةِ kelimesini tûl, كَافِرٌ kelimesindeki râ harfini ise tefhîm⁴⁹⁹ ile okuduğunu aktarmaktadır. Ardından bu kırâat vechiyle ilgili kırâat farklılıkları açısından yeri ile ilgili yorumlarda ve açıklamalarda bulunmaktadır. En sonunda da "Allah, en iyi bilendir." ifadesini kullanmaktadır.⁵⁰⁰

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Bu böyle olmuştur; çünkü Allah, bir topluluğa lutfettiği nimetini, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez ve Allah her şeyi işitip bilmektedir."⁵⁰¹ Âyetle ilgili Ezrak tarîkine göre üç vecih aktarılmaktadır:

Birinci Vecih: *et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye* ve *el-Kâfi* adlı eserlerde geçtiği üzere, يُغَيِّرُوا⁵⁰² ve مُغَيِّرًا⁵⁰³ kelimelerindeki râ harfleri ince bir şekilde okunarak terkîk ile kırâat edilmektedir.

İkinci Vecih: Ezrak, يُغَيِّرُوا fiilindeki râ harfini kalın okuyarak tefhîm⁵⁰⁴ ve مُغَيِّرًا kelimesindeki tenvinli râ harfini ince okuyarak terkîk yapmaktadır.⁵⁰⁵ Dâni de bu okuyuş şeklini İbn Ğalbûn'dan aktarmıştır.⁵⁰⁶

Üçüncü Vecih: Ezrak, يُغَيِّرُوا fiilindeki râ harfini terkîk⁵⁰⁷ ve مُغَيِّرًا kelimesindeki râ harfini tefhîm⁵⁰⁸ ile okumaktadır. Müellif, bu vecihleri aktarmakla birlikte her iki kelime

⁴⁹⁴ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 49.

⁴⁹⁵ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 49.

⁴⁹⁶ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 49.

⁴⁹⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 49.

⁴⁹⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 49.

⁴⁹⁹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292.

⁵⁰⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 50.

⁵⁰¹ Enfâl 8/53.

⁵⁰² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 131.

⁵⁰³ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 293; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50.

⁵⁰⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50.

⁵⁰⁵ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 293; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50.

⁵⁰⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 131.

⁵⁰⁷ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50.

⁵⁰⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292.

aynı anda tefhîm yapılmayacağını da ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Yine eserde birçok yerde olduğu gibi bu konuyla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.⁵⁰⁹

Yusuf Efendizâde, burada olduğu gibi Dâni ve İbn Ğalbûn'a kırâat farklılıkları konusunda birçok atıfta bulunmuştur.

إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ

“...Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener...”⁵¹⁰ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Ezrak tarîkine göre üç vecih aktarmıştır:

Birinci Vecih: Ezrak, عِشْرُونَ⁵¹¹ ve صَابِرُونَ ifadelerindeki râ harflerini ince bir şekilde kırâat ederek terkîk⁵¹² yapmaktadır. Bu okuyuş biçimi, Teysîr ve Şâtıbiyye tarîkine göre de böyledir.⁵¹³

İkinci Vecih: Ezrak, عِشْرُونَ ifadesindeki râ harfini kalın bir şekilde kırâat ederek tefhîm⁵¹⁴, صَابِرُونَ ifadesindeki râ harfini ise ince bir şekilde kırâat ederek terkîk yapmaktadır.⁵¹⁵

Üçüncü Vecih: Yine Ezrak, عِشْرُونَ ve صَابِرُونَ ifadelerindeki her iki râ harfini de kalın bir şekilde kırâat ederek tefhîm yapmaktadır.⁵¹⁶

Müellifin daha önce med konusunda olduğu gibi râ harfinin okunuşuyla ilgili olarak genellikle Ezrak tarîkini tercih ettiği görülmektedir.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ

“Yine Allah şu iki insanı örnek veriyor: Biri dilsizdir, elinden hiçbir şey gelmez, efendisinin sırtında yüküdür, onu nereye gönderse yararlı bir sonuçla gelmez...”⁵¹⁷

Bu âyetle ilgili Ezrak’tan altı vecih aktarılmıştır:

Birinci Vecih: Ezrak, مَوْلَاهُ kelimesini feth, لَا يَقْدِرُ ifadesindeki râ harfini ince bir şekilde okuyarak terkîk, شَيْءٍ kelimesini ise tûl ile okumaktadır.⁵¹⁸

İkinci Vecih: Ezrak, مَوْلَاهُ kelimesinde taklîl okuyuşuyla başlayarak, لَا يَقْدِرُ ifadesinde terkîk, شَيْءٍ kelimesinde ise tûl yapmaktadır.⁵¹⁹

⁵⁰⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 131.

⁵¹⁰ Enfâl 8/65.

⁵¹¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 131.

⁵¹² İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50.

⁵¹³ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 131.

⁵¹⁴ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 212; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 292.

⁵¹⁵ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50.

⁵¹⁶ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 292; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 131.

⁵¹⁷ Nahl 16/76.

⁵¹⁸ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 155.

⁵¹⁹ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 155.

Üçüncü Vecih: Ezrak, مَوْلِيَّة kelimesinde feth okuyuşuyla başlayarak, لَا يَقْدُرُ ifadesindeki râ harfinde terkîk, شَيْء kelimesinde ise tevassut yapmaktadır.⁵²⁰

Dördüncü Vecih: Ezrak, مَوْلِيَّة kelimesinde taklîl okunuşu ile başlayarak, لَا يَقْدُرُ ifadesinde terkîk, شَيْء kelimesinde tevassut ise yapmaktadır.⁵²¹

Beşinci Vecih: Ezrak, مَوْلِيَّة kelimesini taklîl, لَا يَقْدُرُ ifadesindeki râ harfini ince bir şekilde kırâat ederek tefhîm شَيْء kelimesini ise tûl ile okumaktadır.⁵²²

Altıncı Vecih: Ezrak, مَوْلِيَّة kelimesinde feth okuyuşuyla başlayarak, لَا يَقْدُرُ ifadesinde tefhîm, شَيْء kelimesinde tevassut yapmaktadır. Dâni de bu kırâat vechini Ebu'l-Hasan'dan nakletmiştir.⁵²³

Yusuf Efendizâde, râ harfinin ince ve kalın bir şekilde kırâat edilmesi konusunda genellikle Ezrak tarîkini tercih etmektedir. Ezrak ise on kırâat imâmından sekizincisi olan Ebû Ca'fer'in ikinci râvisi İbn Cemmâz'ın ikinci tarîkidir. Çoğunlukla Ezrak tarîkinden kırâat vechileri aktarması, eserinde on kırâat şeklini temel aldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu kaleme aldığı eserin kırâat-ı seb'a değil, kırâat-ı aşereyi esas aldığını göstermektedir.

Şimdi de Yusuf Efendizâde'nin feth, imâle ve taklîl ile ilgili aktardığı tarîklere değinilecektir.

3.5.3.3. Feth, İmâle ve Taklîl İle İlgili Vecihler

Feth, kırâat ilminde “harfi telaffuz etme istikâmeti için kullanılan bir tabirdir. Okuyucu harfi telaffuz için ağzını açar ve sonrasında açık bir elife göre seslendirir. Elifi mahrecinden çıkarırken ona vâv ve ye sesi karıştırmaksızın çıkarır. Elifi kesreye doğru eğerek imâle sesi karıştırmaksızın sırf fetha sesiyle telaffuz etmek” anlamına gelmektedir.⁵²⁴

İmâle, sözlükte “eğmek” anlamına gelmektedir. Kırâat ilminde ise “fethayı kesreye veya elifi yâ harfine doğru eğmek yani yakın okumak” anlamına gelmektedir. İmâle-i Kübrâ ve İdcâ' olarak isimlendirilmektedir.⁵²⁵

Taklîl ise kırâat ilminde “Elif harfini feth ile imâle-i kübrâ arasındaki bie sesle okumak” anlamına gelmektedir. Taklîli aynı zamanda “imâle-i suğra, beyne beyne, beyne'l-Lafzeyn” gibi isimlerle de ifade edilmektedir.⁵²⁶

⁵²⁰ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 155.

⁵²¹ İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 49-50; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 155.

⁵²² İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 155.

⁵²³ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 292; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 155; Râ Harfinin Terkîk ve Tefhîmi konusunda daha fazla örnek için bkz. s. 35, 36, 39-40, 41, 54-55, 79, 118, 123, 137, 149, 154-155, 158, 161, 162-163, 173, 176, 177, 182, 185, 186, 189, 192, 198, 202, 208.

⁵²⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 194; Dâbba', *el-İdâe*, s. 28; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

⁵²⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 194; Dâbba', *el-İdâe*, s. 28.

⁵²⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 194; Dâbba', *el-İdâe*, s. 28; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 86.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾

“Kuşkusuz yerde olsun gökte olsun hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz. Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O’dur. Mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah’tan başka ilâh yoktur.”⁵²⁷ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Ezrak tarîkine göre altı vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Ezrak tarîkine göre, شَيْءٌ ifadesi tûl, يُصَوِّرُكُمْ ifadesindeki râ harfi terkîk, لَا يَخْفَى fiilindeki fe harfi feth ile okunmaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵²⁸

İkinci Vecih: Ezrak tarîkine göre, شَيْءٌ ifadesi tevassut, يُصَوِّرُكُمْ ifadesindeki râ harfi terkîk, لَا يَخْفَى fiilindeki fe harfi de feth ile okunmaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵²⁹

Üçüncü Vecih: Ezrak tarîkine göre, شَيْءٌ ifadesi tevassut, يُصَوِّرُكُمْ ifadesindeki râ harfi tefhim, لَا يَخْفَى fiilindeki fe harfi ise feth ile okunmaktadır.⁵³⁰

Dördüncü Vecih: Ezrak tarîkine göre, شَيْءٌ ifadesi tûl, يُصَوِّرُكُمْ ifadesindeki râ harfi terkîk, لَا يَخْفَى fiilindeki fe harfi ise taklîl okunmaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵³¹

Beşinci Vecih: Ezrak tarîkine göre, شَيْءٌ ifadesi tûl, يُصَوِّرُكُمْ ifadesindeki râ harfi tefhim, لَا يَخْفَى fiilindeki fe harfi ise taklîl ile okunmaktadır.⁵³²

Altıncı Vecih: Ezrak tarîkine göre, شَيْءٌ ifadesi tevassut, يُصَوِّرُكُمْ ifadesindeki râ harfi terkîk, لَا يَخْفَى fiilindeki fe harfi ise taklîl ile okunmaktadır. et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye’de de bu şekilde nakledilmektedir.⁵³³

بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ

“Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”⁵³⁴ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Ezrak tarîkine göre altı vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Ezrak, آلَاف ifadesini tûl, بَلَى ifadesindeki lâ harfini feth,⁵³⁵ تَصْبِرُوا ifadesindeki râ harfini ise terkîk ile okunmaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵³⁶

⁵²⁷ Âl-i İmrân 3/5-6.

⁵²⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 61-62.

⁵²⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 61-62.

⁵³⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 61-62.

⁵³¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 61-62.

⁵³² Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 61-62.

⁵³³ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 61-62.

⁵³⁴ Âl-i İmrân 3/125.

⁵³⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150.

⁵³⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 79.

İkinci Vecih: Ezrak, اَلَفِ ifadesini kasr, بَلَى ifadesindeki lâm harfini feth,⁵³⁷ تَصْبِرُوا ifadesindeki râ harfini ise terkîk ile okumaktadır. eş-Şâtibiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵³⁸

Üçüncü Vecih: Ezrak, اَلَفِ ifadesini kasr, بَلَى ifadesindeki lâm harfini feth,⁵³⁹ تَصْبِرُوا ifadesindeki râ harfini ise tefhîm ile okumaktadır.⁵⁴⁰

Dördüncü Vecih: Ezrak, اَلَفِ ifadesin tûl, بَلَى ifadesindeki lâm harfini taklîl,⁵⁴¹ تَصْبِرُوا ifadesindeki râ harfini ise terkîk ile okumaktadır.⁵⁴²

Beşinci Vecih: Ezrak, اَلَفِ ifadesini tevassut, بَلَى ifadesindeki lâm harfini taklîl,⁵⁴³ تَصْبِرُوا ifadesindeki râ harfini ise terkîk ile okumaktadır. eş-Şâtibiyye ve et-Teysîr’de de bu şekilde nakledilmektedir. Ayrıca Dâni de, Ebu’l-Feth Fâris b. Ahmed ve İbn Hakan’dan bu şekilde aktarmaktadır.⁵⁴⁴

Altıncı Vecih: Ezrak, اَلَفِ ifadesini tûl, بَلَى ifadesindeki lâm harfini taklîl,⁵⁴⁵ تَصْبِرُوا ifadesindeki râ harfini ise tefhîm ile okumaktadır.⁵⁴⁶

Müellif, bu âyetle ilgili Ebu Amr’dan aktarılan başka bir vecih daha olduğundan bahsetmiştir. Ele almamasına rağmen bu vecihlere eserinde yer vermiştir.⁵⁴⁷

فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُمْ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“...Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz...”⁵⁴⁸ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Ezrak tarîkine göre dokuz vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini feth,⁵⁴⁹ شَيْئاً ifadesini tûl ve خَيْرًا كَثِيرًا ifadesindeki her iki nekralı râ harfini ise terkîk ile okumaktadır. eş-Şâtibiyye’de bu şekilde nakledilmektedir. Aynı şekilde Dâni de Ebu’l-Hasan’dan bu kırâat şekli üzere aktarmaktadır.⁵⁵⁰

⁵³⁷ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150.

⁵³⁸ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 79.

⁵³⁹ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150.

⁵⁴⁰ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 79.

⁵⁴¹ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150; Keyravânî, el-Hâdî, s. 174; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 273.

⁵⁴² Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 79.

⁵⁴³ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150; Keyravânî, el-Hâdî, s. 174; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 273.

⁵⁴⁴ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 79.

⁵⁴⁵ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150; Keyravânî, el-Hâdî, s. 174; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 273.

⁵⁴⁶ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 79.

⁵⁴⁷ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 80.

⁵⁴⁸ Nisâ 4/19.

⁵⁴⁹ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150.

⁵⁵⁰ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 86-87.

İkinci Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini feth,⁵⁵¹ شَيْئاً ifadesini tûl ve خَيْرٌ ifadesindeki râ harfini tefhîm, كَثِيرٌ ifadesindeki râ harfini terkîk ile okumaktadır.⁵⁵²

Üçüncü Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini feth,⁵⁵³ شَيْئاً ifadesini tûl ve خَيْرٌ ifadesindeki râ harfini tefhîm, كَثِيرٌ ifadesindeki râ harfini tefhim ile okumaktadır. İbn Ğalbûn da bu şekilde nakletmektedir.⁵⁵⁴

Dördüncü Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini feth,⁵⁵⁵ شَيْئاً ifadesini tevassut ve خَيْرٌ كَثِيرٌ ifadesindeki her iki nekralı râ harfini ise terkîk ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵⁵⁶

Beşinci Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini feth,⁵⁵⁷ شَيْئاً ifadesini tevassut ve خَيْرٌ ifadesindeki râ harfini tefhîm, كَثِيرٌ ifadesindeki râ harfini terkîk ile okumaktadır. Müellif, *et-Tabsıra* adlı eseri kaynakta geçtiğine göre bu vecihle alakalı olarak her iki râ harfinin de aynı anda tefhim ile okunmayacağını ve bu iki okuyuş farklılığıyla birlikte diğer iki kelimenin de feth ile tevassut ile okunmayacağını açıklamaktadır.⁵⁵⁸

Altıncı Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini taklîl,⁵⁵⁹ شَيْئاً ifadesini tûl ve خَيْرٌ كَثِيرٌ ifadesindeki her iki nekralı râ harfini ise terkîk ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir.⁵⁶⁰

Yedinci Vecih: Ezrak فَعَسَى deki sîn harfini taklîl,⁵⁶¹ شَيْئاً ifadesini tûl ve خَيْرٌ كَثِيرٌ ifadesindeki her iki nekralı râ harfini ise tefhîm ile okumaktadır. İbnü’l-Cezerî de bu şekilde kırâat etmektedir.⁵⁶²

Sekizinci Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini taklîl,⁵⁶³ شَيْئاً ifadesini tevassut ve خَيْرٌ كَثِيرٌ ifadesindeki her iki nekralı râ harfini ise terkîk ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye ve *et-Teyşîr*’de bu şekilde nakledilmektedir. Ayrıca Ebu’l-Feth Fâris ve İbn Hâkân’ında aktarmış olduğu kırâat şekli böyledir.⁵⁶⁴

⁵⁵¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150.

⁵⁵² Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

⁵⁵³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150.

⁵⁵⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

⁵⁵⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150.

⁵⁵⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

⁵⁵⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150.

⁵⁵⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

⁵⁵⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 174.

⁵⁶⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

⁵⁶¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 174.

⁵⁶² Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

⁵⁶³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 150; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 174.

⁵⁶⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 86-87.

Dokuzuncu Vecih: Ezrak, فَعَسَى deki sîn harfini taklîl,⁵⁶⁵ شَيْئاً ifadesini tevassut ve خَيْراً ifadesindeki râ harfini tefhîm, كَثِيرَا ifadesindeki râ harfini terkîk ile okumaktadır. Müellif, ilk altı vechi kendi tarîkinde yer verdiğini açıklamaktadır..⁵⁶⁶

قَالَ عَفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ

“Cinlerden bir ifrit, “Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim” dedi.”⁵⁶⁷ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hallâd rivayetine göre altı vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Hallâd, أَتَيْكَ ifadesindeki elifi imâle,⁵⁶⁸ لَقَوِيٌّ أَمِين ifadesindeki hemzeden önce yer akan tenvindeki sâkin nûn harfte sekte yapmadan tahkîk ile okumaktadır.⁵⁶⁹ eş-Şâtıbiyye ve et-Teysîr’de bu şekilde nakledilmektedir. Ayrıca Dâni, İbn Ğalbûn’dan bu şekilde kırâat etmektedir.⁵⁷⁰

İkinci Vecih: Hallâd, أَتَيْكَ ifadesindeki medd-i bedeli imâle,⁵⁷¹ لَقَوِيٌّ أَمِين ifadesindeki hemzenin harekesini kendinden önceki sâkin harfe aktararak nakl ile okumaktadır.⁵⁷² eş-Şâtıbiyye, el-Kâfi ve İbn Mücâhid’in es-Seb’a’sında da⁵⁷³ bu şekilde nakledilmektedir.

Üçüncü Vecih: Hallâd, أَتَيْكَ ifadesindeki meed-i bedeli imâle,⁵⁷⁴ لَقَوِيٌّ أَمِين ifadesindeki hemzeden önceki sâkin harfi sekte ile okumaktadır.⁵⁷⁵

Dördüncü Vecih: Hallâd, أَتَيْكَ ifadesindeki medd-i bedeli feth,⁵⁷⁶ لَقَوِيٌّ أَمِين ifadesindeki hemzeden önce yer alan sâkin harfi sekte yapmadan tahkîk ile okumaktadır. eş-Şâtıbiyye’de bu şekilde nakledilmektedir. Ayrıca Dâni de, Ebu’l-Feth Fâris’ten bu şekilde aktarmaktadır.⁵⁷⁷

Beşinci Vecih: Hallâd, أَتَيْكَ ifadesindeki medd-i bedeli feth,⁵⁷⁸ لَقَوِيٌّ أَمِين ifadesindeki hemzenin harekesini kendinden önce yer alan sâkin harfe aktararak nakl ile okumaktadır.⁵⁷⁹ Iraklı kırâat imamlarının çoğu da bu şekilde kırâat etmektedirler.⁵⁸⁰

⁵⁶⁵ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 150; Keyravânî, el-Hâdî, s. 174.

⁵⁶⁶ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 86-87.

⁵⁶⁷ Neml 27/39.

⁵⁶⁸ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 148; Dâni, et-Teysîr, s. 219; Hüzelî, el-Kâmil, c. I, s. 649; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 272.

⁵⁶⁹ Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

⁵⁷⁰ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

⁵⁷¹ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 148; Dâni, et-Teysîr, s. 219; Hüzelî, el-Kâmil, c. I, s. 649; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 272;

⁵⁷² İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 83-84; Keyravânî, el-Hâdî, s. 129; Dâni, et-Teysîr, s. 169; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 266-268; Endülüsi, el-Unvân, s. 48; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 854; İbn Bellîme, Telhîs, s. 30.

⁵⁷³ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

⁵⁷⁴ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 148; Dâni, et-Teysîr, s. 219; Hüzelî, el-Kâmil, c. I, s. 649; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 272.

⁵⁷⁵ Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 270; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

⁵⁷⁶ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 148.

⁵⁷⁷ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 178-179.

⁵⁷⁸ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 148.

Altıncı Vecih: Hallâd, أَتَيْكَ ifadesindeki medd-i bedeli feth,⁵⁸¹ لَقَوِيَّ آمِينَ ifadesindeki hemzeden önce yer alan sâkin harfi sekte ile okumaktadır.⁵⁸² Abdü'l-Bâkî''nin kırâatı da bu şekildedir.⁵⁸³

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَنَعٌ لَّيَالٍ وَتَمَانِيَةً أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَابُ زَخْلٍ خَلْوِيَّةً

“Allah o kasırgayı ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine gönderdi. Öyle ki (orada bulunsaydın), o kavmi devrilmiş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.”⁵⁸⁴ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Sûsî rivâyetine göre dört vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Sûsî, فَتَرَى الْقَوْمَ ifadesini feth, صَرْعَى ifadesini taklîl ile okumaktadır. *et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye* ve diğer eserlerde de bu şekilde nakledilmektedir.⁵⁸⁵

İkinci Vecih: Sûsî, فَتَرَى الْقَوْمَ ifadesini feth, صَرْعَى ifadesini ise feth ile okumaktadır.⁵⁸⁶

Üçüncü Vecih: Sûsî, فَتَرَى الْقَوْمَ ifadesini imâle,⁵⁸⁷ صَرْعَى ifadesini ise taklîl⁵⁸⁸ ile okumaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir.⁵⁸⁹

Dördüncü Vecih: Sûsî, فَتَرَى الْقَوْمَ ifadesini imâle,⁵⁹⁰ صَرْعَى ifadesini ise feth ile okumaktadır.⁵⁹¹

Görüldüğü üzere feth, imâle ve taklîl konusundaki kırâat vecihleri aktarılırken daha çok Ezrak tarîki esas alınmıştır.

3.5.3.4. İsmâm İle İlgili Vecihler

İsmâm, sözlükte “koklatmak” anlamına gelmektedir. Bu kelime daha çok kokuyla alakalı bir ifadedir. Kırâat ilminde ise “vakf halindeki kelimenin son harfini sâkin okuduktan sonra harekesini belirtmek için dudakları ileriye doğru yumma yani damme işareti yapma durmuna getirmek” anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle sessiz bir şekilde dudakları harekeye işaret için öne doğru yummaktır.⁵⁹²

⁵⁷⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

⁵⁸⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 178-179.

⁵⁸¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 148.

⁵⁸² Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁵⁸³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 178-179.

⁵⁸⁴ Hâkka 52/7.

⁵⁸⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 152; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 273; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 206-207.

⁵⁸⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 206-207.

⁵⁸⁷ Dâni, *et-Teysîr*, s. 227; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 649.

⁵⁸⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 152; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 273.

⁵⁸⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 206-207.

⁵⁹⁰ Dâni, *et-Teysîr*, s. 219; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 649.

⁵⁹¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 206-207; Daha fazla örnek için bkz. s. 17-18, 20-21, 23-24, 24-25, 26, 27, 29-30, 31-32, 36, 45-47, 48-49, 61, 65, 68-69, 78-79, 84-85, 88-89, 95, 97, 98-99, 100, 113, 122-123, 124-125, 129, 130, 144, 147, 153, 157, 162, 167-168, 170-171, 179-180, 180-181, 182, 186-187, 189-190, 190-191, 191, 196, 198, 202-203, 206, 209.

⁵⁹² Dâbba', *el-İdâe*, s. 47; Fırat, *Tecvid ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 43.

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

“Bizi dosdoğru yola ilet; Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, dalâlete sapmışların yoluna da değil!”⁵⁹³ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hallâd rivâyetine göre üç vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Hallâd, الصِّرَاطِ ifadesini işmâm ile okumaktadır.⁵⁹⁴ صِرَاطِ ifadesini ise işmâm yapmadan okumaktadır. Dâni’nin Ebu’l-Feth Fâris’ten aktardığı kırâat da bu şekidedir. et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye’de de bu kırâat üzere nakledilmektedir.⁵⁹⁵

İkinci Vecih: Hallâd, her iki ifadeyi de işmâm ilu okumaktadır.⁵⁹⁶

Üçüncü Vecih: Hallâd, her iki ifadeyi de işmâm yapmadan okumaktadır.⁵⁹⁷

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾

“Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde egemen bir zorba değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah onu en büyük azapla cezalandırır.”⁵⁹⁸ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hallâd rivâyetine göre üç vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Hallâd, إِلَّا ﴿٢٢﴾ بِمُصَيِّرٍ hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte yapmadan tahkîk,⁵⁹⁹ بِمُصَيِّرٍ ifadesini işmâm, الْأَكْبَرَ ifadesini vakf yaparak okumaktadır. Meşârika ve Meğâribanın çoğuna göre de bu şekildedir.⁶⁰⁰

İkinci Vecih: Hallâd, إِلَّا ﴿٢٢﴾ بِمُصَيِّرٍ hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte yapmadan tahkîk,⁶⁰¹ بِمُصَيِّرٍ ifadesini işmâm yapmadan okuyup, الْأَكْبَرَ ifadesinde vakf yapmayla birlikte hemzenin harekesini sâkin lââm harfine aktararak nakl ile okumaktadır.⁶⁰² et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye’de de bu kırâat üzere nakledilmektedir.⁶⁰³

Üçüncü Vecih: Hallâd, إِلَّا ﴿٢٢﴾ بِمُصَيِّرٍ hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnu sekte,⁶⁰⁴ بِمُصَيِّرٍ ifadesini işmâm, الْأَكْبَرَ ifadesini vakf yaparak okumaktadır.⁶⁰⁵

Eserde işmâm ile ilgili kırâat vecihlerine sadece iki yerde değinilmiştir.

⁵⁹³ Fâtiha 1/6-7.

⁵⁹⁴ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 23; Dâni, et-Teysîr, s. 129; Endülüsi, el-Unvân, s. 67; Hüzeli, el-Kâmil, c. I, s. 956; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 204.

⁵⁹⁵ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 14.

⁵⁹⁶ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 14.

⁵⁹⁷ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 14.

⁵⁹⁸ Ğâşiye 88/21-24.

⁵⁹⁹ Hüzeli, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

⁶⁰⁰ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 210.

⁶⁰¹ Hüzeli, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

⁶⁰² İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 83-84; Keyravânî, el-Hâdî, s. 129; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 266-268; Dâni, et-Teysîr, s. 169; Endülüsi, el-Unvân, s. 48; Hüzeli, el-Kâmil, c. II, s. 854; İbn Bellîme, Telhîs, s. 30.

⁶⁰³ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 210.

⁶⁰⁴ Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 270; Hüzeli, el-Kâmil, c. II, s. 856-857.

⁶⁰⁵ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 210.

3.5.3.5. Gunne İle İlgili Vecihler

Gunne, “sâkin nûn/cezimli nûn veya tenvîn diye de isimlendirilir. Gunne, hayşûmdan gelen bir sestir. Mîm ve nûn harfine özgü bir sestir.”⁶⁰⁶

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

“Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir.”⁶⁰⁷ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hafs rivâyetine göre iki vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Hafs, وَأِنْ يَأْتُوكُمْ ifadesini gunne okuyup,⁶⁰⁸ أُسَارَى ifadesini ise itba‘ ile okumamaktadır. *et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye* ve İbn Bellîme’nin *Telhîs*’inde bu kırâat üzere nakledilmektedir.⁶⁰⁹

İkinci Vecih: Hafs, وَأِنْ يَأْتُوكُمْ ifadesini gunne ile okumayıp,⁶¹⁰ أُسَارَى ifadesini ise itba‘ ile okumaktadır. Ebû Osman ed-Darîr tarîkine göre bu şekildedir.⁶¹¹

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّيْتُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlıyorsunuz.”⁶¹² Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hamza rivâyetine göre on iki vecih aktarmaktadır:

⁶⁰⁶ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 259; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 155.

⁶⁰⁷ Bakara 2/85.

⁶⁰⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 259; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 44.

⁶⁰⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 32-33.

⁶¹⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. I, s. 695.

⁶¹¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 32-33.

⁶¹² En‘âm 6/151.

Birinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önce yer alan sâkin harfi sekte,⁶¹³ شَيْئًا ifadesini gunne yapmadan⁶¹⁴ sekte, مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini ise sekte ile okumaktadır.⁶¹⁵ Dâni de, Ebu'l-Feth Fâris'ten bu kırâat üzere nakletmektedir. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de bu şekilde aktarılmaktadır. Halef rivâyetine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁶¹⁶

İkinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önce yer alan sâkin harfi sekte,⁶¹⁷ شَيْئًا ifadesini gunne yapmadan⁶¹⁸ sekte,⁶¹⁹ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini de vakf yaparak⁶²⁰ nakl ile okumaktadır.⁶²¹ *el-Kâmil* ve *eş-Şâtıbiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir.⁶²²

Üçüncü Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önceki sâkin harfi sekte,⁶²³ شَيْئًا ifadesini gunne yapıp⁶²⁴ sekte,⁶²⁵ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesindeki hemzeden önceki sâkin harfi sekte ile okumaktadır.⁶²⁶

Dördüncü Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ ifadesindeki hemzeden önce yer alan sâkin harfi sekte,⁶²⁷ شَيْئًا ifadesini gunne yapıp⁶²⁸ sekte,⁶²⁹ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini vakf yaparak⁶³⁰ nakl ile okumaktadır.⁶³¹ Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶³²

Beşinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önceki sâkin harfi sekte yapmadan tahkîk,⁶³³ شَيْئًا ifadesini gunnesiz⁶³⁴ sekte okuyup,⁶³⁵ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini ise sekte yapmadan tahkîk ile okumaktadır.⁶³⁶ Dâni, Ebu'l-Hasan'dan da bu şekilde aktarmaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de de bu şekilde nakledilmektedir. Halef rivâyetine göre de bu kırâat üzere okunmaktadır.⁶³⁷

⁶¹³ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶¹⁴ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158.

⁶¹⁵ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶¹⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶¹⁷ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶¹⁸ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158.

⁶¹⁹ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶²⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶²¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

⁶²² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶²³ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶²⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 259; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 44.

⁶²⁵ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶²⁶ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶²⁷ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶²⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 259; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 44.

⁶²⁹ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶³⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶³¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

⁶³² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶³³ Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶³⁴ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158.

⁶³⁵ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶³⁶ Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶³⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

Altıncı Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önceki sâkin harfi sekte yapmayıp tahkîk,⁶³⁸ شَيْئًا ifadesini gunnesiz⁶³⁹ sekte,⁶⁴⁰ مِنْ إِمْلَاقٍ da vakf yaparak⁶⁴¹ nakl ile okumaktadır.⁶⁴² *eş-Şâtıbiyye*'de de bu kırâat şekliyle nakledilmektedir.⁶⁴³

Yedinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önceki sâkin harfi sekte yapmadan tahkîk,⁶⁴⁴ شَيْئًا ifadesini gunnesiz⁶⁴⁵ ve sekte yapmadan tahkîk,⁶⁴⁶ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini de ise sekte yapmadan tahkik ile okumaktadır.⁶⁴⁷ Halef rivâyetine göre de bu şekilde aktarılmaktadır.⁶⁴⁸

Sekizinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ ifadesini sekte yapmadan tahkîk,⁶⁴⁹ شَيْئًا ifadesini gunnesiz⁶⁵⁰ ve sekte yapmadan tahkîk,⁶⁵¹ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini ise vakf yaparak⁶⁵² nakl ile okumaktadır.⁶⁵³ İbn Mihrân'da bu kırâat şekliyle aktarmaktadır.⁶⁵⁴

Dokuzuncu Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzen önce yer alan sâki harfi sekte yapmadan tahkik,⁶⁵⁵ شَيْئًا ifadesini gunnesiz⁶⁵⁶ sekte ile okuyup,⁶⁵⁷ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini ise sekte yapmadan tahkik ile okumaktadır.⁶⁵⁸ Dâni, İbn Ğalbûn'un bu şekilde kırâat ettiğini aktarmaktadır. *et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye*, *el-Kâfi* ve İbn Bellîme'nin *Telhîs*'inde Hallâd rivâyetine göre de bu okuyuş üzere nakledilmektedir.⁶⁵⁹

Onuncu Vecih: Hamza, تَعَالُوا أَتْلُ deki hemzeden önceki sâkin harfi sekte yapmadan tahkîk,⁶⁶⁰ شَيْئًا ifadesini gunne ile birlikte⁶⁶¹ sekte,⁶⁶² مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini ise vakf yaparak⁶⁶³ nakl ile okumaktadır.⁶⁶⁴ *el-Kâfi* ve *eş-Şâtıbiyye*'de de bu okuyuş biçimi üzere nakledilmektedir.⁶⁶⁵

⁶³⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶³⁹ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158.

⁶⁴⁰ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁴¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁴² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

⁶⁴³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁴⁴ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁴⁵ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158.

⁶⁴⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁴⁷ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁴⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁴⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁵⁰ Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 158.

⁶⁵¹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁵² Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁵³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

⁶⁵⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁵⁵ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁵⁶ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 259; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 44.

⁶⁵⁷ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁵⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁵⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁶⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁶¹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 259; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 44.

⁶⁶² Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁶³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁶⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teysîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 30.

On Birinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا deki hemzeden önce sâkin harfi sekte yapmadan tahkîk,⁶⁶⁶ شَيْئًا ifadesini gunne ile⁶⁶⁷ tahkîk,⁶⁶⁸ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesini ise aynı şekilde tahkîk ile okumaktadır.⁶⁶⁹ Dâni, Ebu'l-Feth Fâris'ten bu okuyuş üzere aktarmaktadır. Ayrıca *et-Teyisîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de Hallâd rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶⁷⁰

On İkinci Vecih: Hamza, تَعَالُوا deki hemzeden önceki sâkin harfi tahkîk,⁶⁷¹ شَيْئًا ifadesini gunne ile birlikte⁶⁷² tahkîk,⁶⁷³ مِنْ إِمْلَاقٍ ifadesindeki hemzenin harekesini kendinden önceki sâkin harfe aktararak nakl ile okumaktadır. *el-Kâfi*, *el-Kâmil* ve *eş-Şâtıbiyye*'de geçtiği üzere bu şekilde kırâat edilmektedir.⁶⁷⁴

Müellif, bu âyetle ilgili vecihleri verdikten sonra ele almadığı üç farklı tarikten daha bahsetmiştir.

3.6. Ferşü'l-Hurûf Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri

Ferş, sözlükte “yaymak, sermek, elbiseyi sermek” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁷⁵ Kırâat ilmi açısından ise “Hükmü belli olan meselerlerde geçerli olan ve tek tarz üzere olmayan vecihleri” ifade etmektedir. Kârîlerin ihtilâf ettiği vecihlerde çok fazla değişiklik olmayan konulardır. Yaygın olmasından dolayı “ferş” diye isimlendirilmiştir. Bir kısım kırâat âlimi ise “usûl” kelimesinin karşıtı olarak “füru” ismiyle de ifade etmişlerdir. Fakat çoğu kırâat âlimine göre “Ferşü'l-Hurûf” olarak adlandırılmaktadır.⁶⁷⁶

3.6.1. Sarf Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri

Ferşü'l-hurûf kapsamındaki yer alan kırâat vecihleri, bir yönüyle sarf konusu bağlamında olduğu için bu başlık altında *el-İ'tilâf*'ta sarf bakımından değinilen kırâat vecihleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

⁶⁶⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁶⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁶⁷ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 259; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 44.

⁶⁶⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁶⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁷⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁷¹ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁷² İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 259; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 44.

⁶⁷³ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁶⁷⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 83-84; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 129; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 266-268; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 169; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 48; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 854; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 30; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 119-120.

⁶⁷⁵ Râğıp el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 375.

⁶⁷⁶ Devserî, *Mu'cemü'l-Mustalâhât*, s. 80; Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

3.6.1.1. Fiillerin Farklı Sigada Okunması İle İlgili Vecihler

Burada âyetlerde yer alan bazı fiil kalıplarının gâib-gâibe veya muhatap-muhataba şeklinde okunması konusundaki kırâat vecihleri incelenecektir.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَأْوِيَهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ (٥٧)

“İnkârcıların yeryüzünde Allah’ı âciz bırakabileceklerini zannetme, onların gideceği yer ateştir, bu gerçekten kötü bir son!”⁶⁷⁷ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İdris tarîkine göre üç vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İdris, فِي الْأَرْضِ ifadesinde hemzeden önce gelen sâkin lââm harfinde sekte yapmadan tahkik, لَا تَحْسَبَنَّ fiilini ise gâib sigayla okumaktadır. İbn Âmir, Hamza ve İbn Zekvân da gâib sigasıyla okumaktadır. Diğer kırâat imâmları ise muhatap sigasıyla okumaktadır.⁶⁷⁸

İkinci Vecih: İdris, فِي الْأَرْضِ ifadesindeki hemzeden önce sâkin lââm harfini sekte, لَا تَحْسَبَنَّ fiilini ise gâib sigasıyla okumaktadır. İbn Âmir ve Hamza da aynı şekilde okumaktadır. Diğer kırâat imâmları ise muhatap sigasıyla okunmaktadır.⁶⁷⁹

Üçüncü Vecih: İdris, فِي الْأَرْضِ ifadesindeki hemzeden önce sâkin lââm harfini sekte, لَا تَحْسَبَنَّ fiilini ise gâibe sigasıyla okumaktadır. Şetî tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶⁸⁰

Müellif, bu tarîki aktarırken kaynaklara atıfta bulunmamış doğrudan tarîkleri zikrederek ilgili kırâat vechini aktarmıştır. Müellif, genellikle her tarik içerisinde kaynak göstermesine rağmen bu tarik konusunda böyle bir şey yapmamıştır.

Bu âyette konu kapsamında fiililerin farklı kalıplarla okunulması ile ilgili kırâat farklılıkları yer almaktadır. Gâib ya da muhatap sigası ile okunan âyette az da olsa bir mana değişimi olmaktadır. Fiil kalıplarındaki değişiklik bazen ciddi anlamda bir mana farklılıklarına sebep olmadığı görülmemektedir.

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ ثَمَرٌ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ (٨٨)

“Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla

⁶⁷⁷ Nûr 24/57.

⁶⁷⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 387; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 644; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 450; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 139; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 451; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 128; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 176.

⁶⁷⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 387; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 644; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 450; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 139; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 451; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 128; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 176.

⁶⁸⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 387; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 644; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 450; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 139; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 451; İbn Bellime, *Telhîs*, s. 128; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 176.

*haberdardır.*⁶⁸¹ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Âmir kırâatına göre beş vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Âmir, الَّذِي اتَّقَنَ ifadesindeki munfasılı kasr ile okumaktadır. Hulvânî'nin Dûrî'den onun Yezîdî'den onun da Ebû Amr'dan, İbn Kesîr'in Hulvânî'den Hulvânî'nin Kâlûn'dan onun da Nâfi'den aktardığına göre bu şekilde kırâat edilmektedir.⁶⁸² İbn Âmir, تَفْعُلُونَ fiilini ise başına yâ harfi getirerek gâib sigayla okumaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr, Mekkî, Hamsî, İbn Musâ tarikine göre Zeyd, Bikrevânî, el-A'şâ ve el-Bercemî tarikine göre Hişâm, Hammâd, Şa'b'ın Ebû Bekir'den naklettiği rivâyete göre Yusuf, Ya'kub, Ze'ferânî ve İbn Miksem de gâib sigasıyla okumaktadır.⁶⁸³

İkinci Vecih: İbn Âmir, الَّذِي اتَّقَنَ ifadesindeki munfasılı üç elif miktarı uzatarak okumaktadır. Ebû Bekir, Mufaddal, Ebân, Abîd b. Sabbâh'ın Hafs'tan aktardığına göre, Ahfeş'in İbn Zekvân rivâyeti, Umerî, Şeybe, Ebû Amr'ın Kisâî kırâatı, Saklâb ve Ebû Dahye'nin Nâfi' kırâatına göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶⁸⁴ İbn Âmir, تَفْعُلُونَ fiilini ise yâ harfi getirerek gâib sigasıyla okumaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr, Mekkî, Hamsî, İbn Musâ tarikine göre Zeyd, Bikrevânî, el-A'şâ ve el-Bercemî tarikine göre Hişâm, Hammâd, Şa'b'ın Ebû Bekir'den naklettiği rivâyete göre Yusuf, Ya'kub, Ze'ferânî ve İbn Miksem de aynı şekilde kırâat etmektedir.⁶⁸⁵

Üçüncü Vecih: İbn Âmir, الَّذِي اتَّقَنَ ifadesindeki munfasılı üç elif miktarı uzatarak okumaktadır. Ebû Bekir, Mufaddal, Ebân, Abîd b. Sabbâh'ın Hafs'tan aktardığına göre, Ahfeş'in İbn Zekvân rivâyeti, Umerî, Şeybe, Ebû Amr'ın Kisâî kırâatı, Saklâb ve Ebû Dahye'nin Nâfi' kırâatına göre de aynı şekilde okunmaktadır.⁶⁸⁶ İbn Âmir, تَفْعُلُونَ fiilini ise muhatap sigayla okumaktadır. Nâfi', Hamza, Âsım ve Kisâî kırâatına göre de muhatap sigasıyla okunmaktadır.⁶⁸⁷

Dördüncü Vecih: İbn Âmir, شَيْءٍ hemzeden önceki sâkin harfi sekte, الَّذِي اتَّقَنَ ifadesindeki munfasılı üç elif miktarı uzatarak okumaktadır. Ebû Bekir, Mufaddal, Ebân, Abîd b. Sabbâh'ın Hafs'tan aktardığı rivâyet, Ahfeş'in İbn Zekvân rivâyeti, Umerî, Şeybe, Ebû Amr'ın Kisâî kırâatı, Saklâb ve Ebû Dahye'nin Nâfi' kırâatına göre de bu şekilde

⁶⁸¹ Neml 27/88.

⁶⁸² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 158.

⁶⁸³ İbn Mücâhid, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 487; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 401; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 450; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 658; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 462; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 146; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 1244; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 462; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 132.

⁶⁸⁴ Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860.

⁶⁸⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 487; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 401; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 450; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 658; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 462; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 146; Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 1244; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 462; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 132.

⁶⁸⁶ Hüzelî, *el-Kâmil*, c. II, s. 860.

⁶⁸⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 487; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 401; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 450; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 658; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 462; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 462; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 132.

okunmaktadır.⁶⁸⁸ İbn Âmir, تَعْلُونَ fiilini ise muhatap sigasıyla okumaktadır. Nâfi‘, Hamza, Âsım ve Kisâî kırâatına göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶⁸⁹

Beşinci Vecih: İbn Âmir, شَيْءٍ ifadesindeki hemzeden önceki sâkin harfte sekte yapmadan tahkîk, الَّذِي أَتَقَن ifadesindeki munfasılı ise üç elif miktarı uzatarak okumaktadır. Ebû Bekir, Mufaddal, Ebân, Abîd b. Sabbâh’ın Hafs’tan aktardığı rivâyet, Ahfeş’in İbn Zekvân’dan aktardığı rivâyet, Umerî, Şeybe, Ebû Amr’ın Kisâî’den aktardığı kırâat, Saklâb ve Ebû Dahye’nin Nâfi‘’den aktardığı kırâata göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶⁹⁰ İbn Âmir, تَعْلُونَ fiilini ise muhatap sigasıyla okumaktadır. Nâfi‘, Hamza, Âsım ve Kisâî kırâatına göre de bu şekilde okunmaktadır.⁶⁹¹

Müellif, yine ele almadığı vecihin olduğunu ve bunun hangi vecih olduğunu vererek daha önceki usulünden vazgeçmemiştir. Fiil kalıbındaki değişiklik yine ciddi bir mana değişimine yol açmamaktadır.

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاغَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٦٠)

“Size verilen şeyler dünya hayatı için faydalı nesneler ve güzelliklerden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?”⁶⁹² Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Sûsî rivâyetine göre dokuz vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı kasr, الدُّنْيَا da ifadesini taklîl, تَعْلُونَ fiilini ise gâib sigasıyla okumaktadır. Ebû Amr da gâib sigasıyla okumaktadır.⁶⁹³ et-Teysîr ve eş-Şâtibiyye’de aynı şekilde nakledilmektedir. Cumhur’a göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁶⁹⁴

İkinci Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı kasr, الدُّنْيَا da ifadesini taklîl, تَعْلُونَ fiilini ise muhatap sigasıyla okumaktadır.⁶⁹⁵

Üçüncü Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı kasr, الدُّنْيَا da ifadesini feth, تَعْلُونَ fiilini ise gâib sigasıyla okumaktadır. Ebû Amr da bu şekilde kırâat etmektedir.⁶⁹⁶

⁶⁸⁸ Hüzeli, el-Kâmil, c. II, s. 860.

⁶⁸⁹ İbn Mucâhid, Kitâbüs’-Seb’a, s. 487; İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 401; Keyravânî, el-Hâdî, s. 450; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 658; Dâni, et-Teysîr, s. 462; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 462; İbn Bellîme, Telhîs, s. 132.

⁶⁹⁰ Hüzeli, el-Kâmil, c. II, s. 860.

⁶⁹¹ İbn Mucâhid, Kitâbüs’-Seb’a, s. 487; İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 401; Keyravânî, el-Hâdî, s. 450; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 658; Dâni, et-Teysîr, s. 462; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 462; İbn Bellîme, Telhîs, s. 132; Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 181.

⁶⁹² Kasas 28/60.

⁶⁹³ ; İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 405; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 663; Dâni, et-Teysîr, s. 465; Endülüsi, el-Unvân, s. 148; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 466; İbn Bellîme, Telhîs, s. 134.

⁶⁹⁴ Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 184.

⁶⁹⁵ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 405; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 663; Dâni, et-Teysîr, s. 465; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 466; Yusuf Efendizâde, el-İ’tilâf, s. 184.

⁶⁹⁶ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 405; Dâni, Câmiu’l-Beyân, s. 663; Dâni, et-Teysîr, s. 465; Endülüsi, el-Unvân, s. 148; İbn Şüreyh, el-Kâfi, s. 466; İbn Bellîme, Telhîs, s. 134.

Dördüncü Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı kasr, الدُّنْيَا da ifadesini feth, تَعْقُلُونَ fiilini ise muhatap sigasıyla okumaktadır.⁶⁹⁷

Beşinci Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı iki elif miktarı uzatarak, الدُّنْيَا da ifadesini feth, تَعْقُلُونَ fiilini ise gâib sigasıyla okumaktadır. Daha önce değinildiği üzere Ebû Amr da bu şekilde okumaktadır.⁶⁹⁸

Altıncı Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı iki elif miktarı uzatarak, الدُّنْيَا da ifadesini feth, تَعْقُلُونَ fiilini ise muhatap sigasıyla okumaktadır.⁶⁹⁹

Yedinci Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı iki elif miktarı uzatarak, الدُّنْيَا da ifadesini taklîl, تَعْقُلُونَ fiilini ise muhatap sigasıyla okumaktadır.⁷⁰⁰

Sekizinci Vecih: Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı üç elif miktarı uzatarak, الدُّنْيَا da ifadesini taklîl, تَعْقُلُونَ fiilini ise gâib sigasıyla okumaktadır.⁷⁰¹

Dokuzuncu Vecih: : Sûsî, وَمَا أُوتِيتُمْ ifadesindeki munfasılı üç elif miktarı uzatarak, الدُّنْيَا da ifadesini feth, تَعْقُلُونَ fiilini ise gâib sigasıyla okumaktadır.⁷⁰²

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾

“Ancak Allah’ın (bir şeyi) dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”⁷⁰³ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Âmir kırâatına göre altı vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Âmir, تَشَاؤُنَ fiilini gâib sigasıyla okumaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm’dan aktardığına göre Hulvânî, Mekkî, Ebû Beşr, İbn Musa, Dâcûnî tarîkine göre Abdurrezzâk, Ahfeş, Nekkâş ve Nekkâş’tan aktardığına göre Beyrûtî ve İbn Hasan da bu kırâat üzere okumaktadırlar.⁷⁰⁴ Bunlarla birlikte İbn Âmir, إِلَّا أَنْ يَشَاءَ ifadesindeki munfasıl ve

⁶⁹⁷ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 466; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 405; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 663; Dâni, *et-Teysîr*, s. 465.

⁶⁹⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 405; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 663; Dâni, *et-Teysîr*, s. 465; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 148; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 466; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 134.

⁶⁹⁹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 405; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 663; Dâni, *et-Teysîr*, s. 465. İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 466.

⁷⁰⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 405; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 663; Dâni, *et-Teysîr*, s. 465; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 466.

⁷⁰¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 405; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 663; Dâni, *et-Teysîr*, s. 465; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 148; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 466; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 134.

⁷⁰² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 405; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 663; Dâni, *et-Teysîr*, s. 465; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 148; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 466; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 134; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 184.

⁷⁰³ İnsan 76/30.

⁷⁰⁴ İbn Mücâhis, *Kitâbüs’-Seb’a*, s. 665; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 526; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 550; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 768; Dâni, *et-Teysîr*, s. 545; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 201; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1339; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 549; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 164.

fiilindeki muttasılı tevassut ile okumaktadır. Meğârip ve Meşârik tarîkine göre de bu şekildedir.⁷⁰⁵

İkinci Vecih: İbn Âmir, تَشَاوُن fiilini muhatap sigasıyla okumaktadır. İbn Utbe'nin Eyyûb'ten, Se'lebî'nin İbn Zekvân'dan, İbn Şenbûz'un Ahfeş'ten naklettiği ile Nâfi' ve Kûfeliler'e göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷⁰⁶ Bunlarla birlikte İbn Âmir, لَا أَنْ يَشَاءَ ifadesindeki munfasılı ve تَشَاوُن fiilindeki muttasılı tevassut ile okumaktadır.⁷⁰⁷

Üçüncü Vecih: İbn Âmir, تَشَاوُن fiilini muhatap sigasıyla okumaktadır. Nâfi' ve Kûfeliler de bu şekilde okumaktadır.⁷⁰⁸ Bunlarla birlikte İbn Âmir, لَا أَنْ يَشَاءَ ifadesindeki munfasılı kasr, تَشَاوُن fiilindeki muttasılı ise medd-i tavîl ile okumaktadır.⁷⁰⁹

Dördüncü Vecih: İbn Âmir, تَشَاوُن fiilini muhatap sigasıyla okunmaktadır.⁷¹⁰ Bununla birlikte لَا أَنْ يَشَاءَ ifadesindeki munfasılı tevassut, تَشَاوُن fiilindeki muttasılı ise medd-i tavîl ile okumaktadır. Meğârip ve Meşârik tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷¹¹

Beşinci Vecih: İbn Âmir, تَشَاوُن fiilini gâib sigasıyla okumaktadır.⁷¹² Bununla birlikte لَا أَنْ يَشَاءَ ifadesindeki munfasılı tevassut ve تَشَاوُن fiilindeki muttasılı medd-i tavîl ile okumaktadır.⁷¹³

Altıncı Vecih: İbn Âmir, تَشَاوُن fiilini gâib sigasıyla okumaktadır.⁷¹⁴ Bununla birlikte لَا أَنْ يَشَاءَ ifadesindeki munfasıl ve تَشَاوُن fiilindeki muttasılı medd-i tavîl ile okumaktadır.⁷¹⁵

Yurıdaki kırâat farklılıklarının Kur'ân'ın manasına bir etkisi olduğu gözükmemektedir. Arap Dili açısından “Siz” ve “Onlar” kalıbı birbirinden farklıdır. Her ne kadar mana değişikliğine sebep olsa da büyük bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda konu bağlamında ele alınan vecihler ile ilgili eserde sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır. Ondan dolayı bu kadar örnek aktarılmıştır.

⁷⁰⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 208-209.

⁷⁰⁶ İbn Mücâhis, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 665; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 526; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 550; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 768; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 545; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1339; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 549; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 164.

⁷⁰⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 208-209.

⁷⁰⁸ İbn Mücâhis, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 665; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 526; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 550; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 768; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 545; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1339; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 549; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 164.

⁷⁰⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 208-209.

⁷¹⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 665; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 526; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 550; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 768; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 545; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1339; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 549; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 164.

⁷¹¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 208-209.

⁷¹² İbn Mücâhis, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 665; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 526; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 550; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 768; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 545; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 201; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1339; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 549; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 164.

⁷¹³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 208-209.

⁷¹⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbüs'-Seb'a*, s. 665; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 526; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 550; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 768; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 545; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 201; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1339; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 549; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 164.

⁷¹⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 208-209.

3.6.1.2. Fiilin Müzekker veya Müzenne Şeklinde Okunmasıyla İlgili Vecihler

Burada fiillerin müfred-müzekker veya müfred müennes olarak okunması ile ilgili kırâat vecihleri incelenecektir.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا
(٤٤)

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır.”⁷¹⁶ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Yakup kırâatına göre üç vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Yakup, تَسَبِّحُ ifadesini hâ zamirsiz, تُسَبِّحُ fiilini ise te ile müennes sigada okumaktadır. Hamza, Kisâî, Hafs ve Ebû Amr kırâatları da bu şekildedir.⁷¹⁷

İkinci Vecih: Yakup, فِيهِنَّ ifadesini hâ zamiriyle birlikte, تُسَبِّحُ fiilini ise te ile müennes sigada okumaktadır. Hamza, Kisâî, Hafs ve Ebû Amr kırâatları da aynı şekildedir.⁷¹⁸ Ruveys ve Ravh rivâyetine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷¹⁹

Üçüncü Vecih: Yakup, فِيهِنَّ ifadesini vak yapmakla birlikte hâ zamiri olmadan, تُسَبِّحُ fiilini ise ye ile müzekker sigada okumaktadır. İbn Kesir, İbn Âmir, Nâfi‘ ve Ebû Bekir de bu şekilde kırâat etmektedirler.⁷²⁰ Ruveys rivâyetinin Ebu’t-Tayyib ve Temmâr tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷²¹

Müellif, fiilin müzekker ve müennes olması bakımından kırâat farklılıklarıyla ilgili sadece bir tarîk aktarmaktadır. Yerdeki ve gökteki şeylerin dilsel açıdan bir okuyuşa göre eril bir okuyuşa göre de dişil olarak nakledilmektedir. Dilsel açıdan bu değişim mana hiçbir şekilde etkilememektedir. Sadece eril veya dişil kabul edilip edilmemesi konusunu içermektedir.

⁷¹⁶ İsrâ 17 /44.

⁷¹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbüs’-Seb’a*, s. 381; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 335; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 392-393; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 593; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 411; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 120; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1183; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 420; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 113.

⁷¹⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbüs’-Seb’a*, s. 381; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 335; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 392-393; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 593; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 411; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 120; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1183; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 420; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 113.

⁷¹⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 159.

⁷²⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbüs’-Seb’a*, s. 381; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 335; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 392-393; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 593; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 411; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1183; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 420; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 113.

⁷²¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 159.

3.6.1.3. Kelimede Yapılan Ziyâde ve Noksanlıkla İlgili Vecihler

Burada kelime ile fiil sonuna ziyâde yapılan veya hazfedilen yâ harfî ile ilgili kırâat farklılıkları ele alınacaktır.

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ
وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

“Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsinler.”⁷²² Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hişâm rivâyetine göre üç vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Hişâm, أَفْئِدَةً ifadesine hemzeden sonra elif ziyâyeye ederek okumaktadır. Hulvânî tarikinden de bu şekildedir.⁷²³ Bununla birlikte تَهْوِي إِلَيْهِمْ ifadesindeki munfasılın ise kasr ile okumaktadır. Hulvânî'nin Dûrî'den onun Yezîdî'den onun da Ebû Amr'dan, İbn Kesîr'in Hulvânî'den Hulvânî'nin Kâlûn'dan onun da Nâfî'den naklettiğine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷²⁴

İkinci Vecih: Hişâm, أَفْئِدَةً ifadesindeki hemzeden sonra elif ziyâyeye ederek okumaktadır.⁷²⁵ تَهْوِي إِلَيْهِمْ ifadesini ise tevassut ile okumaktadır. et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye'de bu şekilde nakledilmektedir. Hişâm'ın birinci tarîki olan Dâcûnî ve Hulvânî tarîkine göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁷²⁶

Üçüncü Vecih: Hişâm, أَفْئِدَةً ifadesindeki hemzeden sonra yâ harfini hazfederek okumaktadır.⁷²⁷ تَهْوِي إِلَيْهِمْ ifadesini ise tevassut ile okumaktadır.⁷²⁸

Görüldüğü üzere kelimeye eklenen yâ harfî ciddi anlamda anlam farklılığına neden olamamaktadır. Bu şekildeki bir manada az da olsa bir değişiklik oluşturmakla birlikte tefsir-kırâat bağlamında ciddi anlamda bir etki oluşturmamaktadır.

قَالَ فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

⁷²² İbrâhim 14/37.

⁷²³ Dâni, et-Teysîr, s. 401; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 1166;

⁷²⁴ İbn Ğalbûn, et-Tezkire, s. 67-68; Keyravânî, el-Hâdî, s. 113; Dâni, et-Teysîr, s. 158; İbn Şüreyh, el-Kâfî, s. 209.

⁷²⁵ Dâni, et-Teysîr, s. 401; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 1166;

⁷²⁶ Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 152.

⁷²⁷ Dâni, et-Teysîr, s. 401; Hüzelî, el-Kâmil, c. II, s. 1166;

⁷²⁸ Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf, s. 152.

“O da, “Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!” diye tembih etti.”⁷²⁹ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Zekvân rivâyetine göre dört vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Zekvân, فَلَا تَسْأَلْنِي ve شَيْءٍ deki hemzelerden önce yer alan sâkin harfi sekte yapmadan tahkîk, فَلَا تَسْأَلْنِي fiilindeki yâ harfini isbât ile okumaktadır. Verş ve Ebû Mihrân da aynı şekilde yâ harfini isbât ile okumaktadır.⁷³⁰ Bununla birlikte حَتَّى أُحَدِّث ifadesindeki munfasılı tevassut ile okumaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de bu şekilde nakledilmektedir.⁷³¹

İkinci Vecih: İbn Zekvân, فَلَا تَسْأَلْنِي ve شَيْءٍ de hemzeden önceki sâkin harfi sekte yapmadan tahkik, فَلَا تَسْأَلْنِي fiilindeki yâ harfini isbât ile okumaktadır.⁷³² Bununla birlikte حَتَّى أُحَدِّث ifadesindeki munfasılı tûl ile okumaktadır.⁷³³

Üçüncü Vecih: İbn Zekvân, فَلَا تَسْأَلْنِي ve شَيْءٍ deki hemzelerden önceki sâkin harfleri tahkîk, فَلَا تَسْأَلْنِي deki yâ harfini yânın hazfederek okumaktadır.⁷³⁴ Bununla birlikte حَتَّى أُحَدِّث ifadesindeki munfasılı tevassut ile okumaktadır. *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de de bu şekilde nakledilmektedir.⁷³⁵

Dördüncü Vecih: İbn Zekvân, فَلَا تَسْأَلْنِي ve شَيْءٍ ifadelerindeki hemzeden önce yer alan sâkin harfi sekte, فَلَا تَسْأَلْنِي fiilindeki yâ harfini ise isbât ile okumaktadır.⁷³⁶ حَتَّى أُحَدِّث ifadesindeki munfasılı da tevassut ile okumaktadır.⁷³⁷

Müellif, bu tarîki aktardıktan sonra başka bir tarik daha vermiştir fakat bu tarikle ilgili farklı bir açıklama yapmamıştır. Eserde bu konuda temel alınan kırâat vecihleri sınırlı sayıda aktarılmıştır.

3.6.1.4. Fiillerin Tahfîf ve Teşdîd Şeklinde Okunmasıyla İlgili Vecihler

Burada âyetteki fiilin sonunda yer alan tekid nûnunun tahfîf veya teşdîd olarak okunması ile ilgili kırâat vecihleri değerlendirilecektir.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ تُأْمُرُونَنِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾

⁷²⁹ Kehf 18/70.

⁷³⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 344; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 401-402; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 612; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 887.

⁷³¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 163.

⁷³² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 344; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 401-402; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 612; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 887.

⁷³³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 163.

⁷³⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 344; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 401-402; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 612.

⁷³⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 163.

⁷³⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 344; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 401-402; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 612; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 887.

⁷³⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 163.

“De ki: “Ey cahiller! Bana Allah’tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz?””⁷³⁸ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Zekvân rivâyetine göre dört vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ ifadesindeki fiilde yer alan nûnlar birbirine katılarak şeddeli bir şekilde okunmaktadır. İbn Âmir de bu şekilde okumaktadır.⁷³⁹ Bu ifadede yer alan munfasıl ise tevassut ile okunmaktadır. Remlî tarîkinde de bu şekilde okunmaktadır.⁷⁴⁰

İkinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, تَأْمُرُونِي fiilin sonunda bir harekeli nûn ile tahfîf yaparak okunmaktadır. Nâfi‘ kırâatına göre de bu şekildedir.⁷⁴¹ Zeyd ve Remlî tarîkine göre de böyledir.⁷⁴²

Üçüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, تَأْمُرُونِي ifadesinde yer alan fiilin sonunda şeddesiz iki muhaffef nûn ile, munfasıl ise medd-i tavîl ile okunmaktadır. Nekkâş tarîkine göre bu şekilde kırâat edilmektedir.⁷⁴³

Dördüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, فُلْ hemzeden önce yer alan sâkin lââm harfi sekte⁷⁴⁴, تَأْمُرُونِي fiili ise şeddesiz iki muhaffef nûn ile⁷⁴⁵ okunmaktadır. Ahfeş ve Sûrî tarîkine göre de bu şekildedir.⁷⁴⁶

Bu konuyla ilgili eserde sadece bir örnek yer almaktadır. Fiil sonunda yer alan tekid nûnuyla ilgili başka vecihlere değinilmemektedir.

3.6.1.5. Sâd Harfinin Sîn Olarak Okunması İle İlgili Vecihler

Buradaki kırâat vecihleri aktarılırken bir kelimedede yer alan sâs harfinin sîn harfi olarak veya herhangi bir değişiklik yapılmadan sâd harfi ile okunması ile okuyuş farklılıkları incelenmeye çalışılacaktır.

⁷³⁸ Zümer 39/64.

⁷³⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 563; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 446; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 488; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 498; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 166; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1283; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 497; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 144.

⁷⁴⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 195.

⁷⁴¹ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 563; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 446; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 488; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 498; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 166; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1283; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 497; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 144.

⁷⁴² Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 195.

⁷⁴³ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 563; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 446; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 488; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 498; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 166; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1283; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 497; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 144; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 195.

⁷⁴⁴ Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁷⁴⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 563; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 446; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 488; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 498; Endülüsî, *el-Unvân*, s. 166; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1283; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 497; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 144.

⁷⁴⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 195.

أَوْعِيتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ
بَصِطَةً فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

“Sizi uyarmak için, içinizden bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılıştta sizi onlardan güçlü kıldı. O halde Allah’ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.”⁷⁴⁷ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Zekvân rivâyetine göre dört vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ ifadesindeki munfasıl tevassut, وَزَادَكُمْ fiili imâle, بَصِطَةً kelimesindeki sâd harfi herhangi bir değişikliğe olmadan bulunduğu şekilde okunmaktadır.⁷⁴⁸ *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de Zeyd ve Remlî tariki de bu şekilde nakledilmektedir.⁷⁴⁹

İkinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ ifadesindeki munfasıl tevassut, وَزَادَكُمْ fiili imâle, بَصِطَةً kelimesindeki sâd harfi, sîn harfi olarak okunmaktadır. Ebû Amr, Hamza, Hafs, Hişâm ve Kunbul da sîn harfi olarak okunmaktadır. Mutavviî ve Şezâî tarîkine göre bu şekilde okunmaktadır.⁷⁵⁰

Üçüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ ifadesindeki munfasıl tevassut, وَزَادَكُمْ fiili feth, بَصِطَةً kelimesindeki sâd harfi herhangi bir değişikliğe olmadan bulunduğu şekilde okunmaktadır. İbn Ahrem tarîki de böyledir.⁷⁵¹

Dördüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ ifadesindeki munfasıl işba‘, وَزَادَكُمْ fiili imâle, بَصِطَةً kelimesindeki sâd harfi herhangi bir değişikliğe olmadan bulunduğu şekilde okunmaktadır. Nekkâş tarîki de böyledir.⁷⁵²

Müellif, âyetle ilgili başka tarıklere de yer vermiştir. İki tane tarik aktarmıştır.

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾

“Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde egemen bir zorba değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah onu en büyük azapla cezalandırır.”⁷⁵³ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Zekvân rivâyetine göre beş vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Zekvân, اِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ hemzedden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte yapmadan tahkîk,⁷⁵⁴ بِمُصَيِّرٍ ifadesindeki sâd harfini herhangi bir değişiklik

⁷⁴⁷ A‘râf 7/69.

⁷⁴⁸ Dâni, *et-Teysîr*, s. 296; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 126.

⁷⁴⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 126.

⁷⁵⁰ Dâni, *et-Teysîr*, s. 296; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 96; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 126.

⁷⁵¹ Dâni, *et-Teysîr*, s. 296; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 126.

⁷⁵² Dâni, *et-Teysîr*, s. 296; Yusuf Efendizâde, *el-İ‘tilâf*, s. 126.

⁷⁵³ Gâşiye 88/21-24.

⁷⁵⁴ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

yapmadan okuyup, فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ifadesindeki munfasılı ise tevassut ile okumaktadır. Cumhûr da Ahfeş tarîkini esas alarak bu şekilde okumaktadır. Teysîr ve Şâtıbiyye tarîkinde de aynı şekilde okunmaktadır.⁷⁵⁵

İkinci Vecih: İbn Zekvân, إِلَّا بِمُصِطَرٍّ (۲۲) hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte yapmadan tahkîk,⁷⁵⁶ بِمُصِطَرٍّ ifadesindeki sâd harfiniise sîn olarak okuyup, فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ifadesindeki munfasılı ise tevassut ile okumaktadır. İbnü'l-Ahrem tarîkine göre bu şekildedir.⁷⁵⁷

Üçüncü Vecih: İbn Zekvân, hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte yapmadan tahkîk,⁷⁵⁸ بِمُصِطَرٍّ ifadesindeki sâd harfini herhangi bir değişiklik yapmadan okuyup, فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ifadesindeki munfasılı ise tûl ile okumaktadır. Cumhûr da Nekkâş tarîkini esas alarak bu şekilde okumaktadır.⁷⁵⁹

Dördüncü Vecih: İbn Zekvân, hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte,⁷⁶⁰ بِمُصِطَرٍّ ifadesindeki sâd harfini herhangi bir değişiklik yapmadan okuyup, فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ifadesindeki munfasılı ise tevassut ile okumaktadır. Nekkâş tarîkine göre de bu şekilde okumaktadır.⁷⁶¹

Beşinci Vecih: İbn Zekvân, hemzeden önce yer alan tenvindeki sâkin nûnda sekte,⁷⁶² بِمُصِطَرٍّ ifadesindeki sâd harfi yerini sîn harfiyle okuyup, فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ifadesindeki munfasılı ise tevassut ile okumaktadır. Sûrî ve İbnü'l-Ahrem tarîkine göre de bu şekilde okumaktadır.⁷⁶³

3.6.1.6. Fiilin Harekesinin Farklı Okunması İle İlgili Vecihler

Burada âyette fiilin harekesinde yapılan değişiklik yönüne dikkat çekilerek bu çerçevede bir değerlendirme yapılacaktır.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۴۵) ادْخُلُوا بِسَلَامٍ أَمِينٍ (۴۶)

“Allah’a karşı saygısızlıktan sakınanlar mutlaka cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olacaklar. Esenlikle, güvenle girin oraya!” (denecek).”⁷⁶⁴ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Ruveys rivâyetine göre iki vecih aktarmaktadır:

⁷⁵⁵ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 210.

⁷⁵⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁷⁵⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 210.

⁷⁵⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁷⁵⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 210.

⁷⁶⁰ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁷⁶¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 210.

⁷⁶² Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 270; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 856-857.

⁷⁶³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 210.

⁷⁶⁴ Hicr 15/45-46.

Birinci Vecih: Ruveys, رُوَيْسٌ kelimesindeki tenvîni damme ile okumaktadır. Hişâm ve Kisâî de bu şekilde kırâat etmektedir.⁷⁶⁵ Bununla birlikte أُدْخِلُوهَا fiilindeki hâ harfini ise kesra şeklinde okunmasıdır.⁷⁶⁶

İkinci Vecih: Ruveys, رُوَيْسٌ kelimesindeki tenvîni kesra,⁷⁶⁷ أُدْخِلُوهَا fiilindeki hâ harfini ise damme ile okumaktadır.⁷⁶⁸

Fiilin harekesinin farklı okunmasıyla ilgili eserde bir tane tarik aktarılmıştır. Buradailk tarik değil de, ikinci tarik ele alınmaya çalışılmıştır.

3.6.2. Nahiv Yönünden Ele Alınan Kırâat Vecihleri

Bu başlıkta ferşu'l-hurûf kapsamındaki kırâat vecihlerinin nahiv ilmi ile ilgili olan yönleri örneklerle incelenicektir.

3.6.2.1. İsimlerin Tenvînli veya Tenvînsiz Okunmasıyla İlgili Vecihler

Burada vasl veya vakf halinde isimlerin tenvinli veya tenvinsiz okunması yönündeki vecihler değerlendirilicektir.

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا (٤)

“Ama biz inkârcılar için zincirler, halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır.”⁷⁶⁹

Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili Hişâm rivâyetine göre dört veih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: Hşâm, إِنَّا أَعْتَدْنَا ifadesindeki munfasılı kasr ile okumaktadır. Hulvânî'nin Dûrî'den onun Yezîdî'den onun da Ebû Amr'dan, İbn Kesîr'in Hulvânî'den Hulvânî'nin Kâlûn'dan onun da Nâfi'den naklettiği kırâat şekline göre buradaki munfasıl kasr ile okunmaktadır.⁷⁷⁰ Bununla birlikte Hişâm, سَلَاسِلًا kelimesini vasl halinde tenvinli bir şekilde okumaktadır. Nâfi', Hişâm, Ebû Bekir ve Kisâî de bu şekilde kırâat etmektedir.⁷⁷¹

İkinci Vecih: Hişâm, إِنَّا أَعْتَدْنَا ifadesindeki munfasılı med ile okumaktadır. Ebû Neşî, Hulvânî tarîki ile Teysîr ve Şâtıbiyye tarîkine göre bu şekilde okunmaktadır.⁷⁷² Bununla birlikte Hişâm, سَلَاسِلًا kelimesini vasl halinde tenvinli, vakf halindeyse tenvin yerine elif

⁷⁶⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 109; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 153.

⁷⁶⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 153.

⁷⁶⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 109; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 153.

⁷⁶⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 153.

⁷⁶⁹ İnsân 76/4.

⁷⁷⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 67-68; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Dâni, *et-Teysîr*, s. 158; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 209.

⁷⁷¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 663; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 524; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 549; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 764-765; Dâni, *et-Teysîr*, s. 543-544; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 201; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1337; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 548; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 163.

⁷⁷² Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 113; Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 207.

getirerek okumaktadır Aynı şekilde Nâfi‘, Hişâm, Ebû Bekir ve Kisâî de bu şekilde okumaktadır.⁷⁷³

Üçüncü Vecih: Hişâm, سَلَامًا kelimesini tenvinsiz ve vakf halinde elifsiz bir şekilde okumaktadır. Hişâm rivâyetinin Dâcûnî tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır Diğer kırâat imamları da vasl halinde tenvini hazfederek okumaktadır. Kunbul, Ruveys ve Hamza ise vakf halinde elif harfî olmadan okumaktadır.⁷⁷⁴

Müellif, eserde bu konuyla ilgili sadece bir yerde âyet örneği aktarmıştır. Bu âyetle ilgili dört tarik aktarmış fakat burada diğer yerlerde olduğu gibi sadece bir tarike yer verilmiştir. Görüldüğü üzere tenvinli veya tenvizsiz okuyuş mana bakımında za da olsa bir değişikliğe sebep olmamaktadır.

3.6.2.2. Tenvînin Kesra veya Damme Okunması İle İlgili Vecihler

Buradaki âyetler ile ilgili vecihler, daha çok kelimedeki tenvînin kesra veya damme açısından ele alınacaktır.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ أُدْخِلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾

“Allah’a karşı saygısızlıktan sakınanlar mutlaka cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olacaklar. “Esenlikle, güvenle girin oraya!” (denecek).”⁷⁷⁵ Yusuf Efendizâde, âyetle ilgili İbn Zekvân rivâyetine göre dört vecih aktarmaktadır:

Birinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أُدْخِلُوهَا وَعُيُونٍ ifadesindeki hemzeden önce yer alan nekradaki sâkin nûnda sekte yapılmayıp tahkik, وَعُيُونٍ kelimesindeki tenvîn ise kesra ile okunmaktadır.⁷⁷⁶ *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de de aynı şekilde nakledilmektedir. Iraklıların çoğunun Ahfeş tarîkiden aktardığına göre de bu şekilde kırâat edilmektedir.⁷⁷⁷

İkinci Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أُدْخِلُوهَا وَعُيُونٍ ifadesindeki hemzeden önce yer alan nekradaki sâkin nûnda sekte, وَعُيُونٍ kelimesindeki tenvîn ise kesra ile okunmaktadır.⁷⁷⁸ Ahfeş ve Sûrî tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷⁷⁹

Üçüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, أُدْخِلُوهَا وَعُيُونٍ ifadesindeki hemzeden önce yer alan nekradaki sâkin nûnda sekte yapılmayıp tahkîk, وَعُيُونٍ kelimesindeki tenvîn ise

⁷⁷³ İbn Mucâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, s. 663; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 524; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 549; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 764-765; Dâni, *et-Teysîr*, s. 543-544; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 201; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1337; İbn Şüreih, *el-Kâfi*, s. 548; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 163; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 207.

⁷⁷⁴ İbn Mucâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, s. 663; İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 524; Keyravânî, *el-Hâdî*, s. 549; Dâni, *Câmiu’l-Beyân*, s. 764-765; Dâni, *et-Teysîr*, s. 543-544; Endülüsi, *el-Unvân*, s. 201; Hüzeli, *el-Kâmil*, c. II, s. 1337; İbn Şüreih, *el-Kâfi*, s. 548; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 163; Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 207.

⁷⁷⁵ Hicr 15/45-46.

⁷⁷⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 109.

⁷⁷⁷ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 152-153.

⁷⁷⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 109.

⁷⁷⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İ’tilâf*, s. 152-153.

damme ile okunmaktadır. Hişâm ve Kisâî de damme ile okumaktadır.⁷⁸⁰ Cumhûr'un esas aldığı İbnü'l-Ehram ve Sûrî tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷⁸¹

Dördüncü Vecih: İbn Zekvân rivâyetine göre, اَدْخُلُوْهَا وَعُيُوْطُ ifadesindeki hemzeden önce yer alan nekradaki sâkin nûnda sekte, وَعُيُوْطُ kelimesindeki tenvîn ise damme ile okunmaktadır. Hişâm ve Kisâî de damme ile okumaktadır.⁷⁸² Sûrî tarîkine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷⁸³

Nahiv açısından âyetlerde okuyuş ile ilgili bir değişiklik olsa da mana bakımından herhangi bir değişiklik olduğu görülmemektedir. Sarf bakımından az da olsa manaya etkisi bulunmaktaydı fakat nahiv açısından eserdeki örnekler deböyle bir değişikliğin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

⁷⁸⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 109.

⁷⁸¹ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 152-153.

⁷⁸² İbn Ğalbûn, *et-Tezkire*, s. 324; İbn Bellîme, *Telhîs*, s. 109.

⁷⁸³ Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf*, s. 152-153.

SONUÇ

Kur'ân kırâatının sahabe döneminden başlayarak tâbiîn, tebeü't-tâbiîn ve sonraki dönemlerde sistematik bir ilim dalına dönüştüğü zamandan günümüze kadar bu alanla ilgili birçok eser telif edilmiştir. Hicrî XII. yüzyılda yaşayan ve bir Osmanlı âlimi olan Yusuf Efendizâde'nin yazdığı “*el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*” adlı eserinde yedi ve on kırâat imâmının okuyuş farklılıkları ele alınması nedeniyle kırâat ilmi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

Yusuf Efendizâde, *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinde İstanbul tarîkindeki zor olan azîmet metodunu benimsemiştir. O, eserinde usûl ve ferşu'l-hurûf kapsamındaki kırâat vecihlerini aktarmıştır. Bununla birlikte müellif, âyetlerle ilgili kırâat farklılıklarını naklederken klasik kırâat kaynaklarındaki başlıkları değil de, Mushaftaki sûre sıralamasını esas almıştır.

İncelenen eser kırâat ilmi açısından değerlendirilmiş ve şu hususlar tespit edilmiştir: Eserde “Aşere tarîki” esas alınmakla birlikte, genel itibariyle kırâat-ı seb'a alanında yazılan eserlerden atıfta bulunulmuştur. Tüm âyetler ele alınmamış, belli başlı âyetlerdeki kırâat vecihlerine değinilmiştir. Bazen âyetlerle ilgili vecihler aktarıldıktan sonra hangi kırâat imâmı bu okuyuş tarzını benimsemiş, hangisi benimsememiş bunlara yer verilmiştir. Bazen de bu vecihler olduğu gibi nakledilmiştir. Genellikle her kırâat vechinden sonra geçtiği kaynağın ismi zikredilmiştir. Bununla birlikte hangi eserde kimin rivâyet ettiğine de birçok yerde değinilmiştir. Bu şekilde temel kırâat kaynaklarına yer verilmesi, müellifin günümüz dipnot sistemine yakın bir atıf tekniği benimsediği ortaya koymaktadır. Ayrıca takip edilen bu metod, nakledilen kırâat vecihlerinin şâz olmayıp sahih olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Yusuf Efendizâde'nin yaşadığı dönemde şâz kırâat okuyuşlarının yaygınlaşmasına karşı çalışmalarının bu esere de yansdığını söylemek mümkündür.

Kaynaklara ve rivâyet zincirlerine birlikte değinilmesi, hangi kırâat, rivâyet ve tarikte geçtiğine atıfta bulunulmuş olması, esere isnâd bakımından değer katmış olduğu görülmüştür. Ayrıca müellifin râvileri ve aktardığı vecihlerin değerlendirmesi, sahih olup olmadığına dair kırâat âlimlerinin görüşlerine başvurması, eserde sahih kırâat şekillerine yer verdiğinin en önemli göstergelerinden biri olduğu söylenebilir. Yusuf Efendizâde'nin, genel itibariyle İstanbul tarîkinin okuyuş biçimini esas almasıyla birlikte Irâkıyyûn, Meğâribe ve Meşârika gibi tariklere de değindiği görülmüştür. Bu da onun İstanbul tarîki ve bahsedilen tarîklerde yer alan bazı okuyuşların benzerliğini ortaya koymaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Müellifin kırâat vecihlerine dair yorum ve açıklamalarından sonra “Anla” ve “Ezberle” gibi ifadeler kullanması, eserin daha çok ders kitabı mahiyetinde yazıldığını söylemek mümkündür. Eserin başında azimet metodunu tercih ettiğini ifade eden Yusuf Efendizâde, bu alanla ilgilenenlere ve kırâat eğitimi verdiği öğrencilerine kolaylık sağlamak için bazı âyetlerle ilgili zor olan kırâat farklılıkları üzerinde daha detaylı durduğu görülmüştür.

Müellif, birçok yerde tercihte bulunmadığı vecihlerin olduğuna değinmiştir. Bu gibi tarîkleri verdikten sonra bazen aynı anda hangi okuyuşların yapılıp yapılamayacağı konusunda açıklama ve yorum yapmış bazen de yapmamıştır. Bu açıklamaları ve yorumları, eserlerle ya da kırâat alanında otorite sayılan İbnü'l-Cezerî gibi kırâat imâmlarının görüşleriyle delillendirmiştir. Neredeyse kırâat ilmi açısından yaptığı her açıklamadan sonra “Allah, en iyi bilendir.” ifadesini kullanmıştır. Sadece açıklama ve yorum yaptığı yerlerde bu şekilde bir tavır takınması, onun ilmî açıdan mütevâzi bir yapısının olduğunu göstermektedir.

Müellif, bazı kırâat vecihlerini aktarırken bunları usûl ve ferşu'l-hurûf konuları açısından bir sınıflandırmaya tabi tutmamıştır. Kırâata dair telif edilen eserlerde genellikle istiâze, besmele, usûl ve ferşu'l-hurûf gibi başlıklar altında bir tasnife gidilirken; eserde ise bu başlıklar yönünden dağınık bir tasnif olduğu görülmüştür. Bu durum, eserin ders notu mahiyetinde yazılmış olmasından kaynaklanması mümkündür. Bunlarla birlikte eserde usûl kapsamındaki kırâat vecihleri çok fazla bulunurken; ferşu'l-hurûf konusundaki vecihlerin ise oldukça az olduğu gözlemlenmiştir.

Eserde usûl konusundaki okuyuş biçimleri, daha çok fonetik/ses ve edâ keyfiyeti ile ilgili olduğu için kırâat farklılıklarının manaya bir etkisi olmadığı kanaatine varılmıştır. Ferşu'l-hurûf konusundaki âyetlerin manasında fâilin müzekker-müennes veya muhatap-muhataba açısından bir değişikliğin olduğu görülmüştür. Bu durumun çok büyük bir mana değişikliğine sebep olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte eserde müellifin kırâat vecihlerindeki farklılığın mana değişikliğine etki edip etmediği konusunda da herhangi bir görüşünün olmadığı anlaşılmıştır.

Müellifin, med ve kasr kapsamındaki âyetlerle ilgili genellikle Ezrak tarîkini tercih ettiği görülmektedir. Bu da onun eserinde “Aşere Tarîki”ni esas aldığını göstermektedir. Müellifin, hemzenin en çok nakl ile kırâat edildiği Verş rivâyeti yerine, çoğunlukla hemzenin sekke ile okunduğu Hamza kırâatını tercih ettiği görülmüştür.

Netice olarak Yusuf Efendizâde'nin *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinin kırâat ilmi bakımından önemli bir yere sahip olduğu ve bu alanda çalışanlar için bırakılan kıymetli bir miras niteliği taşıdığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla eserle ilgili geniş kapsamda daha farklı

alışmalar yapılabilir; İstanbul Tarîkine göre uygulanan kırâat okuyuşları ile Mısır, Meşârike, Meğârîbe ve Irâkiyyûn Tarîklerindeki kırâat vecihleri, uygulama farklılıkları ve benzerlikleri yönünden karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ağdal, Davut, “Kur’ân’ın Üç Aşamalı İndirilişi” *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 6/10 (2018), s. 74.
- Akbulut, Furkan, *Ferşu’l-Hurûf’un Mahiyeti ve Manaya Etkisi (Yeni Bir Tasnif Denemesi)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.
- Akdemir, M. Atilla, “Kırâat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, *Uluslararası Kırâat Sempozyumu*, DİB Yayınları, I. Baskı, Ankara 2015, s. 613.
-“Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2018).
- Aksoy, Hasan, “Mehmed Enverî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVIII.
- Aktepe, M. Münir, “Ahmed III”, *TDV Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, c. II.
- Albayrak, İsmail, “Kur’ân-ı Kerîm Âyetlerinin Tertîbi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 2/3 (2002), s. 156.
- Altıkulaç, Tayyar, “İzmîrî Mustafa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2001, c. XXIII.
- Âmâsî, Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fî Vücûhi’l-İhtilâf*, thk. Ali Öge-Halil İbrahim Üren, Hacıveyiszâde Yayınları, İstanbul 2022.
- Birişik, Abdülhamit, “Kırâat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2022, c. XXV.
- Bursalı, M. Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
-, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli*, İstanbul 1321.
- Çetin, Abdurrahman, “İzhar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2001, c. XXIII.
- Dabba‘, Ali Muhammed, *el-İdâe fî Usûli’l-Kırâati*, el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâsi, Mısır 1999.
- Danacı, Sibel, *Vehbe Zühaylî’nin et-Tefsîru’l-Münîr Adlı Tefsirinde Manaya Etkisi Olan Kırâat Vecihleri ve Değerlendirilmesi*, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- Cermî, İbrahim Muhammed, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’an*, Dâru’l-Kalem, Şâm 2001.
- Cezerî, Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf , *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, nşr. M. Habîbullâh eş-Şenkîti-A. Muhammed Şâkir, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1980.
-*en-Neşr fî’l-Kırâati’l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabba', Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût ty.

-eş-Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, thk. Mecdî Muhammed Surûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2002.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd el-Endülüsi, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, thk. Muhammed Sudûk el-Cezâirî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2005.
- Devserî, İbrahim b. Saîd, *Mu'cemü'l-Mustalahât fi İlmi't-Tecvîd ve'l-Kırâat*, nşr. İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye Üniversitesi, Riyâd 2004.
- Dimyâtî, Muhammed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaati Aşer*, thk. Şabân Muhammed İsmâil, Âlemü'l-Kütüp, Beyrût 1987.
- Endülüsi, Ebû Tahir İsmâil b. Halef el-Mukrî el-Ensârî, *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Z.ehîr Zâhir-Halîl el-Atıyye, Basra ty
-, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, nşr. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdilî, Dâru'l-Endülüsi li'n-Neşr ve't-Tevzî', Suûd 1436/2010.
- Emin Efendi, Muhammed, *Umdetü'l-Hullân fi İzâhî Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul ty.
- Fırat, Yavuz, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2018.
- Hâdî, Abdülhalîm b. Muhammed, *el-Kırâati'l-Kur'âniyye Târihuhâ Sübûtühâ Hüccetühâ ve Ahkâmühâ*, nşr. Mustafa Saîd el-Hanne, Dâru'l-Ğarabi'l-İslâmiyye, Beyrût 1999.
- Haktır, Mustafa, "Azimet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, c. IV.
- Hammûş, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib b. Muhammed b. Muhtâr el-Kaysî el-Kayravânî el-Kurtubî, *et-Tabsıra fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî, ed-Dâru's-Selefiyye, Hindistan 1982.
- Hatipoğlu, İbrahim, "Süleyman Fâzıl Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2010, c. XXXVIII.
- Hüzeli, Ebu'l-Kâsım Yusûf b. Alî b. Cebbâratü'l-Mağribî, *el-Kâmil fi'l-Kırâat*, thk. Ebû İbrâhim Amr b. Abdullâh, Dâru Semâ li'l-Kitâb, Riyâd 2014.
- İbn Bellîme, Ebû Alî el-Hasan b. Halef b. Abdullah, *Telhîsü'l-İbârât bi Latîfi'l-İşârât fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Şubey' Hamza Hâkimî, Dâru'l-Kıbleti li's-Sigâfeti'l-İslâmiyye, Suûd 1988.
- İbn Ğalbûn, Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdu'l-Munîm, *et-Tezkire fi'l-Kırâat*, thk. Saîd Sâlih Zeîme, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2001
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâat*, thk. Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kâhire ty.
- İbn Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin Tete'allaku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, Dâru Sâdır, Beyrût 1975.
- İbn Şüreyh, Abdullah Muhammed er-Ruaynî el-İşbîlî el-Endülüsi, *el-Kâfi fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Sâlim b. Garamullah b. Muhammed ez-Zehrânî, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Suûd ty.
- İlgüler, Mücteba, "Ahmed II", *TDV Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, c. II.

- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Marife, Beyrût ty.
- İsmet Efendi, Fındıklılı, *Tekmiletü's-Şekâyık fî Hakkı Ehli'l-Hakâyık*, haz. İsmail Yıldırım, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021.
- İyişenyürek, Osman, *İstanbul ve Mısır Tariklerinde Kırâat Usûl Konularının Karşılaştırılması*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'ân*, III. Baskı, Böre Yayınevi, İstanbul 1956.
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 29. Baskı, İFAV, İstanbul 2015.
- Kâdî, Fadîletü's-Şeyh Abdulfettâh, *Târîhu'l-Kurrâi'l-Aşera*, I. Baskı, el-Mektebu'l-Ezheriyyeti li't-Türâs, Kâhire 2002.
- Kavka, Yusuf Efendizâde el-Âmâsî, *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf: Tahkîk ve İnceleme*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ürdün 2012.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütubi'l-Arabiyye, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrût 1993. Keyravânî, Muhammed b. Süfyân, *el-Hâdî fî'l-Kirâati's-Seb'*, thk. Hâlid Hasan, Dâru Abdî'r-Rahmân, Kâhire 2011.
- Öge, Ali, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*, Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.
- Önen, Hacı, *Kırâat Tarihi ve Kırâat Farklılıklarının Kur'ân Tefsirine Etkisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017.
- Özcan, Abdulkadir, “Mahmud I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVII.
-, “Süleyman II”, *TDV Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2010, c. XXXVIII.
-, “Mustafa II”, *TDV Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2020, c. XXXI.
-, “Mehmed IV”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2003, c. XXVIII.
- Özkan, Halit, “Yûsufefendizâde”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. XLIV.
- Pâlûvî, Hâmid b. Abdulfettâh, *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân*, (yayınlanmamış doktora tezi) thk. Mustafa Atilla Akdemir, İstanbul 1999.
- Salih, Subhî, *Kur'ân İlimleri*, çev. M. Sait Şimşek, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015.
- *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût 2014.
- Sarı, M. Ali, “İdgam”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2000, c. XXI.
-, “Med”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara 2003, c. XXVIII.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrût 2010.

- Şâtıbiyye, el-Kâsım b. Fiyyura b. Halef b. Ahmed, *eş-Şâtıbiyye: Hirzü'l-Emâni ve Vechü't-Tehânî fi'l-Kırâati's-Seb'*, V. Baskı, nşr. Muhammed Temîr ez-Ze'bî, Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, Suûd 2010
- Taşköprizâde, İsâmeddin Ahmed Efendi, *Miftâhü's-Sa'âde ve Misbâhü's-Siyâde fî Mevzûâtü'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1985.
- Tetik, Necati, "Türkiye'de Başlangıcından Günümüze Kadar Kırâat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar", *M. Rüştü Aşıkkutlu Anısına II. Kur'ân ve Kırâat Sempozyumu*, (2003), s. 73.
- Yılmaz, Ahmet, "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2006, c. XXXII.
- Yüksel, A. Osman, "İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr*'i ve Özellikleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 7/10 (1989-1992), s. 287.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mektebeti li't-Türâs, Kâhire 1984.
- Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrût 2002.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zemaralî, Dâru'l-Kitâbi'l-Azî, Beyrût 1995.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Şaban YAĞDI
Doğum Yeri - Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Kumluca Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Yusuf Efendizâde el-Âmâsî'nin <i>el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf</i> isimli Eserinin Kırâat İlmi Açısından Değerlendirilmesi
Yabancı Dil / Diller	Arapça/İyi
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Antalya Hacı Dudu Gebizli Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Öğretmenlik stajı.
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam-Hatip, 2022- devam ediyor.